

KÖRÖSÖK VÖLGYE

Ingyenes kiadvány

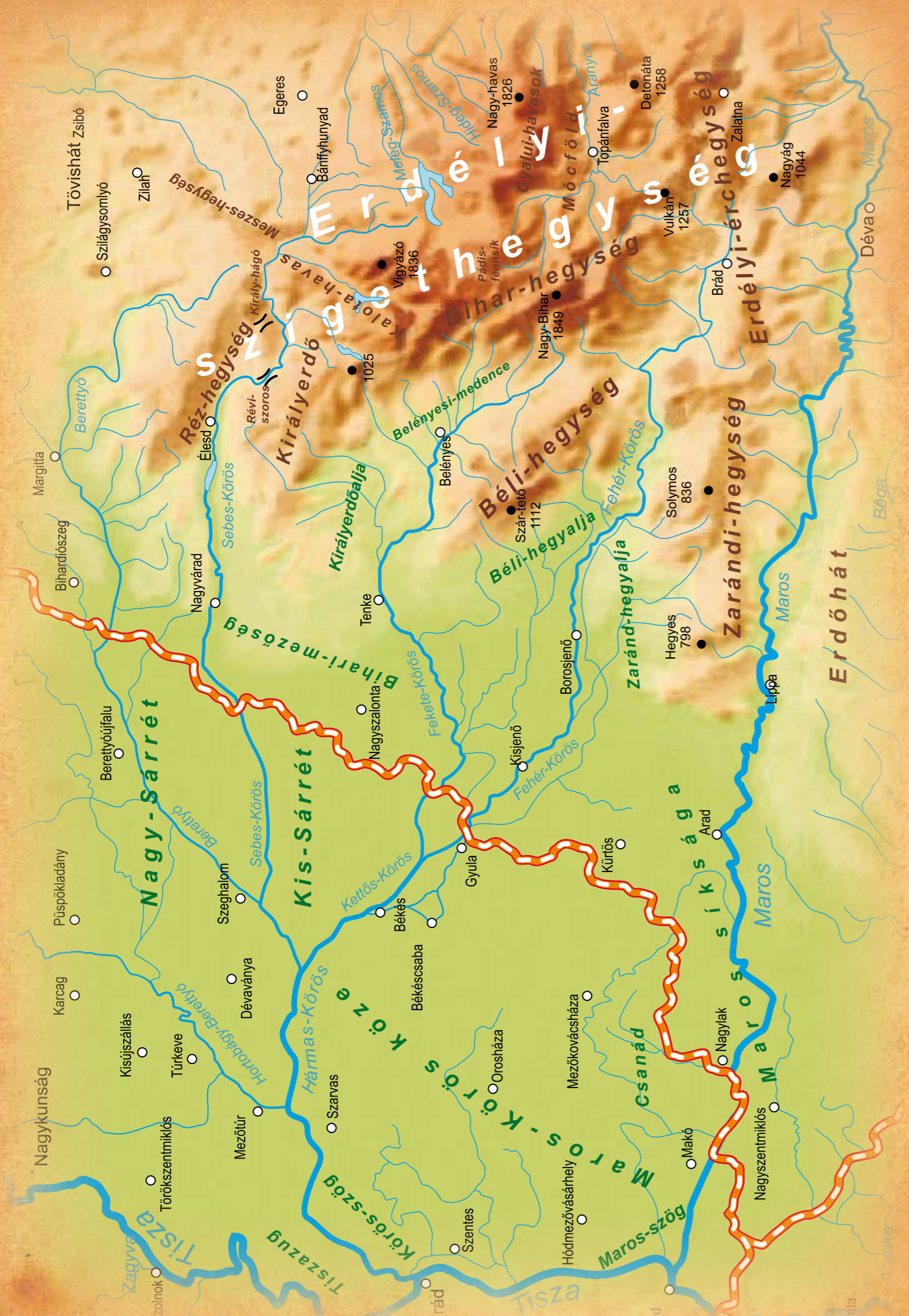

...több mint élménymagazin - II. évfolyam - 5. szám

www.korosokvolgye.com -- www.magazin.korosoknaturpark.hu

- **Természet**
- **Kultúra**
- **Interjú**
- **Településportré**
- **Aktuális témák**
- **Turisztikai fejlesztések**
- **Túraajánló**
- **Turisztikai attrakciók**
- **Egészséges életmód**
- **Tudatos életforma**
- **Rendezvények**
- **Művészet és irodalom**

KÖRÖSÖK VÖLGYE

...több mint élménymagazin

Tartalom:

Köszöntő	4-5	Dobozi csuhások	50-53
Elpusztított kastélyok	6-11	Doboz, az ezeréves magyar falu	54
A Sárretek örökesei – földművelők	12-15	Nyílt levéltári órák	55-57
„Nem mindegy, ki támasztja a botot!”	16-17	A tájházak szerepe a Körösök völgyében	58-60
Méta, a juhászok ősi sportja	18-19	Podsztyena, sztrapacska és a csabai szlovákok...	61-62
A Nimfea Természetvédelmi Egyesület	20-22	Békésen is elérhető az őshonos baromfi!	63
Vár a természet!	23	A népművészet megnemesítői: Körös menti kézműves mesterek	64-65
Vándorok kislexikona	24-25	Etnobotanika a Biharban	66-69
Közös kincsünk: az Élővíz-csatorna	26-28	Csináld magad! ...az aszalványodat	70
Békéscsaba védett természeti értékei	29-30	Jutka néni konyhája – szeder	71
Békés Bringa	31	Az ókori csodaszer: a méz	72-73
Körösi falvak fiataljai	32-35	A Dorel Codoban violinfon-fesztivál	74-75
Hódítanak a táborok	36-37	A Százéves titkai	76-78
Czárán Gyula nyomdokain (V.) –		A nagyváradi vár története és rekonstrukciója	79-81
Az Ördögmalom-vízesés és környéke	38-39	Turisztikai fejlesztések sora Békéscsabán	82-83
A megállított idő avagy a pillanat művészete	40-43	Aktuális témák: az érem másik oldala	84-85
Fotogaléria: Molnár Ábel	44-49	A fotópályázat nyertesei	86-91

Közép-Békési Centrum
A sokszínű lehetőség

Körösök Völgye magazin – CrisPer: A Körösök periodikája – Kiadó: Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás (5600 Békéscsaba, Szent István tér 7., Tel.: +36-20/229-5055) elnök: Izsó Gábor
Szerkesztőség: Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás (5600 Békéscsaba, Széchenyi liget, Körösök Völgye Látogatóközpont, Tel.: +36-66/445-887, e-mail: magazin@korosokvolgye.com)
Főszerkesztő: Tószögi György – Rovatvezetők: Boldog Gusztáv, Bonyhádiné Pásztor Enikő, Sűr Enikő – Tiszteltelbi rovatvezető: Szelekovszky László – Romániai szerkesztő: Cristian Horgos – Hátlapfotó: Molnár Ábel
Munkatársak: Ambrus Réka, Gulyás Péter, Lengyel Martina – Olvasószerkesztő, korrektor: Prime Concept Kft. – Címlapfotó: Tószögi György – Hátlapfotó: Molnár Ábel
Grafikai munka: Natural Day Kft. – Nyomdai munka: Dürer Nyomda Kft. (5700 Gyula, Jókai u. 5-7., Tel.: +36-66/466-844) Felelős vezető: Kovács János – ISSN-szám: 2063-7233
Megjelenés: Magyarország és Románia határ menti megyéiben, másfél év alatt 6 alkalommal, ingyenesen – Példányszám: 9200 magyar és 4000 román nyelvű
Terjesztés: Gyulai Hírlap Kiadó és Hírlapterjesztő Nonprofit Kft. (5701 Gyula, Petőfi tér 3., Pf: 23., Tel.: +36-66/562-500) – Információ: magazin@korosokvolgye.com
A magazin teljes tartalma szerzői jogvédelem alá esik. Az ehhez fűződő jogok gyakorlására kizárólag a magazin kiadója jogosult. © 2012. Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás
A projekt hivatalos weboldala: www.magazin.korosoknaturpark.hu

A „Körösök Völgye Periodika – informatív kiadvány a Körös folyók természeti, kulturális értékeiről és turisztikai vonzerőiről” c. projekt a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 keretében valósult meg (www.huro-cbc.eu), az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap, valamint Magyarország és Románia társfinanszírozásával. A program célja közelebb hozni egymáshoz a határmenti térségben élő embereket, közösségeket és gazdasági szereplőket az együttműködésbe bevont térség közös fejlesztésének elősegítése érdekében, a határmenti térség alapvető erősségeire építve.
E projektben a Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás magyarországi partnere a Körösök Völgye Naturpark Egyesület, romániai partnere a nagyváradi Aqua Crisius természet- és környezetvédelmi szervezet.
Projektmenedzser: Soczó Krisztina, Baran Ádám, Mihai Iogor

Magyarország-Románia
Határon Átnyúló Együttműködési
Program 2007-2013

www.hungary-romania-cbc.eu www.huro-cbc.eu
Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.

Két ország, egy cél, közös siker!

Európai Unió
Európai Regionális Fejlesztési Alap

Tisztelt Olvasó!

Egy magazin életével talán senkinek sincs olyan szoros kapcsolata, nincs annyi személyes élménye, mint a főszerkesztőnek. Bár sokak gondolatai kívánczhatnak e sorok helyére, most mégis megkerülhetetlen a tisztség, hogy az ebben a formában utolsó alkalommal megjelenő lap előszavaként magam szóljak.

Szabad akaratból alkotni a legörömtelibb feladatok egyike. A tudást bővíteni, a kultúrát, a szépet megmutatni, szemléletet alakítani, pozitív erőkből újat formálni különösen akkor nagyszerű érzés, ha az ember a szülőföldjét állíthatja mindennek fókuszába.

A Körösök völgye élménymagazin ezzel a céllal indult útjára. Áttekintve a lapszámokban megjelent számos tartalmas cikket és a vizuális többletet jelentő rengeteg fotót, megállapítható, hogy nem volt hiábavaló ezen az úton elindulni. A magazint kísérő, egyre fokozódó olvasói figyelem mellett, ezt a Körösvidék szülőtteinek afeletti megdöbbenése mutatta leginkább, mely annak adott hangot, hogy fizikai és szellemi kincseiben mennyire gazdag, mennyire sokszínű, mégis sok tekintetben mennyire ismeretlen ez a táj. Az értékek bemutatása azonban korántsem lehetett teljes: a témák keresése, gyűjtése és kibontása során végül több kincs maradt tarsolyunkban, mint amennyi eredetileg látómezőnkbe került.

Lapunknak ugyan a pozitívumok előtérbe helyezése a fő célja, de munkánk során az éremnek egy kevésbé fényes oldala is feltárult, amelyet ugyancsak szükséges volna kellő hangsúllyal megmutatni. Remélhetőleg a közeljövőben erre is mód adódik, hiszen fontos, hogy a közfigyelem a fény mellett az árnyékokat is észrevegye.

Ezzel a lapszámmal lezárul egy periódus, amely hat megjelenést ölelt fel. Remélni tudom csupán, hogy a befektetett energia nem illan el, hanem valamilyen formában továbbvihetővé válik.

A magazin eddigi életét jelentő másfél év alatt a lap mottója nekünk, készítőknak érdekes proféciává vált. Különleges élményt jelentett megtapasztalni a

vidékkel kapcsolatos ismeretek a szerkesztőség felé koncentrálódó, hirtelen áradását, amely sok elhivatott, életterét becsülő, munkáját szerető ember érdeként végül az oldalon sűrűsödött össze. Rengeteg örökké vált pillanat, személyes emlék kapcsolta egybe mindennapjainkat a magazinnal.

Éppen ezért a lap cikkei által közvetített értékek mellett talán legfontosabbaknak azokat a kapcsolati szálakat látom, amelyeket a magazin élete során a közös munka és az együttgondolkodás hozott létre, erősített meg. Ennek jelentőségét talán most még nem látjuk tisztán, de az bizonyos, hogy a feladatok számos új emberi kapcsolathoz, ismeretséghez, barátsághoz vezettek, avagy a már meglévőknek adtak mélyebb, sokszor helyesebb értelmezést. Ennek kamatoztatása a további, remélhetőleg hasonló célok érdekében rajtunk múlik.

E magazin a színpalak mögött rengeteg embert próbáló pillanatot élt meg, amely a szerkesztésben részt vevők szűkebb és tágabb köre számára nem csupán jóleső elismerésekkel, színvonalas eredményekkel, hanem komoly energia- és időáldozatokkal is járt. Remélem, hogy ez hosszú távon az alkotóknak és az olvasóknak is, de legfőképpen az itt élőknek és magának a vidéknek jelent majd pozitívumokat.

Köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik tetteikkel segítették e magazin életét, bízva abban, hogy törekvéseink nem csupán a Körösök völgyének, hanem egymás és önmagunk jobb megismerésének lehetőségét is szolgálták.

Tószögi György
főszerkesztő

ELPUSZTÍTOTT KASTÉLYOK

Írta: Szelekovszky László

Biharugra – Szilaspuszta, Szilasi-Bölöny-kastély

„Hol kastély állt, ma szántó föld vagy kastélyrom...”

A II. világháborút követően az ország és egyben az Alföld addigi tájkultúrája is gyors hanyatlásnak indult. Kastélyok pusztultak el, mezőgazdasági központokként szolgált uradalmi majorok mentek tönkre, számos esetben tulajdonosaik vagy a megélhetésüket egykor ott megtalálók szeme láttára. Békés megyében mintegy 50 kastélyt és nagyobb kúriát bontottak le a körülöttük álló gazdasági épületekkel együtt, miközben az azokban talált műkincseket, berendezési tárgyakat, személyes értékeket eltulajdonították vagy elpusztították. Tulajdonképpen ma sincs elfogadható magyarázat arra az értelmetlen bosszúra, amely azokat a nemesi családokat sújtotta, akik e tájra otthonukként tekintve azt termővé tették, benépesítették, az itt élőknél munkát és megélhetést biztosítottak, adakozásukkal pedig segítséget nyújtottak. Magyarországon az elmúlt 70 év alatt nem fordult elő, hogy a kastélyok kifosztásáért vagy rombolásért bárkit is felelősségre vontak volna.

Hosszú lenne minden lebontott és széthordott kastély életét és végzetét leírni, így csak a legnagyobb és leginkább meghatározó birtokok, uradalmak sorsát igyekszem a jelen cikkben közreadni. Mielőtt azonban rátérnék az egyes kastélyokra, essék szó azokról a sajátosságokról is, amelyek az úgynevezett kastélykorszakot a táj- és kultúrártékek szempontjából általánosan jellemezték.

Az uradalmak birtokosainak jelentős szerepük volt abban, hogy az egykor vízjárta alföldi területek mindinkább benépesíthetővé és művelhetővé válhattak. A kiterjedt mocsarak lecsapolásának, a folyók szabályozásának érdekeltjeiként maguk is jelentős áldozatokat hoztak a táj átalakításáért. Kastélyaikat nem a városokban vagy a falvakban, hanem az azokon kívül eső birtokokon, a legfontosabb termelőeszköz, a termőföldek közvetlen szomszédságában építették fel. Az uradalmak létrehozásával nem a kérések, hanem a környék meghatározó központjaiként a táj megtartó erejének növelése volt a

céljuk. Ennek érdekében jelentős infrastrukturális beruházásokat is végeztek, öntözőrendszereket, utakat és vasutat építettek. Segítették, támogatták a művelődést és az oktatást, templomokat, iskolákat és árvaházakat emeltek, bőkezűen adakoztak. Praktikus és időtálló építészeti megoldásaik a kor legmodernebb technológiáit tükrözték, megbecsülték az emberi erőt és a szakértelemet.

Amikor kastélyrombolásról beszélünk, az építészeti és ipartörténeti értékek pusztulása mellett minden alkalommal tetten érhető a természet rombolása is, hiszen a kastélyokkal együtt nagyon sok arborétumszerű angolpark, tájképi kert és franciakert is megsemmisült.

Battonya – Tompapuszta: Purgly-kúria

A 30 szobás, földszintes kúriát 1946-47-ben hordták el. A birtoknak országosan ismert gazdája is voltak, köztük Purgly Emil, aki a 30-as évek elején egy évig töltötte be a földművelésügyi miniszteri posztot. Nagy-

Tompapuszta, „főispán Purgly Emil kúria”

bátyja Purgly II. János volt, akinek halála után Purgly Magdolna, nagybányai Horthy Miklós kormányzó felesége örökölte meg a birtokot. A kúriában a kormányzó számára volt fenntartva az úgynevezett zöldszoba. Az épülettől keletre állt a Purglyak mauzóleuma, amely a II. világháború után szintén a kastély és az uradalomban állt közel 20 gazdasági épület sorsára jutott: szétverték és építőanyagát elhordták.

Biharugra – Szilaspuszta: Szilasi-Bölöny-kastély

A kastély páratlan gyöngyszeme volt a környéknek. Az épülethez vezető út egy nagy kovácsoltvas kapuhoz vezetett, amely felett az építető, Bölöny József neve díszelgett szintén kovácsoltvasból. A 30 lakóhelyes, háromszintes épület a szabadkígyósi Wenckheim-kastély egyszerűsített terveinek a felhasználásával épült 1875-79 között. Minden lakószoba más-más színű volt – bordó-, rózsaszín szalon, fekete dohányzó, piros-, fehér-, kék szoba – az ebédlőben 24 személyre megteríthető asztal állt. A kastély körül 20 holdas park terület el, benne sokféle fával, cserjével és virággal. A fák egy része még az ősi Radványi-erdőből maradt meg. Az 1930-as évekre a birtokot komoly adósságok terhelték. A hagyatéki zárgondnok Dr. Barcsay Andor lett, aki 1936-ban végül megszerezte a birtokot.

A II. világháború alatt a zsidó származású Földes Istvánnak bérbe adott gazdaság ismét felvirágozott. A frontvonal 1944 szeptemberében érte le Szilaspusztát, a terület több hétre hadszíntérré vált. Barcsayék a front elől ladánybenei birtokukra menekültek. A gyakran változó erőviszonyok miatt a kastélyban hol magyar, hol szovjet, hol német csapatok szállása volt, akik felélték a birtok élelmiszerkészleteit. A kastély berendezéseit – mintegy 50 szekérnyit – a környék lakosai hordták el.

Az őszi zajos eseményei után a tél viszonylag nyugodtan telt el. A kastélyt kifosztották ugyan, de az épületek egyelőre még épségben maradtak. Tavasszal azonban a biharugraiak hozzákezdtek az osztozkodáshoz. 1945 áprilisában, a három napig tartó földosztást követően hozzáálltak a kastélypark fájának kiirtásához. A fákat megszámozták, a számokat cédulákra írták és kalapból sorsoltak. Egyenként dőltek ki a szebbnél szebb fák. Csak a cserjék és a bokrok maradtak állva egyelőre. Estére csupán a kastély és a hozzátartozó melléképületek maradtak épen, de volt, aki már akkor neki akart fogni a rombolásukhoz.

A kastély azonban még néhány hónapig állva maradt. A járási hivatal azt vizsgálta, mire lehetne használni a belülről már teljesen szétrombolott épületet. 1945. június 14-én Cséffa-nagyszalontai járás főjegyzője kimondta, hogy a kastély nem alkalmas gyermekotthon és egyéb közintézményi célra. Ezzel végképp megpecsételődött a kastély sorsa és az emberek elkezdtek bontani az épületet. A munkálatokat egy bizottság irányította, de arról nincs információ, hogy az elhordott anyagokért beszolgáltattott ellentételezés hová került és mire lett felhasználva. Egyik éjszaka aztán nekiálltak a kripta szétrombolásának is. A kegyhelyet kincskeresésének reményében dúlták fel, de a Szabó Ferenc hajdani komornyik elmondása alapján a Bölönyeknek nem volt szokása ékszerekkel temetkezni. Bölöny Józsefnek egyetlen ezüst pénzérme volt a zsebében, amit Szent Péternek szánt, mint kapupénzt. (Szoboszlai Zoltán gyűjtése alapján)

Csorvás – Nagymajor: Wenckheim Sándor-kastély

Az 1924 és 1928 között épült, 60 szobás, hatalmas parkkal körülvett kastély Békés megye lebontott kastélyai közül az egyik legszebb volt. Négy, piros kőzúzalékos, állatokról – fogoly, fácán, róka és macska – elnevezett út vezetett sugárirányban a rezidenciához, amelyeket utanként különböző

Wenckheim Sándor nagymajori kastélya 1944-ben

fajajok szegélyeztek. A kastély terveit Siedek Viktor bécsi építész készítette. Sándor gróf különleges szenvedélyeknek hódolt. Érmeket gyűjtött, valamint előszeretettel vásárolt automobilonkat, melyek egyike volt az a faküllös autó, amelyen I. Ferenc József Békés vármegyébe érkezett 1893-ban. A belülről teljesen soha el nem készült kastély 1973-ban történt felrobbantása után a tetőzet öt kupolájának rézlemez borításait fémgyűjtő telepen értékesítették. Az épület romjai ma is láthatóak az elvadult, gazos, 10 hektáros egykori park területén.

Csabacsüd: Trefort-major

A birtok legnevesebb tulajdonosa Trefort Ágoston miniszter, a Fiume – Nagyvárad vasút tervezője volt, aki Rosty Ilonával kötött házassága után, 1851 őszén vásárolta azt meg. A kúria építése ekkor kezdődött és 1854-re fejeződött be. Trefort, jelentős személyiség volt. 1860-ban Békés vármegye első alispánja, valamint a gyomai választókerület országgyűlési képviselőjelöltje lett. 1868-ban Trefort tervei alapján iktatták törvénybe az Alföld-Fiumei vasút megépítését. 1870-ben véglegesen Pestre költözött, majd több miniszteri posztot töltött be. 1885 és 1888 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt. A jól kiépített csabacsüdi majort jóval a II. világháború előtt lebontották, az 1940 körül keletkezett topográfiai térképen helyét már szántóföldként jelezték.

Csabacsüd, Trefort-major

Dombegyház: Verzár-major

A Jakabffy–Verzár–Török-kúria elődjét 1820 körül emelte a Jakabffy család. 1871-ben Dr. Verzár Gyuláné Jakabffy Hermina örökölte a birtokot, majd a család 1874-ben átépítette a kúriát. Halála után lányára, Dr. Ferencné Verzár Erzsébetre szállt a major. A kúria körüli szép parkban tenispálya, csónakázó és márvány sakkasztal is volt. A II. világháború után, 1949-ben az épületet lebontották, a park életnagyságú márványszobrait szétzúzták.

Dombiratos: Ráth (Csipkay)-kúria

Az 1856-60-as katonai felmérés már gazdasági épületekkel tünteti fel a „Ráth pusztát”. Ekkor már a kúria első változata is állt. Számos művészhajlamú, műgyűjtő tagja volt a Ráth családnak. Talán ennek tudható be, hogy Rákóczy János, a Honvédelmi Bizottság elnöki titkára Ráth I. József birtokost – amiért az a világosi fegyverletétel után egy ideig bújta – egy Orlai Petrics Soma által festett, Petőfi Sándort ábrázoló képpel ajándékozta meg. A hagyomány

A dombiratos Ráth-kúria

szerint a híres betyár, Rózsa Sándor „komenciósa” volt a Ráth családnak, azaz rendszeresen fizették, hogy megvédje a betyárzaklatásoktól a birtokot. A kúriát 1947-ben lebontották, csak egy magtár, illetve az egykori parkhoz tartozott két kocsányos tölgy őrzi emlékét.

Kunágota: Bíró-kastély

Kunágota térségében ez volt a legszebb kastély, nem véletlen, hogy egyes források szerint itt forgatták a Marica grófnő című filmet. A szecessziós stílusjegyeket hordozó épületet Bíró II. Albert emeltette, 1906-ban készült el teljesen. A kastély és angolparkja egy erdő közepén állt. Vizesárok vette körül, az épületbe egyetlen, rugókon álló hídon lehetett bejutni. Ha valaki rálépett a hídra, a háziak már idejekorán jelzést kaptak az érkezőről és fogadására

A kunágotai Bíró-kastély

siettek. A kastély gazdag díszítéssel ellátott homlokzatán a Bíró család címere volt látható. Az I. világháború végén teljesen kifosztották. A II. világháború után a kunágotai földgénylő bizottság úgy döntött, hogy a Bíró-kastély kivételével a területeiken található kastélyokat, kúriákat és gazdasági épületeket lebontják. Sajnos, végül ezt az épületet is elpusztították, helyét az egykori kastélyhoz tartozott, mára elnádásodott tavacska jelzi.

Kunágota: Urbán-kastély

Az Urbánkismajornak nevezett épület eredetileg a Buchwald családé volt. Bem tábornok és kíséretének az 1848-49-es szabadságharc fegyverletétele után történt két napnyi befogadása miatt Buchwald Franciskát Haynau nyilvánosan megvesszőztette. Az Urbán család 1897-ben vásárolta meg a birtokot és a kiskastély mellett felépítette a gyönyörű, szecessziós stílusú nagykastélyt. Az épületet hatalmas kiterjedésű park vette körül, benne halastóval. Egy iskola és több mint 20 gazdasági épület is tartozott a birtokhoz. A II. világháború után a kastélyt széthordták, értékes könyvtárát megsemmisítették, a park fáit kivágták. A társalgót díszítő, életnagyságú családi festményeket a tóba dobták, később elégették. Az Urbán család kriptáját 1945-ben rabolták ki, majd később lebontották. A kastélyhoz vezető, eperfákkal szegélyezett makadámút még ma is látható.

Még néhány elpusztított kastély és érdekességeik...

Több megbecsülést érdemelt volna a nagyszénási Károlyi Cifra-kastély is, amely egy több száz holdas erdő közepén állt, és négy sugárút vezetett hozzá. Elpusztítása azért is különösen szomorú, mert Nagyszénás települését a kastélyépítő Károlyi György alapította.

A gádoros–szentetornyai Justh-majorban Justh Zsigmond író 1890-92-ben parasztszínházat alapított, amelyben a birtokon élő parasztok klasszikus és népszínműveket játszottak oly nagy sikerrel, hogy a pesti művészársaságok a környék közönségével együtt a csodájára jártak. Olyan neves művészek tettek látogatást Szentetornyán, mint Stróbl Alajos szobrász, Jászai Mari színésznő, Mednyánszky László festő, Zala György szobrász, Feszty Árpád festő és felesége, Jókai Róza, valamint Czöbel István író. A parasztszínház utolsó előadására 1894-ben került sor, Justh Zsigmond ez év októberében hunyt el a franciaországi Cannes-ban. A kúria 1945-ben még állt, földszinti részét tehénistállóként használták, a Justh-sírkertet felszántották. 1950-ben mindent lebontottak. 1963-ban egy kertész visszaemlékezései alapján tárták fel a sírokat, a családtagok földi maradványait Gádorosra vittek és díszsírhelyen temettek újra.

A Gyomaendrőd-Póhalmon található Wodiáner-kúria körül nagyszerű gazdaság működött. Szomorú, hogy 2000-ben a kúriát, 2002-ben pedig a nagy magtárt is lebontották. Nevezetessége, hogy 1994-ben itt forgatták Tarr Béla Sátántangó című filmjét.

A szentetornyai Justh-kastély

A cserepesi kastély

A kertészszigeti uradalom a 19. század közepén Végvezekényi báró Baldácsy Antal országgyűlési képviselő tulajdona volt. Halála után, 1878-ban vásárolta meg Jakabffy Ignác, aki 1887-ben feltörette a major gyepeit és korszerű gazdaságot alakított ki. 1890-ben építtette fel a szecessziós stílusú kastélyt, amelyet a többi épülettel együtt cseréppel fedett; innen a Cserepes (Pusztacserepes) elnevezés. Halála után fiai közül az akkor még Füzesgyarmathoz tartozó birtokot Dezső örökölte, Jenőé a dévaványai gazdaság lett. 1888-ban Jenő végzett a kereskedelmi akadémián és átvette a gyarmati birtok irányítását. Két fia született, István és László, 1935-től utóbbi irányította az uradalmat. A II. világháború végén a kastélyban szovjet katonai kórház, majd 1950-től iskola, kocsmá és bolt működött. Később a Győzelem Tsz, 1975 után pedig a Vörös Csillag Tsz tulajdona volt. A szép épületet fokozatosan – egy részét 1970-ben, majd a többit 1990-ben – bontották le. Ma csupán a hajdani uradalom néhány gazdasági épülete áll.

Megható látogatás Kertészszigeten, a pusztacserepesi Jakabffy-kastély romjainál

A II. világháború után először 2013-ban látogatott el az egykori kastélytulajdonos, Jakabffy Ignác unokája, a 78 éves Germán Péter a lerombolt kastély helyszínére. Az idős férfi felesége kezét fogva, emlékeiben kutatva, botladozva ballagott az elgazosodott területen. Nehezen lehetett megtalálni az egyemeletes, egykor gyönyörű kastély alapjait. Csak fal-

töredékek, az összetört bejárati oszlopfelek, lépcsődarabok, téglatormelékek maradtak az épületből.

Barátommal, Szél Antallal kísértük el az idős házaspárt, s mindkettőnkre mély benyomást tett az idős unoka emberi tartása. Mesélt az itt eltöltött gyermekkoráról, amelyre néha ugyan homályosan, de emlékezett. Nem szidott, nem korholt senkit, csak keresett valamit a régi, szép emlékekből, a valaha itt állt pompás kastély életéből, amelynek gazdája Jakabffy Ignác, a „nagybácsi”, mintagazdaságot teremtett e szegény vidéken, Kertészsziget és Bucsa között, 60 családnak építve házat, minden héten 300 embert fizetve ki munkájáért.

A kastély hátsó homlokzata

A cserepesi kastély főbejárata

Póstelek: a Széchenyi–Wenckheim-kastély

Békés megye egyik legfiatalabb kastélya 1906 és 1909 között épült. A 72 helyiséges, U alakú, közepén egyemeletes épületet a II. világháború után kíméletlenül lerombolták, berendezéseit ellopták, építőanyagait fokozatosan elhordták. Omladékfaival azonban még ma is tiszteletet parancsoló, impozáns látvány.

A pósteleki birtokot a szabadkígyósi kastély tulajdonosa, Wenckheim Frigyes adta nászajándékként lányának, Krisztinának. A kastélyt – a már jól működő pósteleki gazdaság utolsó elemeként – ő építette férjével, Széchenyi Antallal. Elkészültéig a család a borossebesi birtokon lakott, ott született négy gyermekük is. Póstelekre költözve megszerették a vidéket, és továbbra is kiválóan irányították az uradalmat. A térséghez való ragaszkodásukat mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Széchenyi Antalt 1924-ben bekövetkezett, korai halála után kívánságára a kastélytól 1 km-re lévő Nyilasvégi-erdőben, az ott álló kunhalomban temették el. A helyet egy fehér márványkereszt még ma is jelöli, fekete színű elődjét a háború után ellopták.

Póstelekről érdemes többet is írni, mert különbözik a többi meggyalázott, elhordott kastélytól és enyészetté lett parkjaiktól, amelyek helyén ma már gyakran szántóföldek húzódnak. A kastélyrom – a gyereknyelv szerint a „várfal” – itt még áll és a viszonylagosan épen maradt park is komoly dendrológiai értékkel bír. Az eredetileg másfél hektárnyi területű francia kert eredeti formáját

archív képek alapján sikerült rekonstruálni. Jobb állapotban maradt fenn az egykori fürdőmedence – a háború után még cefretárolásra is használt – betonkádja is, amelyet artézi kút táplált és három öltözőkabin állt mellette. Megmaradt a jelenleg felújítás alatt lévő csónakázó- és halastó teknője is, az eredeti vízzáró agyagpaplannal, közepén a kis szigettel. Az idej rekonstrukciós munkák során derült ki, hogy a tóhoz egy túlfolyó patakocska is csatlakozott, amely a fölös vizet volt hivatott elvezetni és elszikkasztani a park fái között. Enyhe lejtéssel, kigyóyszerűen kanyargott, így a víz nem folyt el gyorsan, hasznosulni tudott. A parkot faoszlopos, körülbelül két és fél méter magas, szögesdróttal ellátott, sövénynyel kísért kerítés vette körül. A főkapu valószínűleg a gerlai oldalon lehetett, ahol még ma is áll a két, téglából készült kapupillér. A kastélyban vezetékes víz és áram is volt, amely

A grófnő és a könyvelő

utóbbi abból a kis épületből szolgáltatták, melynek csak az alapmaradványai azonosíthatóak. A ma is közkedvelt Mókus csárda erdészház volt és épségben áll az egykori szolgálati lakás épülete is, amelyben az erdész, a főkertész és a varrónő lakott. Az egykori kistemplom ugyan szintén áll, de teljesen átépítették. A kastélyhoz vezető utat az idő elfedte, csak a park felújítási munkálatainak köszönhetően derült fény arra, hogy az mintegy három és fél méter szélesen kirakott, téglaburkolatú volt.

A fogadószalon

A hely szelleme ma is él és tiszteletet parancsol. A falmaradványok, az alagsor zengugos szerkezete a kastély egykori szépségét sejtetve még mindig rabul ejti a látogatót. Talán éppen ezért is tűnik az egyik legtragikusabbnak e kastély sorsa. A háborút követően ezt a nagyszerű

A henger alakú kandallók egyike

A henger alakú kandallók egyike

A pósteleki kastély egykori pompájában

A pósteleki kastély romjai 2013-ban

épületet szinte meglincselték. A közeli lakosok vittek, amit tudtak, amit pedig nem tudtak, azt meggyújtották, összetörték. Az emeleten lévő zongorát a szemtanúk szerint darabjaira zúzva dobálták ki az ablakon, a szobák fakeretekre feszített, különböző színű, plüss tapétáit leszaggatták, hogy ruhákat varrjanak belőlük. A hálószobákban állt, kisméretű, ízléses, henger alakú kandallókat összetörték és széthajgálták, színes darabkáikból még ma is sokat találni a kertben. A rombolás részben a parkot is tönkretette: az azt körülvevő kerítés faoszlopaiból mindössze néhány maradt meg és a gerlai főbejárat csodás kovácsoltvas kapuja is örökre eltűnt. A kastélynak a kegyelemdőfést a katonai gyakorlat címén az épületben a 70-es és 80-as években tartott robbantási gyakorlatok jelentették, amelyek azonban „csak” a tetőzetet és az emeleti részt semmisítették meg, a kiváló technológiával és szakértelemmel megépített alapzat és a falak viszonylag épségben maradtak.

Abból, hogy a háború után sok – egyébként elszállítható – berendezési tárgyat a helyszínen elpusztítottak világosan látszik a rombolás és az értelmetlen bosszú szándéka, mely mögött sokszor – mint más kastélyok esetében is – az uszítás is ott rejlett. Miért érte el a bosszú a pósteleki kastélyt is? A kérdésre nem könnyű felelni, hiszen Pósteleken egykor mintegy 700 ember kapott munkát, lakást, ellátást, akik gyerekeiket iskolába járathatták, hitet tanulhattak. A háziak a karácsony szent ünnepét a személyzetrel közös karácsonyfa mellett ünnepelték, amikor is mindenki ajándékot kapott.

Bár a park 1989-ben természetvédelmi oltalom alá került, Póstelek magára hagyva, megcsonkítva dacolt az idővel, és várta a segítséget, amely az utóbbi években érkezett

A kastély hátsó homlokzata és tiszafái

meg. Új üzemeltetői méltóságát folyamatos fejlesztésekkel igyekeznek visszaadni, melyet a Körösök Völgye Natúrpark Egyesület pályázatból megvalósuló parkfelújítási munkálatai is segítenek.

Ahogy sok más elpusztított kastély és uradalom, a pósteleki sem érdemelte meg sorsát, hiszen építetői a térségnek kultúráját, az itt élők közül sokaknak lehetőségeket adtak. Bár e kastélyok egykori valójából sokat már nem láthatunk, de tulajdonosaik máig jelen lévő, teremtő szellemét megőrizhetjük, hiszen azt sem lerombolni, sem elszántani nem lehet.

Fotó: Szelekovszky László archívum, Petrovski Tamás

A hálószobák különböző színű, értelmetlen rombolással szétzúzott, gyönyörű kandallóinak néhány cserépdarabja

Történelmi pillanat: a csónakázó tavat – amelyet 2013 őszén újíttak fel –, közel hetven év után először töltik fel kútvízzel

A lépcső, ahol egykor „a grófnők” jártak

Írta: Nagy László András

A Sárrétek örökösei - földművelők

A sárréti falvak lakossága lehetőségeihez mérten a kezdetektől fogva művelte az egykori vízi világ szárazulatait. A terület földművelésére középkori források is utalnak. A Szeghalmot és a szomszédos Körösladányt is említő Százdi apátság alapítólevelében, amely 1067-re datálható, a következőket olvashatjuk: „*En Péter... felépítettem Szűz Mária monostorát, amelyet Száznak mondanak, és megajándékoztam azt szántóföldekkel, legelőkkel, rétekkel, föld- és szőlőművelőkkel... igavonó barmokkal...*” Az adománylevel az apátság birtokába juttatta „... a hét ekényi Ladány pusztát” és „... Scegholm pusztát is minden javával együtt...”

Az eke vagy ekealja - latinul aratrum kifejezés - meghatározott számú ökörrrel egy nap alatt felszántható nagyságú földterületet jelentett. Az Árpád-korban az egy ekével egy év leforgása alatt megművelhető földmennyiséget is jelölhette. Nagysága vidékenként és a föld minőségének függvényében is változhatott. Annak ellenére azonban, hogy az oklevél alapján nem határozhatjuk meg tökéletes pontossággal a megművelt földterület méretét, mégis-

Aratás, Szeghalom 1920-as évek, fotó Szeghalmy Gyula

csak a sárréti földművelés első írásos dokumentumával állunk szemben. Megtudjuk belőle, hogy az említett falvak határában bizonyos mértékű földművelés folyt, s a földműves legfontosabb eszközeinek, az ekének a meglétére és használatára is következtethetünk általa.

Az okleveles források már a korai időktől tartalmaznak adatokat a gabona őrlésére szolgáló malmokról is. A Smaragd nemzetségbeli Egyed ispán például 1258-ban más javak mellett a zsámbéki monostornak adta Szeghalom körösi malomhelyét. A régészeti ásatások és terepbejárások leletei közt is sűrűn került elő malomkő vagy annak töredéke. Ez arra utal, hogy a gabonát kisebb mennyiségben, kézi erővel a jobbágygazdaságok maguk is feldolgozták.

A történések megállapítása szerint a honfoglalás idején és a kora középkorban a száraz, vízmentes területek aránya sokkal nagyobb volt, mint később a 17-18. század fordulóján. A 16. század folyamán részben a hadi események hatására elgátolták a vizeket, megnövelve ezzel az ingoványok területét, melyek a várak környékének első védelmi vonalául, a falvak lakóinak pedig bűvőhelyül szolgáltak.

A mocsár növekedését segítette elő a már említett malmok építése is. Az erőforrásul szolgáló vizeket gáttakkal, csatornákkal tartálékolták. A 15. században egyre inkább fellendülő sárréti molnárság is az eredményes földművelés bizonyítékául szolgál. A történelemkutatás bizonyos eredményei arra utalnak, hogy a Körösök vidékén a 16. század közepén szinte minden folyóparti településnek legalább egy malma lehetett.

A középkortól kezdődően helyi jelentőségű gátak és csatornák is szolgálták a falvak és kolostorok környékének ármentesítését és gazdálkodását. Ezek pusztulása a háborús időkben, amikor nem volt, aki karbantartsa, gondozza őket, szintén hozzájárult a vizek terjeszkedéséhez.

Asztagrakás, Szeghalom, 1920-as évek, fotó Szeghalmy Gyula

Gépi cséplés, Füzesgyarmat 1930-as évek

Ennek ellenére kijelenthetjük, hogy a sárréti falvak határát minden időszakban művelték, bár a megművelt terület nagysága településként és korszakokként is nagyban eltérhetett egymástól. A sárréti települések határában elterülő szántók aránya közvetlenül a folyószabályozások előtt 16 és 69 százalék között változott. Az egykori sárréti gazdálkodást az állattartás kiemelkedő aránya és súlya jellemezte. A háborús időkben a menekülő lakosság egyetlen lehetőségét jelentette az, ha jószágállományával együtt nádasokban, elzárt szigeteken húzta meg magát. A földművelésre alkalmas területet a szabályozatlan vizek eleve szűkre szabták, a nagyarányú gabonakereskedelmet pedig egyenesen lehetetlenné tették.

Bár a sárréti gazda vagyonát a vízrendezések előtt jószágállománya képezte, a helyi földművelésre mégis igen fontos feladat hárult, mégpedig az, hogy biztosítsa a lakosság mindennapi kenyerét. Ahogy egy 1760-ban megjelent verses országleírás részletében olvashatjuk: / „... Békés vármegyét is majd feljárdogálom:/ Gyula, Békés, Tartsa, Gyarmat és Szeghalom,/ határin, midőn ad az isteni hatalom, / vagyion búza, árpa, köles és zab halom...”/

Az isteni hatalom azonban nem mindig töltötte csorduláig a sárrétiék hombárját, gabonását. Esetlegesen voltát a gyakori áradásokban és a szélsőséges időjárásban találjuk.

A Bél Mátyás által készített első részletes országleírás Bihar megyéről szóló része 1726-ban, a Békés megyére vonatkozó 1727-ben született. Ez utóbbi a következőket fogalmazza meg: „... Előfordul erre-felé akkora hőség – hevesebb, mint másutt -, hogy olykor-olykor, kivált kánikulában, mindent fölperzsel és a takarmányt meg a gabonát, még aratás előtt felemészti...” A bihari Sárrétről a következőket írja: „...Előszörban a Sárrétyét dicsérik, mint a megye legtermékenyebb mezőit, földjei feketék, a Berettyó és az Ér teszi csodálatosan termékennyé. Református vallású magyarok lakják. Sűrű árpát, búzát bőven terem, de rozstot nem, mert az a sok vizet nem szereti. Nagyon jó dinnye terem a sárréti és a szomszédos debreceni járásban.”

Az egymást követő árvizes és aszályos időszakok próbára tették a Sárrétek lakóit. Gacsári István füzesgyarmati református prédikátor krónikájában a következőképpen számol be néhány ilyen nehéz esztendőről: „... 1790-től fogva kezdődtek a nagy szárazságok, kivált pedig 1794- és 1795-dik esztendőben. Oly fokra hágott ez, hogy ivóvíz nem volt sehol a marhák számára... Idehaza a helységben is az ivóvíz dolgában oly nagy szorultság volt, hogy a lakosoknak a rétségeken szerte, a láplyukakat kellett keresniük, és csak azokból kaphattak maguknak messziről ivóvizet. 1817-ben az árvizek megszűnván ismét szárazra kezdett az idő fordulni, és apránként... kiszáradt a Berettyó... Ekkor nem csak nagy szükség, hanem nagy drágaság is volt, úgy hogy a búzának köblé átaljában 80, később pedig 100 forintot is ment. Ezek a szárazabb esztendők tartottak 1830-ig, amikor ismét

nagy havazások lettek. 1836-ban ismét rettentő szárazság volt, de csak a takarmányra és termésre nézve. A takarmányra nézve különösen oly nagy volt ez, hogy a Sárréteket általában kaszálták, és nádból kellett kényeibe kötött takarmányt csinálni...”

A sárréti földművelés jelentőségét gyakran jóval kisebbnek gondoljuk, mint amilyen valójában lehetett. A 18. század végéről beszédes adatok tanúskodnak arról, hogy például a

Szántás, Csökmő 1920-as évek, fotó Vincze József

Hordás, Füzesgyarmat 1926.

fűzgyarmatiak a hiányzó búzát nádért cserébe Debrecenből és Nagyváradról szereztek be. A népi táplálkozásban napjainkig is a téstafélék és egyéb növényi eredetű ételek játsszák a főszerepet, ezek közt első helyen áll a kenyér, melynek hiányát érdemben semmi sem pótolhatja. A Gacsári által a fentiekben leírt 1836-os rettenetes aszály egyetlen ínséget jelentett.

A Sárrétek jeles tudósa Szücs Sándor érzékletesen fogalmazza meg ezt az egyszerű tényt alábbi soraiban: „... Szegényebb sorsú embernek ez a reggeli és estvéli eledel. Mint szükségében is tréfálkozva mondja, háromfélét eszik: kenyeret, bélit meg a haját. Ha ez nincs, az a legnagyobb nyomorúság. Éheztek 1863-ban is. A kenyérről szólva mindig felemelgetik azt az aszályos esztendő, amikor olyan kevés volt az őrtenivaló, hogy még lovat sem fogtak a szárazmalomba, hanem maguk hajtották az emberek... Iccével mérték a málélisztet (tengerilisztet), egész nap dolgoztak egy kis cipőért, néhány jókora kenyérért takaros kis házat, udvart lehetett venni. A szegénység a rétet járta, és zsákra szedve hozta a gyékény lisztes gumóját. Evvel pótolták a kenyeret. Sulymot meg harmatkását ettek. Igaz, hogy a mocsár madárvilága is adott táplálékot az éhes embernek, de bizony kenyér nélkül ették a húst. Úgy mondogatták: - Én Istenem, jaj de bús, Kinek az étele hús!”

Kaszás, Csökmő, hagyományörző aratás, 2007.

Ahogy Szücs Sándor írja: „...nem véletlenül hívták a régi Sárrétek a földművest szigetszántónak, valóban az volt. A komédiakról ezt írja egy múlt század eleji határjárású jegyzőkönyv... „ha szántani mennek, a szerszámokat majd mindenhol hajókon kell a sok éren, s fokon által vinni, és a rétség magasabbán lévén szántóföldjeiknél, csak töltésekkel védelmezhetik magukat”. Ilyeneket olvashatunk Fodor Gergely bajomi nótárius 1820-as évekből maradt feljegyzéseiben is. Azt írja, hogy a szántóvető ember ökre farkába kapaszkodva úszik keresztül a vízen, mervén a szigetben levő földjére. A szerepiek is hajón hordták az ekét. Az ostoros gyereket meg a ló fejére ültetik, úgy viszik át a lovakat a széles ér vizén, mégis lucskos lesz a fiú gatyája korca.”

A szigetszántók a bibic-ekét használták. Ez az ekevas kivételével teljes egészében fából készült, minden bizonyonnyal tűróke lehetett, melynek szimmetrikus ekevasa nem hasított barázdát, hanem csak karcolta a földet. Szücs Sándornak még egy korabeli talalós versikét is sikerült vele kapcsolatban gyűjtenie: „Sűrű erdők nevedtem, amíg házadhoz vetődtem, otán vaspapucsot vettem, falvadat úgy kerülgettem.”

Biharban, meg a Sárrét békési részein a számráható ekét is használták, melyet néhol a bibic-eke egy másik fajtájának is mondanak. Valószínűleg a szélesebb körben debreceni ekeként ismert szerkezetről van szó, mely egészen az 1860-as évekig, sőt néhol még azután is használatban volt. „Ez egy retentő szerszám, melyet puha földön 6 ökor 2 hüvelyk mélységű barázdában is görnyedve húz, mert fara 18, mond tizenhét hüvelyk szélességű! Laposvasa a lehető legterjedtebb, melyet valaha földművesek használtak. Kormánydeszkája egyenes s az eke farától még legalább 6 hüvelykre kijebb áll. Száraz földet vágni borzad, s nincs hatalom, mely ilyenbe bele vehesse...” – állapítja meg a Magyar Gazda című folyóirat 1845-ben. Bár a cikk írója eltúlozza a dolgot, a fentiekben mégis kiviláglik, hogy ez az eke sok erőt kívánt, ennek ellenére nem hozott jelentős eredményt. Egy Szeghalomról elkerült mellékaltalpas változatát a Néprajzi Múzeum gyűjteménye őrizte meg az utókor számára.

A vízjárta mocsaras réteken búzából keveset vetettek, mert a gyakori ködök miatt hamar megcsapta a rozsa. Vetették még a kétszerest, vagy kétszorbúzákat is, melynek fele búza, fele rozs volt, a kettő közül valamelyiknek csak kedvezett az időjárás. Az árpa és a tengeri is fontos termék volt, de még inkább a köles. Ez utóbinak nagy szerep jutott a táplálkozásban, az asszonyok sokféleképpen felhasználták konyhai műveleteikben. Ezt kásamalmokban hántolták. A vetés munkáját a boronálás fejezte be. A tövisborona volt használatos. Kőkény vagy galagonya vesszőből készítették.

Az egykori mocsárvilág egyik legmélyebb részének közelében települt Csökmőről Osváth Pál bihari csendbiztos 1875-ben megjelent Sárrétleírásában a következőket olvashatjuk: „... A vizek szabályozása óta járásunkban a folyók, mocsárok és nádas rétek nagyon megfogytak... habár ma is nagydarab föld fekszik a Körös sárrétjében... a Berettyó szabályozás óta a földművelés nagyban előhaladt. A csökmeiek a sárréti nép mezei gazdálkodásától elternek annyiban, hogy itt kereszteteket nem igen csinálnak s kívül a mezőn szoktak nyomtatni. Sajátságos szokás Csökmőn az is, hogy minde-

A kévák keresztbe hordása, Csökmő, hagyományörző aratás, 2007.

Így értjük meg valójában, hogy a földművelés minden bizonytalansága és nehézsége ellenére a régi sárréti élet létalapjához tartozott. Bár a nehezebb időkben szántani, vetni csak az ármentes helyeket, helyi szohasználattal élve a szigeteket lehetett. Előfordult, hogy ezekre csak hajóval vihették be az ekét és vízben úsztatták be a lovakat. Sokszor a termést is hajókon kellett kihordani, és éppen csak hogy megtermett a szükséges kenyérnek való.

Kenyérsütés, Szeghalom 2009.

nik gazda udvarán egy sárból készített kimeszelt boglyakemence forma épület áll s abba tartják gabonáikat.”

A járás földművelését a következőképpen jellemzi: „...A járás földje az országban divatozó növényekre általában alkalmas lévén, megtermi a búzát, melynek több fajai közt a bánáti, a tónkő fejű, a tar, az ősztavasz és a tavasi búza termeltetik. Nagyban termeltetik a kétszeres rozs, tengeri, melyből leginkább a nagy-csővű magyar, az aprócsővű oláh és a piros szemű olasz tengerit termelik. Jól termi az árpát, zabot, kölest, repcét, kolompéért, káposztát, dinnyét, sütő- és más több fajokat, továbbá a hüvelyes veteményeket, megjegyezvén, hogy a borsó és lencse meg szokott zsuzsokosodni. Kendert mindenütt termelnek, de csupán saját szükségletre, mit aztán a nők télen megfonnak, tavaszra megszőnek és kifehéritenek... Nem számítva be a nagyobb birtokosok... korhoz illő gazdasági eszközeit, gépeit, e tekintetben előhaladást jelezhetünk a kisebb gazdáknál is, mert csekély kivétellel már ezek is használják a fogas boronát, szórórostát és vaseket, mely utóbbi eszközöket a jobb falusi kovácscok is készítik...”

Az 1800-as évek közepétől a régi Sárrét nem csak földrajzi szempontból változott meg, a tájjal együtt megváltozott az emberek életmódja is. Az állattartás jelentősége csökkenni kezdett, s a földművelés egyre inkább előtérbe került.

Az 19. század második felétől a szántóföldi növénytermesztés és az istálló állattartás szerepe egyértelműen uralkodóvá lett a terület mezőgazdaságában. A vasúthálózat kiépülése után pedig megnyílt a lehetőség a termény gyors és jelentékeny haszonnal való értékesítésére. Ez az időpont volt Alföld szerte az ősi, évezredes magyar mezőgazdálkodás első határköve. A lecsapolt mocsarak helyén felszabaduló termőföldreken már nem önellátási keretek közt folyt a művelés, hanem a piacra termeltek. Másik határkövének a gépek megjelenését tekinthetjük, amikor a művelés módja is alaposan megváltozott.

A mezőgazdálkodás legfontosabb munkálatainak, a nyomtatásnak ősi módját a gépek annyira háttérbe szorították az alföld egész területén, hogy már az 1920-as években is ritkaság számba ment. Az Alföldön a cséplőgép elterjedéséig csaknem mindenütt állati erővel nyomtattak. A nyomtatás mindig sérűn történt, ez ledöngölt sima térség volt, melyen a levágott gabonát elterítették, és belőle a szemet lovakkal kitapostatták. Az árvíz járta helyeken, ahol csak a szárazabb szigeteket lehetett művelni, mindig helyben csináltak sérűt. A szalmát, tőreket télen hordták el, vagy a szilaj jósággal etették fel. A nyomtatás helyére az életem vontatóval hordták. A vontatás lényege az volt, hogy a boglyát a töve

körül kötéllel vagy láncsal körülövezték, s azt lóval vagy ökörrel elhúzták.

Az aratás szót az Alföld nagy részén csak az 1880-as évek óta használják, azelőtt mindenütt kizárólag takarásnak nevezték. Az ősi alföldi aratásmód a rendrevágás volt, amikor az életem úgy vágta le, akár a szénát. Nem kötötték kévébe, hanem favillával, gereblyével csomókba gyűjtötték, és boglyákat raktak belőle. A boglyák a cséplőgépek megjelenésével tűntek el teljesen, mivel az a kévébe kötést szinte megkövetelte.

Az aratók vágószerszáma a kasza volt, amely nagy erőt, férfikezet igényelt. A jó kaszás a töve felett vágta el a gabonát, nem hagyott magas vagy hullámos tarlót maga után. A kaszát takaráskor csapóval látták el. Ez egy, vagy kétágú vessző volt, melyet a kasza nyelére és nyakára kötöttek. Rendeltetése az volt, hogy a levágott gabonát egyben tartotta, míg rendre nem dőlt. A marokszedő a markot az erre alkalmazott horgas fával, a káköval, gamóval vagy gyűjtőszarlóval összegyűjtötte és csavart, vagy pacsirtafejű kötéllel kötötte kévébe. A kévéket aztán keresztetekbe, végül asztagba rakták.

A paraszti földművelés gépesítése a kisebb mechanikus szerkezetek kivételével nem volt túlságosan nagyarányú. Ez alól csak a cséplőgépek képeztek kivételt, melyek viszonylag hamar és széles körben terjedtek el. Aki tehette, megfizette a bércséplést. A cséplőgép személyzete a gépész, fűtő és etető, a segéd munkások a kévéhányók, szalmahordók, kévévágók, törekesek, zsakológók voltak. A nehezebb munkát végző zsakosok, mázsások, etetők, kévéadogatók, szalmahordók mindig férfiak, míg a viszonylag könnyebb munkakörben dolgozó törekhordók, kévévágók, etetősegédek nők vagy serdülőkorú gyerekek voltak.

A terményt gabonásokban, hombárokbakban tárolták. A megőrzött gabona lisztjéből sült kenyér minősége a gazdasszony egyik legfőbb ismérve volt. Az alföldi magyar ember a fehér, jó foszlós búzakenyér legfőbb eleségének tartotta, s minden táplálék fölé helyezte. Ennek megfelelően nagy becsben is tartotta. Régebben a kenyeret kizárólag a család fő szeghette meg. Készítéséhez, fogyasztásához, maradékához számos tilalom, babona, hiedelem és szokás fűződött.

Ma már kuriózum számba megy a háznál, kemencében sült kenyér. A sárréti földművelők tudása is lassan a múlt ködébe vész. A pákászok, pásztorok, halászok és szigetszántók örökébe lépő földművesek kultúrája közvetlen múltunk, vagy ha úgy nézzük, a nem is olyan távoli jelenünk. Ez a mi örökségünk. Megismerése és az elkövetkező generációk számára való megőrzése pedig egyik legfontosabb feladatunk.

Fotó: Szeghalmi Múzeum fotótára

Paraszti eszközök a szeghalmi Sárréti Múzeum állandó kiállításában, 2009.

„Nem mindegy, ki támasztja a botot!”

Írta: Molnár Ábel

A karikásostor régóta használt eszköze a gulyásoknak és csikósoknak – 2008.

„Nem mindegy, hogy ki támasztja a botot!” – Dobcsák János, 2008.

A Körösök szalagját egykor kisebb erdőségek és nagy kiterjedésű rétségek, hatalmas mocsarak, lápok szegélyezték. A 19. századi lecsapolások véglegesen eltüntették ezeket az ökológiai kincseket, velük együtt pedig a több ezer éves pákász- és szilaj pásztorkultúrát is. Az egykori pásztorok dédunokái még élnek, és sokan közülük a mai napig úgy legeltetnek, ahogy azt apjuk, nagyapjuk tanította. Magukban hordozzák azt a tudást, melynek birtokában a rétségeket járó gulyások, juhászok és kondások legeltettek egykor, ezért is mondják gyakran, hogy „nem mindegy, ki támasztja a botot!”

A nép ajkán terjedő meséknek és írónknak köszönhetően sok történet maradt fenn a vidéken bujkáló betyárokról, akikre a szegények védelmezőiként és az urak megcsúfolóiként emlékezünk.

Érdekes és máig vitatott kérdés, hogy a rétségekben aranyakkal vagy farkassal küzdött meg Toldi Miklós. A szilaj pásztorok közötti hierarchiában annál magasabb pozí-

ciót töltött be valaki, minél több legyőzött farkas (így nevezik meg a régi leírások) szemfoga ékeskedett övében. A kemény teleken ugyanis a pásztoroknak számos falkatámadástól kellett megvédeniük a gulyát vagy a nyáját, melyben a mára házörző kutyává vált kuvasz és komondor volt segítségükre. E fajtákat kifejezetten erre a feladatra tenyésztették a pásztorok. Ahogy azonban a rétségek megszűnésével a sakálók elköltöztek és a farkasok is visszahúzódtak a hegyvidéki területekre, az őrzőkutyákat terelő kutyák váltották fel. Egy nagyon jó kezdeményezés révén manapság a hazai „farkasukat vesztett” kuvasz állományból a havasi legelő juhnyájai mellé is kerülnek kutyák, ahol azok nagy sikerrel szállnak szembe a nagyragadozókkal.

Toldi rétjeit magunk mögött hagyva, a Körösök mentén felfelé haladva a híres Nagyváradi környéki, téli legelőkre érünk, ahová a mai napig lehajtják nyájaikat a nyaranta a Bihar-hegységben és a Déli-Kárpátokban legeltető, nagy tudású, többnyire román pásztorok. A nyári és téli legelők között akár több száz kilométert is vándorolnak az állataikat évszakos váltásban, a sík- és a hegyvidéken legeltető, úgynevezett transzhumáló pásztorok.

De vajon milyen állatok legeltek a partiumi és a sárréti mocsarakban, illetve a környező löszhátakon? Egykoron – amint manapság is, csak immár sokkal kisebb területeken – ennek is megvolt a rendje. A hátakon az alacsony gypet kedvelő rackák osztoztak a mélyebb mocsarakba is belegázoló szürkemarhákkal és lovakkal. A napja-

A rétségek szolgáltak otthonul az alföldi betyároknak – 2008.

A téli-nyári legelőváltó román pásztorok még máig használják a szamarakat a vándorláshoz szükséges eszközök szállítására – 2011.

inkban újra feléledni látszó szürkemarha tartás visszaidézi a múltat, hiszen e jeles fajta a 16-17. században Magyarország egyik legfontosabb exportcikke volt. Hihetetlen szívósságát az is jelzi, hogy a németországi vágóhidakra anélkül tudták kihajtani, hogy jelentősebb súlyvesztést szenvedett volna el. Kötelességünk, hogy ezt a kiváló genetikai állományú marhafajtánkat megőrizzük az utókor számára.

A Körösök menti rétségek lecsapolásával a racka juhok gazdasági értéke is lecsökkent a nyugatról behozott merinó birkával szemben. Az Alföldre oly jellemző hodályok ez utóbbi fajta „kényessége” miatt épültek. A merinótartás elterjedése annak köszönhető vidékünkön, hogy – amennyiben az esős napokon fedél alá kerül – igen jól tartható a hazai gyepeken.

A régi pásztorfaragásokon olykor oroszlánknak tűnő állatokat is láthatunk. Ugyan nem tudjuk, hogy ezek milyen fajt vagy fajokat ábrázolnak, de megformálásuk kétségkívül emlékeztet a nyájak irányítóira, a vezérürükre. A herélt kosok jellegzetessége, hogy azokat idegen nyájból hozták, „oroszlánosra” nyírták, és általában párban tartották; magam már csak a Hajdúságban találkoztam ilyen állatokkal.

A Hortobágyon a tavaszi és őszi legeltetések során még a hatvanas években is viseltek subát. Subaárusokat és subát viselő pásztorokat ma már azonban csak Erdélyben láthatunk. Legutóbb a Sebes-Körös eredésén túl, Tordatúron volt szerencsém egy subában legeltető juhással találkozni.

Elképzelhető, hogy az e sorokat olvasók közül már csak az idősebbek emlékeznek a bocskorra. Én már csak a Vaskaputól északra emelkedő Domogléd-hegységben találok olyan pásztorral, aki hétköznapi viseletként hordta azt. Mivel azonban a feketetői vásárbán még árulnak bocskort – igaz, egy modern, gumibelsőből készült változatot –, valószínűleg Erdély más tájain is hordják.

Számos példa említhető még az egykori leírásokban fellelhető pásztorhagyományok mai nyomaira vonatkozóan, de inkább arra buzdítom a fiatalokat, hogy kérdezzék meg nagyszüleiket, milyen volt régen a határ, milyen volt az ő gyermekkoruk. Sok érdekeset tanulhatunk tőlük!

Fent: Hagyományos bocskor egy román pásztor lábán – 2010.

Oroszlánosra nyírt vezérürü legel az őszi sarjún – 2012.

Soraimat egyik tanítómesterem, Kunkovics László szavával zárom:

„Civilizációs zsákutcáinkból csak úgy találunk kiutat, ha a múltnak kútjába ereszkedve visszatérünk a kezdetekhez, ha megtaláljuk és megismerjük újra az elveszítettnek vélt, paradicsomian tiszta állapotunkat, amikor még semmit nem rontottunk el. Szinte reménytelen vállalkozásnak ígérkezik ez a mélyfúrás, mert nagy és szemetes a fedőréteg, de nem kétséges: itt rejtőzik a fundamentum, amibe kapaszkodva újra felépíthetjük a teljességünket.”

Fotó: Molnár Ábel

A terelőkutya, jól használva, az állatok nyugodt legelését szolgálja – Dudok András, 2008.

Írta: Cristian Horgoș

Méta:

a juhászok ősi sportja

A méta egy ősi játék, mely Romániában helyet kapott a bukaresti Falusi Nemzeti Múzeumban, valamint a Gyulafehérváron található Egyesülés Múzeumában is. Írásos források szólnak arról, hogy az 1848-49-es forradalom előljárói – mint például Avram Iancu is – métaztak szabadidejükben. Az akkoriban románul lopta-pilának nevezett játékot a Körös és Berettyó menti településeken is játszották. A méta Bihar megyében peiț, azaz verekedős néven is ismert volt, és Buntessd községben, valamint a Pádis-fennsíkon – ahol a labdát még a nyírfákon megtelepedett taplógombákból készítették – különösen népszerű volt. Mostanság csak Váradszentmárton község iskolájában üzik ezt a sportot, ahol Bucur Potre testnevelő tanár folytatja az édesapja, Viorel Potre teremtette hagyományt. *„A 70-es években szülőfalumban, Szombatságon testnevelő tanárként méta edző és bíró is voltam. 1979 és 1988 között évente mentünk a szombatsági gyerekekkel a constantai országos bajnokságokra. Jól ismerem a baseball és a méta közötti hasonlóságokat és különbségeket, és azt mondhatom, a méta látványosabb és küzdelmesebb sport”* – mondta az immáron nyugdíjas Viorel Potre.

Viorel Potre csapatában fia is ott van

A régi időkben még a szerzetesek is résztvevői voltak a métának

A bihari Szombatság község Glória csapata a 70-es években

Koreában is jó benyomást keltek

A méta a Dél-Koreában, 2008-ban megrendezett TRES Games Hagyományos Játékok Világbajnokságán is szerepelt. A Román Méta Szövetség alelnöke, Călin Mircea Moje így jellemzi a játékot: *„A méta komplexitása látványosságában és dinamikájában érhető tetten. Kiegyensúlyozottan ötvözi a gyorsaságot, az erőt, a kitartást, az ügyességet, valamint a könnyedséget, amelyek együttesen járulnak hozzá a játékot gyakorlók harmonikus fizikai fejlődéséhez is.”* A koreai Busan városában jelenlévő nézők meglepődtek annak halatán, hogy a játék több mint 600 éves. A bemutató után Paul Chartier kanadai író, akinek több, hagyományos játékokkal foglalkozó könyve is megjelent szerte a világban, a következőket nyilatkozta: *„Brávó románok, ez a legszebb bottal és labdával játszott játék, amit valaha is láttam”*. Ezt követően a Román Méta Szövetség 2009-ben, Constancában megszervezte a méta játékhöz hasonló sportok nemzetközi találkozóját, ahová az Egyesült Államokból, Németországból, a Moldovai Köztársaságból és természetesen Romániából is érkeztek csapatok. Megemlítendő, hogy a 2010 júniusában, a németországi Kiel városában megrendezett, hasonló jellegű tornán két romániai csapat is részt vett.

Szabályait tekintve a méta sok közös elemet hordoz több hagyományos játékkal is, így a Schlagball (Németország), a palepool (Finnország), a paume (Franciaország), a cluich e cor (Írország) és a raunders (Wales) is rokon sportoknak tekinthetők. Emellett a szabályok hasonlóan még az angol kriketthez és az amerikai baseballhoz is.

Pásztorkodással kapcsolatos szavak játék közben

A méta eredetének szakértői a játékot a pásztorkodáshoz kötik. A méta közben használt szavak megtalálhatóak a pásztorkodók szókészletében, és a juhászok egyik jellemző eszközeit, a botot nemcsak a vadállatokkal folytatott harcokban, hanem a játékok során is nagy hozzáértéssel forgatták. A métalabdát bőrbe göngyölt gyapjából készítették.

„A juhászok úgy gyakorolták a célba dobást, hogy közrefogták a „farkast”, melyet egy másik juhász jelképezett. A juhász és a farkas játékaiban a juhászok úgy küzdöttek a bottal és a labdával, mint a bibliai Dávid tette a fenevadakkal szemben parittyájával, mielőtt szembeszállt volna Góliáttal” – mondta Aurel Horgoș testnevelő tanár, aki 1972-ben papfalvai iskolacsapatával megnyerte a megyei bajnoki címet.

A múlt ködéből

Alexandru Davila Vlaicu Voda című, 1888-ban keletkezett műve szerint a méta már Mircea cel Batran (Öreg Mircea) vezér is üzte fiatal éveiben, 1370 körül a nagyközönség előtt és a vlach királyi udvarban is. A méta játékra vonatkozó első írásos forrás azonban csak az 1596. évben keletkezett. Gian Lorenzo d'Anania teológus a Világ Univerzalitásának Rendszere vagy Kozmográfia című munkájában Felső-Havasalföld leírása alkalmával hívta fel a figyelmet a méta. A játékot ezt követően Kibédi Mátyus István mutatta be az 1762-ben, Kolozsváron megjelent, Diaetetica című, egészségmegőrzésnek szentelt könyvé-

A dobáshoz erő és pontosság szükséges

Felkészülve a labda elkapására

ben. Később, mikor a 19. század közepén Grigore Alexandru Ghica Moldávia hercege Németváson letette az iskola alapkövét, két tanuló – melyek közül az egyik Ion Creanga, a későbbi híres író volt – azért késett el, mert – ahogy azt Vartolomeu Butu szerzetes leírja – *„egy bottal és egy labdával játszottak”*. A méta több neves íróval is összekapcsolódik, mint például Nicolae Iorga, Ion Luca Caragialeval és főleg Mihail Sadoveanuval. Utóbbi a következőket írta: *„Minden valamirevaló embernek meg kell tanulnia játszani, legelőször méta. Enélkül semmire sem jó, és két fillért sem ér”*.

Bihari könyv a métaáról

Az első, a román Tanügyi Minisztérium által, 1899-ben szervezett országos méta bajnokság győztese a kelet-romániai Brăila városában található Nicolae Bălcescu Líceum csapata volt. A kommunizmus idején a játék az iskolákban közkedvelt volt, de 1989 után veszített jelentőségéből. Nicolae Postolache *„A méta elbűvölő”* és a *„A világ-szteg élő románok játéka”* című könyvek szerzője, Fănuș Neagu akadémikus idézve, szomorú következtetést vont le: *„A méta főleg az iskolákban játszották, majd kivonták a forgalomból sok más tantárggyal együtt, melyeknek az elsődleges célja az volt, hogy erős és egészséges fiatal generációk nőjenek fel. A probléma ezúttal nem a gazdasági válság, mely persze tragikus a maga nemében, hanem inkább az a szomorú folyamat, ami a gyökereinktől való elszakadásban jelenik meg. Szeretném hinni azt, hogy a szép bolondok elvarázsolt gyűrűje vissza fog térni jogos gazdáik ujjaira, viszont egy belső, halk hang a fülemben azt suttogja: egy elaludt szerelmet csakis a pusztaság cseppjeivel lehet betakarni”*.

Fotó: Román Méta Szövetség (www.froina.ro)

A Nimfea Természetvédelmi Egyesület

Írta: Sallai Róbert Benedek

A történet kezdete

A Nimfea Természetvédelmi Egyesület eredendően Békés megyéhez és a Körösökhöz kötődik, ezért ha a Körösök vízrendszérének civil természetvédelméről esik szó, az egyesület bemutatása megkerülhetetlen.

Immár több mint 20 esztendeje, hogy a szervezet története elkezdődött, a rendszerváltás idején, egy optimista, szép jövőt ígérő időszakban, mikor mindenki elhitte, hogy a holnap jobb lesz a tegnaphoz.

Szarvason, a Tessedik Sámuel örökségét őrző, mára hanyatott sorsú főiskola falai között alakult egy olyan hallgatói csoport,

port, akik tanulmányi éveik alatt szerettek volna többet foglalkozni a természetvédelemmel, a természet megismerésével. Az egyre népesebb baráti csapat Főiskolai Természetvédő Kör néven kezdett kirándulások, táborok, előadások és más szakmai programok szervezésébe. 1993-ban bíróság által bejegyzett, hivatalosan is működő szervezetre vágytak, melynek nevéül a tündérrózsák nemzetségének latin megjelölését, a Nymphaeát választották. A névválasztás kifejezte a létrejövő szervezet kötődését a régi Kis- és Nagy-Sárrét vidékéhez és a Tisza-völgy egykori mocsárvilágához. Az egykori vadvizek földje, zabolátlan ösfolyóink vidéke, az ezekhez kötődő pusztaságok megismerése és megőrzése mellett köteleződött el a csoport. Zászlajukra már az alakuláskor magától értetődően a természetvédelem került. A lelkesedés, az egyre fejlődő hozzáértés, az elkötelezettség együttesen megteremtette a hátteret ahhoz, hogy az egyesület nagy tervekkel kezdhesse meg működését.

Azonban a nagy terveknek az élet gyakran szab gátat, és ez jelen esetben is bekövetkezett, amikor a lelkes főiskolások kör abba a bizonyos nagybetűs életbe kilépett. Munkakezdés, további tanulmányok, család - számos, akadályokkal teli része az életnek, amely meggátolta, hogy a szerte az országban szétszóródott tagság változatlanul meg tudja őrizni a találkozók baráti tüze mellett született közös álmokat.

Formailag a szervezet megmaradt, neve időközben Nimfea lett, jogi értelemben immár működött, de a szétszéledő fiatalság már nem tudta a korábbi energikussággal folytatni az évekkel azelőtt megkezdett munkát.

Széll Antal előadása a Föld napján (1993)

A „sötét” középkor

A történet itt akár véget is érhetne, és mindössze egy rövid epizódot jegyezhetnénk fel a térség természetvédelmi törekvéseinek margójára, ha Békés megye északi részén – és már kissé átnyúlva Jász-Nagykun-Szolnok megyébe – hasonló kezdeményezések nem zajlottak volna éppen ez idő tájt. Túrkevei fiatalok Herman Ottó munkássága előtt tisztelegve természetvédő kört hoztak létre, Dévaványán pedig néhány madarász Sárrét Természetvédelmi Szervezet néven látott munkához, és e szerveződések együttműködése a Nimfeás kollégákkal kézenfekvőnek tűnt. A kooperáció részleteinek egyeztetése érdekében 1994 zimankós telén találkoztak a szervezetek képviselői. Az összejövetelen döntés született arról, hogy összefogva, közösen folytatják szakmai tevékenységeiket, és mindezt az akkor egyedülként bejegyzett, rendezett sorsú Nimfea Természetvédelmi Egyesület égisze alatt teszik.

Így jött létre egy kis szobácskában az egyesület „központi” irodája, majd indult meg a pályázatírás időszaka, amely a későbbi, a teljes Kárpát-medencére fókuszáló szervezet alapjait megteremtette. Az egyesület krónikájában a „sötét középkor” névvel illetett időszak a komplex adminisztrációs feladatok teljesítésére utal, hiszen ebben a periódusban a szervezeti építkezés, a bővülő szakmai feladatok ellátásának viszontagságai, a tagbázis építése jelentette a fő célkitűzést, és az olyan szürke, hétköznapi elvárások, mint az irattározás, ügyirat-archiválás, jogszerű szervezeti adminisztráció – néha még a könyvelés is – nemes felsőbbrendűséggel kerültek hanyagolásra. Még jó, hogy ezek az évek immáron „élvültek”... Ellenben 1995-ben, az Európai Természetvédelmi Év keretében az egyesület gyakorlatilag háromnaponta szervezett valamilyen természetvédelmi akciót, az esztendő során 100-nál többen csatlakoztak, a szervezet tagjai – a térség denevér- és gyöngybagoly-állományáról gyűjtve adatokat – végigjárták Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megye csaknem valamennyi települését, saját élőhely-rekonstrukciós árasztást valósítottak meg Ecsefalva mellett, és még sorolhatnánk a felvállalt feladatok sokaságát, amellyel a kis csoport az országos szintre lépett.

A fellendülés kora

Az egyre magasabb szakmai színvonalon tevékenykedő egyesület – bár igazán csak ekkoriban lendült bele a munkába – 1997-ben megkapta az egyik legnagyobb szakmai elismerést, a Pro Natura díjat.

Évi két-három terület állapotfeltárása és helyi védetté nyilvánításának kezdeményezése mellett bővültek a környezeti nevelési akciók is, a természetvédelmi tevékenységek gazdagodtak olyan témákkal, mint az energiahatékonyság kérdése, megjelent

Tábor dr. Tóth Albert (Berci bá) tájékológus főiskolai tanárral – 1995

a feladatok között a hulladékgyűjtés problémája, de a kutatási feladatok is jócskán megszorodtak, illetve témájukban bővültek. Ekkor a szervezet már az egész országban jelen volt tevékenységével. Ennek a fejlődési időszaknak egy szomorú esemény, a 2000. évi tiszai cianidkatasztrófa adott újabb lendületet, amikor az egyesület munkatársai, tagjai és önkéntesei számos feladatot láttak el a Tisza mentén. A haladékos gyűjtésétől a hatások természetvédelmi és társadalmi vonatkozásainak kutatásáig számos tevékenység kötötte le a Nimfea elkövetkező éveit, amely stabilizálta az egyesület működését és egy olyan társadalmi szervezetté emelte, amelyre már a hazai zöld mozgalom is megbecsüléssel tekintett. Az egyesület szakemberei éveken át vettek részt a szakmai forráselosztó rendszerek működésében, a szakmai kormányzati testületekben és az Országos Környezetvédelmi Tanács munkájában. Eközben a mindennapi működés is egyre szerteágazóbb lett.

A második évtized

A 2000-es évek első fele már a révbe érés kezdeti fázisa volt. Megkezdődött az azóta is modellértékű alternatív vidékfejlesztési program kialakítása, ami a Nimfea székhelye alapján a Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Program nevet kapta. Befejeződött a Fekete István munkássága előtt tisztelgő, az író nevét viselő oktatóközpont építése, a szervezet országosan is hatékonyan lépett fel jogi úton a természetet károsító beruházások ellen, és 2006-2007-ben már négy jogász dolgozott a környezetjogi érdekérvényesítési projekteken. Az egyesület alkalmazottainak száma tartósan 15 fő fölé emelkedett, ami a megbízások jogviszonyban dolgozókkal együtt olykor a 30 főt is meghaladta. Előfordult, hogy ezzel a személyi háttérrel egyszerre közel 60 szakmai program futott különböző témákban.

A szervezet ma

A programok és feladatok sokasága miatt szükségessé vált a korábbiaknál áttekinthetőbb működés, ezért az egyesület stratégiai célokat tűzött maga elé, amelyek mentén a mai napig is dolgozik. Az egyesületi feladatok célprogramokként kerültek besorolásra, melyekbe számos önálló tevékenység tartozik.

Sorrendben az első a természetvédelmi célprogram, melynek keretében a szervezet állat- és növényfajok érdekében végez gyakorlati beavatkozásokat, az eredeti célkitűzések mentén főként a pusztai és vizes élőhe-

lyekre, azok életközösségeire koncentrálnak. Az egyesület ma már országos fajvédelmi terveket is készít és valósít meg, de továbbra is foglalkozik védett területek kezelésével, beteg madarak mentésével és ápolásával. Együttműködik vadászokkal, vadásztársaságokkal, önkormányzatokkal, és a kormányzati szervezetekkel is eredményesen dolgozik több programban. Az élőhely-fejlesztések, a védelmi intézkedések és a tűzoltó jellegű beavatkozások egyaránt a mindennapi munkához tartoznak. A programok között jelenleg van olyan is, amelynek keretében az egyesület hét ország 14 szervezetének munkáját koordinálja egy kb. 2,5 millió eurós nemzetközi természetvédelmi program gesztoraként. A szemléletformálási célprogram keretében tartja fenn az egyesület túrkevei, egy hat hektáros erdőfoltban található, ma már hat épületegyüttesből álló oktatóközpontját. E célprogram részeként a szervezet országos ifjúsági kutatási tevékenységeket (pl. áttelelő baglyok állományfelmérése) bonyolít, erdei iskolákat szervez, táborokat, országos ifjúsági pályázatokat ír ki, könyveket és kiadványokat jelentet meg, valamint megemlékezik a jeles zöld napokról. A célprogram felölle minden környezeti nevelési, ismeretterjesztési, szemléletformálási és fenntarthatóságra nevelő képzési programot, amely elősegíti elsősorban az ifjúság, de tágabb értelemben az egész társadalom környezeti érzékenységének fejlesztését.

Az egyesület akciói széles szakmai réteget, környezet- és természetvédőket, kicsiket és nagyokat mozgatnak meg

A harmadik célprogram korai neve a fő célkitűzésre, a fenntartható fejlődés helyi megvalósítására utalt, ma azonban már a vidékfejlesztési célprogram nevet viseli. A szervezet erőforrásainak nagy részét az ebbe a körbe tartozó tevékenységek kötik le, hiszen a hagyományos magyar fajtákból – mintegy 30 lóból, 50 szarvasmarhából és 300 racka juhból – összetevődő állományának fenntartása, az azzal összekapcsolódó munkahelyteremtés komoly kihívást jelent. A program keretében a szervezet helyi termékek előállítását segíti, helyi termékek boltjának megnyitásában működik közre, helyi kézművességgel és hagyományokkal kapcsolatos, a vidéki identitást erősítő rendezvényeket szervez. A program részeként kormányzati és támogatási mechanizmusok véleményezésével az egyesület számos stratégiai feladatot is ellát, illetve együttműködik olyan partnerekkel, akikkel hálózatot képezve a természeti erőforrásokat megőrző vidékfejlesztési törekvéseket ösztönöz.

A negyedik célterület – magától értetődően – a környezetvédelem. Az illegális hulladéklerakók felszámolása a folyók mentén és vidéki települési környe-

zetben, a hulladéksökkentést ösztönző programok, a bőlcsebb hulladékgazdálkodási törekvések elősegítése éppúgy a szervezet feladatai között szerepel, mint az energiahatékonyságot való küzdelem. A megújuló energiaforrások bemutatása, népszerűsítése, azok elterjesztése, a kémiai anyagok elleni védelem, a vegyszermentesebb mezőgazdaságért folytatott tevékenységek szintén e feladatkörbe tartoznak. Az egyesület küzdött az ország GMO (genetikailag manipulált szervezetek) mentességének fenntartásáért, de jelen van a humán egészségügyi kockázatokat rejtő kemikáliák kitalálásáért küzdő mozgalmakban is.

Az ötödik stratégiai célcsoport a demokrácia-fejlesztési célprogram nevet viseli, mely közel tíz éve zajlik, és civil érdekérvényesítő feladatokkal, stratégiai fejlesztési dokumentumok véleményezésével, valamint a civil és környezeti érdekvédelemben munkát ellátásával foglalkozik. Napjainkban a legfontosabb feladatot a környezetkárosító beruházások elleni küzdelem jelenti. Derekegyháza és Körösladányban a természeti értékeket veszélyeztető fejlesztések, az állami erdészet egyesület által kifogásolható céljai ellen éveken át harcolt a szervezet, de figyelemmel kíséri a közútfejlesztéseket, valamint a védett területeken megvalósuló beruházásokat is.

A legfiatalabb célterület, a kulturális örökség védelmére irányuló intézkedési csomag látszólag távol áll az egyesület eredeti céljaitól, de a szervezet küldetésének mégis részét képezi. E célprogram keretein belül az egyesület részt vesz szélmalom-felújításban, segíteni igyekszik régi parkok, kastélyok megóvását, valamint néprajzi hagyományaink védelmét és népszerűsítését.

A fentiekben összefoglalt, sokrétű feladatok ellátásában a Nimfea partnerekre is talált az elmúlt évek során, melyek közül külön is kiemelendő a Magyar Természetvédők Szövetsége, amelynek számos térségi feladatában vállal szerepet, az Élő Tisza Szövetség, amellyel az átgondoltabb vidékfejlesztésért küzd, valamint a CEEweb (Közép- és Kelet-Európai Hálózat a Biológiai Sokféleségért) nevű ernyőszervezet, mellyel a Kárpátok bércei alatt található páratlan természeti kincsek védelméért dolgozik együtt.

Fotó: Boldog Gusztáv

A Nimfea és a Körös-völgy

Bár az egyesület otthonának továbbra is a Körös-völgy számít, ma már számos szakmai törekvéssel az egész Kárpát-medencében jelen van. A szervezet a Körösök mentén született, a Kis- és Nagy-Sárrét egykori végtelen mocsárvilága ihlette létrehozását és mai napig a Berettyó határozza meg legfontosabb programjait. Mivel a vidék múltja, jelene és jövője elválaszthatatlan a Körösök vízrendszerétől – bár 1995 óta központja a Békés megyével határos, de már a Szolnok megyei Túrkevényben van –, közel 20 évig a szarvasi főiskola maradt a szervezet bejelentett székhelye. 2013-ban az egyesület végezte Békés megye valamennyi helyi védett területének állapotfelmérését, 95 kisebb területet részletesen megvizsgálva. A szervezet egyik legrégebbi, immár hagyományosnak nevezhető tábora Biharugrához kötődik. Az egyesület tagjainak, önkénteseinek és vezetőségének egy része szintén Békés megyei. A működési kör bővülése sem változtatott szervezet a Körös-völgyhöz kapcsolódó, erős érzelmi és szakmai kötődésén.

A Fekete István Oktatóközpont környékét, az állatsimogatót, a tanösvényt, a kalandpályát önkéntesek bevonásával tartják karban

Kenutúra a Holt-Körösön (Fotó: Tóth Judit)

Szabadidőnk eltöltésére sok lehetőség kínálkozik, ám valós élmények megélésére, új ismeretek megszerzésére és egészségünk megőrzésére talán a szabad természetben eltöltött idő a legalkalmasabb.

Hazánk megmaradt természeti kincseinek megőrzését, élőhelyeink fejlesztését állami szinten a nemzeti park igazgatóságok végzik. Azt azonban már kevesebben tudják, hogy az igazgatóságok egyik fő tevékenysége a természet védelme mellett természeti kincseink bemutatása is. Ezt a feladatot részben sokszínű, ökoturisztikai programok szervezésén és lebonyolításán, részben pedig erdei iskolák üzemeltetésén, a környezeti nevelés segítségével látják el. Nincs ez másként a Körösök völgyében sem, ahol a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság illetékessége e nemese kötelességnek eleget tenni.

Programok kicsiknek és nagyoknak

Tavasztól késő ősziig tematikus túrák és természetvédelmi táborok keretében, kerékpáron vagy kenuval ismerkedhetnek meg a Körösök völgyének élővilágával, tájaival, történelmi és természeti kincseivel az aktív-, illetve az ökoturizmust kedvelő érdeklődők.

Programjainkon nemcsak egy-egy szakterület specialistái elégeíthetik ki tudásszomjukat, hanem családok, amatőr természetbúvárok, iskolások is szakértő vezetés mellett ismerhetik meg a régió egyedülálló értékeit.

Bizonyos területek, mint például a kardoskúti Fehértó, fokozott természetvédelmi oltalom alatt állnak, ezért nem látogathatók szabadon. Egy-egy napon azonban még ezek a közönségtől

Gyűrzési bemutató a Bihari Madárvártán (Fotó: Ezer Ádám)

Vár a természet!

elzárt részek is felkereshetők; az említett Fehértó például minden szeptember harmadik hétvégéjén, kollégáink szakvezetésével.

Látogatóközpontjaink április 1. és október 31. között, a hétfői napok kivételével minden nap nyitva tartanak Szarvason és Dévaványán. Állandó kiállításai még túrázásra kedvzötlen időben is lehetőséget adnak a Dél-Tiszántúl kialakulásának és természeti értékeinek megismerésére.

A környezeti nevelés mindannyiunk felelőssége

Annak érdekében, hogy a jelenleg még fellelhető, változatos élővilág épségben fennmaradjon, elengedhetetlen a következő generációk tudatos, környezet- és természetbarát szemléletű nevelése. A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság két erdei iskolát működtet. A Kódvirág Erdei Iskola Dévaványa mellett, a Réhelyi Látogatóközpontban, a Bihari Madárvárta pedig a Kis-Sárréten, Biharugra határában várja a csoportokat.

Környezeti neveléssel foglalkozó kollégáink rendszeresen tartanak ismeretterjesztő előadásokat, természetvédelmi vetélkedőket Békés és Csongrád megye iskoláiban, a természetvédelmi őrszolgálat munkatársai pedig évente több száz túrát vezetnek védett területeinken, ahol a bemutatás mellett a környezeti neveléssel is igyekeznek hozzájárulni egy felelősségteljesebb generáció kialakulásához...

A térség botanikai ritkasága, a volgamenti hérics

(Fotó: Danyik Tibor)
Madárlésen (Fotó: Széll Antal)
A Fehértó Napja (Fotó:Tóth Judit)

Biciklivel a Körösök völgyében (Fotó: Lestyán-Goda Judit)

Írta: Boldog Gusztáv

Vándorok kislexikona

Ha valami megváltozik körülöttünk – hűl vagy melegszik a levegő, apad vagy éppen gazdagodik az élelétár, tovább van világos vagy hamarabb sötétedik –, a természet ritmusában élő lények mit is tehetnének egyebet, magától értetődő módon alkalmazkodnak. A növények tetszhalállal válaszolnak a számukra kedvezőtlen körülmények beálltára, várva, hogy sorsuk jobbra forduljon és újra virágozhassanak. Az állatok egy része elvonul, egy másik téli álomba merül, a maradék pedig megpróbálja valahogy túlélni a sanyarú időket. Mi, emberek is ebbe az utóbbi csoportba tartozunk, ki ezért, ki azért nézi irigykedve az égen szálló vándorokat.

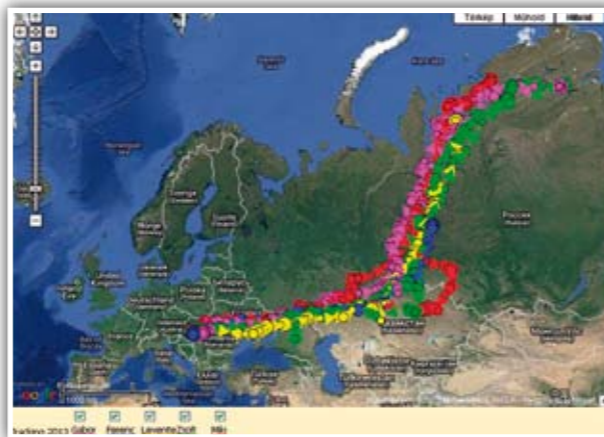
Ősz vége felé, egy-egy melegebb, napsütéses napon gyakran figyelhetünk fel körülöttünk repkedő kisebb-nagyobb rovarokra, közülük is a legdíszesebbekre, a lepkékre. Azt hihetnénk, hogy látványukkal tavasztól őszi ugyanazok az állatkák örvendeztetnek meg bennünket, amelyek kikeletkor a kertvégi mezsgyén töltötték hernyókorukat, hogy azután lepkévé fejlődve akár novemberig is körülöttünk cikázzanak. A valóság azonban máshol keresendő. Kertjeink díszes atalanta lepkéje (Vanessa atalanta) például a Kárpát-medencétől néhány száz kilométerrel délebbre tölti a telet. A hideg időjárás közeledtével, október, november táján madarak módjára útra kel, hogy majd a következő év tavaszán újra meglátogasson bennünket, lerakja petéit és teret adjon a májusban táncra perdülő, újabb nemzedéknek. A nyári lepketársaság ismét petéket rak és az azokból fejlődő második nemzedék dolga lesz, hogy ismét megtegye az őszi és a tavaszi vándorutat.

A rovarok eltűnése és újbóli felbukkanása többnyire szoros összefüggésben van a hőmérséklet-ingadozással, illetve a nap-

A Dél-Afrikáig is eljutó gólyafiókák két-három éves korukig általában nem térnek vissza Európába, felnőtté válásukig Afrikában maradnak

sütéses órák számával. Az eltűnés és felbukkanás körforgásához kénytelenek igazodni azok az állatfajok, melyek a táplálékbazisukat találják meg ezekben az alacsonyabb rendű élőlényekben. Nem kell képzett természetbúvárnak lennünk ahhoz, hogy belássuk, a nagy rovarvők híreben álló békák nem lehetnek valami nagy vándorok, így ez a csoport másként kénytelen alkalmazkodni a változó körülményekhez. Tavasszal, amikor feltűnnek előttünk a járdán lomhán botorkáló zöld varangyok (Bufo viridis), valószínűleg senki sem gondolja, hogy éppen most érkeztek vissza Afrikából. De akkor hová is tűnnek őszi és honnan bukkannak elő tavasszal? A kételtűek a telet mélyen a felszín alatt töltik, ahol a talaj melege fagymentes alvóhelyet biztosít számukra. Tavasszal, amikor a hőmérséklet már éjszaka sem süllyed tartósan nulla fok alá, előbújnak és megkezdik évi rendszeres vándorlásukat a szaporodóhelyek felé. A kételtűek, ahogy azt nevük is jelzi, vízhez kötött és szárazföldi életmódot is folytatnak. Lárvaik, az ebihalak a halakhoz hasonlóan kopoltyúval veszik fel a vízből az életet adó oxigént, a szárazföldön tüdő hiányában

Az egykori Sárrét mocsárvidékének maradványain, a szikes tavainkon rendre felbukkanó nagy lilik útját műholdas jeladóval követhetjük végig.

Forrás: <http://www.blessgans.de/index.php?id=528>

Ritkán kerül szemünk elé a vándorlása során akár 2000 km-t is megtenni képes halálfejes lepke színpompás hernyója.

A tavaszi felmelegedéskor gyakran kerül utunkba az éjszakai életmódot folytató barna ásóbéka.

megfulladnak. Fejlődésük befejező fázisában a kopoltyú visszafejlődik, szerepét a frissen kialakult tüdő veszi át. Ez az átalakulás teszi lehetővé, hogy a békák, a góték és a szalamandrák felnőttkorukban új, szárazföldi élőhelyeket hódíthassanak meg, illetve azt is, hogy a tavasszal és nyáron nagy biztonságot adó, de télen befagyó vizes élőhelyeket elhagyhassák és telelőhelyeikre vándorolhassanak. Ezek a telelőhelyek biztosítják az egyedek számára a többé-kevésbé állandó hőmérsékletet és a

vízmentes, de párás közeget, amit az állatok a magasabb, jobb talajszerkezetű térszinteken találnak meg. A kételtű fajok többsége már kész üreget, más állatok járatait vagy gyökérzugokat keres magának, de néhány faj képes önállóan is telelőüreget ásni. Ezek a tavaszi és őszi vándorlások eredményezik, hogy időnként a kőzeteket is ellepik a békák. A Körös-vidék hegyi útján elsősorban a barna varangyot (Bufo bufo), az alföldi aszfalton a barna ásóbékát (Pelobates fuscus) kerülgethetik az állatbarát autósok. A természetvédelmi szakemberek önkéntesek bevonásával próbálják elterelni vagy összegyűjteni és a szaporodóhely közelében ismét útjukra engedni az életveszélybe sodródott békákat. Az utak nyomvonal-kijelölése során nem lehetünk tekintettel a békák szaporodó- és telelőhelyeinek fekvésére, de ezek a fajok sem tudják lekövetni az ember útépitő tevékenységét, ezért –

ha a veszélyeztetett populációkat mentesíteni kívánjuk az ember tájtalakító tevékenységétől – segítségre szorulnak.

A legendásan földközeli életmódot folytató békákhoz hasonló gondokkal küzdenek az éjszakai égen cikázó denevérek is. A hideg beálltával rájuk is

rút idők köszönténének, ha a természet nem ajándékozta volna meg őket a túlélés módszerével. Ha fogytán a rovartáplálék és a levadászott kevés sem elegendő ahhoz, hogy megfelelő mennyiségű energiát szolgáltatson az egyre alacsonyabb hőmérséklet leküzdéséhez, a denevérek egy alkalmas, kellően sötét, huzatmentes zugot keresnek maguknak és gyakran kolóniákba, akár több száz csapatokba verődve téli álmot alszanak. A Körösök vidéke szinte minden denevérfajunknak kínál alkalmas élőhelyet, de ezek az állatok nem feltétlenül ott szaporodnak, ahol a telet töltik. Annak ellenére, hogy ügyesen repülő emlősfajokról van szó, mégsem dicsekedhetnek akkora repülési tudománnyal, hogy versenyre kelhessenek vándormadarainkkal, de a fajok többsége így is elvonul a tél beállta előtt. Ezek az állatok nem a madarak esetében megszokott, napot és meleget kereső észak-déli irányt választják, hanem a nyári élőhelyeiktől 3-400 kilométeren belül eső barlangokat veszik célba. Azok a fajok, melyek számára alkalmatlannak bizonyulnak az alföldi padlások, templomtornyok és faodúk, szárnyra kelnek és meg sem állnak az Erdélyi-szigethegység barlangjaiig. Az övék nem igazi téli álmot, időnként felébrednek, kerülnek egyet a vidéken, leellenőrzik, hogy történt-e változás a rovarvilágban és táplálékiszegény időjárás esetén tovább alszanak. Kolóniáik, egyéb lehetőség nem lévén, gyakran behúzódnak az emberi létesítményekbe, például az öregedő panelépületek réseibe is, ahol alkalmanként összeütkezésbe kerülhetnek az ott élőkkel.

A távolsági vándorok, a madarak rekordjait az említett állatok meg sem közelítik, de élnek a Kárpát-medencében olyan fajok, melyek ezeket messze lekörözik. A síkvidéki folyók kiegyensúlyozottságuknál fogva lehetőséget teremtenek a halak számára, hogy nagyobb távolságot is megtehessenek az ivóhelyük felé. Ebből a szempontból is jól ismert a víza (Huso huso) példája. A Fekete-tengerben élő halak szaporodása az édesvízi folyókban zajlik, ezért az ikrázni vágyó egyedek messzire felúsznak a tengerrel bennünket összekötő Dunán. A halak vándorlását – a békákhoz hasonlóan – szintén az ember nehezíti. A folyók medrét kettészelő duzzasztók és vízierőművek ellehetetlenítik a vándorlást, így igen jelentősen csökkentik egyes fajok szaporodási esélyeit. Az Al-Dunán létesített duzzasztók miatt ma már alig van esély arra, hogy a magyarországi Duna-szakaszon vízával találkozhasanak a halászok.

A Körösök vízgyűjtőjén más a helyzet. A hegyvidékről az Alföldre zúduló víztömeg minősége szinte kilométerről kilométerre változik. Az egyes halfajok környezeti igényei, a folyási sebesség, a vízhőmérséklet és az oxigéntartalom szerint a tudomány osztályozza az egyes folyószakaszokat, így különbözteti meg a szinttájakat. A még pataként zúgó hegyvidéki Körös-ágak a pisztrángok jellemző életterei, így kapta ez az élőhelytípus a pisztrángzóna megnevezést. A nyugalmasan elterülő, síkvidéki Körös-medrekig megtalálható még a pér-, a paduc-, a márna-, a

A madárgyűrés alapfeltétele a fajismeret.

A daruvonulás a Körösvidék pusztáinak híres látványossága

dévr- és a durbincszóna. Vizeink ilyen mértékű tagoltsága értelemszerűen nem teszi lehetővé, hogy a különféle zónák halai nagyobb távolságra vándoroljanak, hiszen néhány kilométer megtétele után már számukra alkalmatlan élőhelyre kerülnének.

Ha az állatok vándorlásáról hallunk, azért mégis először a madarak vonulása jut az eszünkbe, hiszen már apró gyermekként belénk vésődött a gólyák és a fecskék története. Az egyszerű, hétköznapi megtapasztalás csak arra elegendő, hogy észrevegük egyik-másik madár eltűnését, vagy éppen felbukkanását. A népi madármegfigyelés a történeteket értelmezendő egyszerűbb magyarázatokat is talált, így került a korabeli közgondolkodásba, hogy őszi a kakukk karvalyá változik, majd tavasszal a karvaly visszaváltozik kakukká. E két, egymáshoz némiképp hasonló madárfaj őszi és tavasszal is váltja egymást, a kertvégi fán, melyen nyáron a kakukk kakukkolt, télen a karvaly ücsörög verebet lesve.

A tudományos igényű kutatás sok hiedelemről rántotta le a leplet. A madárgyűrésnek köszönhetően azóta már tudjuk, hogy a nyár végén tölünk távozó kakukk a mediterrán térségben, Észak-Afrikában tölti a telet, a karvalyok pedig Észak-Európából érkeznek hozzánk vendégségbe és tavasszal indulnak vissza költőterületeikre. A Magyarországon kirepült karvalyfólkák sem mennek messzire, inkább csak délre húzódnak néhány száz kilométert a jobb klíma reményében.

A madárvonulás titokzatosága már régóta izgatja az emberi fantáziát, de a teljes körű tudás birtoklásához még sok munkára van szükség. A legkorszerűbb, műholdakkal társalgó nyomkövetők, a geológusok már a mindennapi kutatás szolgálatában állnak. A néhány grammos készüléket hátán hordó madár minden eddiginél pontosabb képet nyújt a vonulás útvjáról, idejéről, a pihenőhelyekről és sok egyébéről, ami hozzásegít bennünket a régi titkok megfejtéséhez.

Fotó: Boldog Gusztáv

Közös kincsünk: az Élővíz-csatorna

Írta: Juhász András

A Fehér-Körös forrásvidéke

Gyula és a Körösök története olyannyira elválaszthatatlan egymástól, hogy a város jelene csak a vidék vízügyi múltjának ismeretével érthető meg teljesen. Szükséges e történelmi visszatekintés, hogy megfelelő módon tudjuk átlátni Gyula jelenlegi képét, adottságait, azon belül a város arcát jelentősen meghatározó Élővíz-csatorna történetét.

Az emberi települések létrejötte a víz jelenlétéhez szorosan kötődött a történelem folyamán. Így volt ez Gyula esetében is. Tízta időben a város határából, vagy egy magasabb épületből keleti irányba pillantva feltűnik a város múltját és jelenét is meghatározó Körösök forrásvidékét jelentő hegyvonulatok.

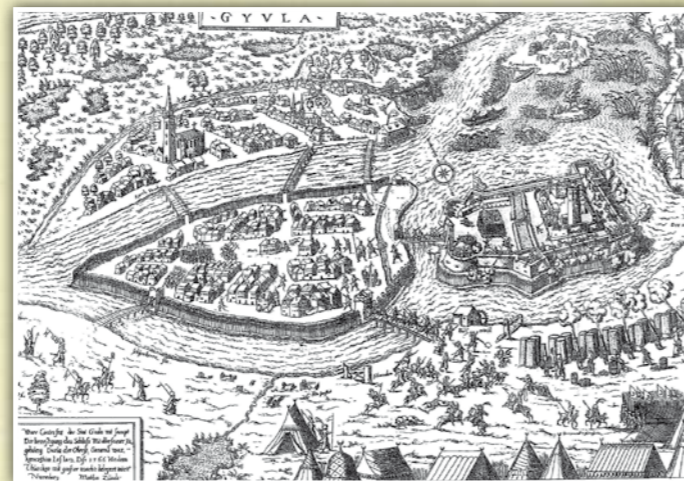
Múlt

Az Erdélyi-szigethegység keletre eső vízgyűjtő területei jelentik az első akadályt a nyugat felől érkező légáramlatoknak, felemelve azokat, aminek következtében a bihari, a zarándi és a béli hegyekben az Alföld csapadéktálagának közel háromszorosra hullik. Ez a bőséges csapadékmennyiség a hegyoldalakon lefolyva erekké, majd azok egyesüléséből patakokká duzzad, létrehozva a Körösöket. A régészeti leletek és a középkorból fennmaradt írásos emlékek tanúsága szerint a Fehér-Körös és a Fekete-Körös folyóágainak kanyarulatai közötti, magasabb térszinteken kisebb falvak alakultak ki. Ezen falvak terjeszkedésével, illetve azok egyesüléséből jött létre Gyula városa. Az Árpád-korban a lakosság halászáttal, állattartással, gabona- és gyümölcstermesztéssel foglalkozott, de már ekkor igen jelentős volt a kézművesipar is. A középkori városnak négy emlékét ismerjük: a Ferences-rendi templomot és kolostort, a plébániatemplomot, a fürdőházat és a várat.

A középkori metszetek aligha alkalmasak arra, hogy hiteles képet kapjunk Gyuláról. Scherer Ferenc így ír Gyula város története című munkájában: „...hogyan is várhatnánk el ezt, hiszen még Budáról, az ország fővárosáról sincs topográfiaiag hű met-

szetünk illetve ábrázolásunk”. A török kori Gyulát Zündt Mátyás 1566-ban készített, a történészek java része által is hitelesnek elfogadott metszete alapján képzelhetjük el. A Zündt-féle metszetben és az egyéb középkori ábrázolásokban, illetve leírásokban közös, hogy Gyulát egy több folyóággal, érrel tagolt városként jelenítik meg, a településről északi irányban, a vár mögött elterülő, végeláthatatlan Sarkadi-tóval.

A szabályozás előtti időkben az itt ágakra szakadó Körösök ártereit az évről évre időszakosan bekövetkező vízszintemelkedések, majd a szétterülő nagyvizek lassú lehúzóda jellemezte. A halban gazdag folyó és a változatos ártéri vidék biztosították a gyulai lakosság számára az élelmet, a szerszámok és eszközök alapanyagait, valamint az építőanyagokat is.

Zündt Mátyás 1566-ban készített metszete

Kenusok Gyulán, az Élővíz-csatorna belvárosi szakaszán

Az időszakos elöntésektől mentes, magasabb térszintű helyek közül jó néhány máig őrzi több évszázaddal ezelőtti elnevezését; ilyenek például a Sióréti-domb, a Györke-helyidomb, az Ajtósfoki-halom, az Ölyvedi-halom és a Farkas-halom. Hasonló módon az egykori folyóágak, erek és fokok nevei is fennmaradtak, úgymint Csattogó-ér, Tekerő-ér, Csikos-ér, Lencse-ér, Vesze-fok, Hidas-fok és Malom-fok.

A természetes vizek, fokok halászatán túlmenően a mesterséges fokgazdálkodás jelentőségét jól jelzi Mátyás király 1476-ban íródott levele, amelyben Gyula városát felmentette a vámok alól, elősegítendő a település gyarodását. (Elsőként a vizeken szedett vámokról rendelkezik és csak másodsorban említi a földesúri földeken szedett vámokat). Ezzel Gyula kiemelkedett a közönséges mezővárosok sorából, lakosai az adókedvezmények tekintetében a nemesekhez hasonló jogokkal bírtak.

A város környékének erdőterületekben való gazdagságáról Korbély József leírásából tudunk, amely szerint Gyulavarsándtól Kisjenőig, Doboztól Tenkéig, sőt azon túl is nagy kiterjedésű erdők borították a vidéket. A kitermelt fa szállítása a legkézenfekvőbb módon, vízi úton történt. A Körösön való tutaj-, illetve hajóközlekedés egészen a szilárd burkolatú úthálózat megjelenéséig különös jelentőséggel bírt Gyula életében.

A Fehér-Körös a középkorban közigazgatási határfolyó volt, a bal part Zaránd megyéhez és az Egri Püspökséghez, míg a jobb part Békés megyéhez és a Nagyváradai Egyházmegyéhez tartozott, derül ki II. Ulászló király 1510-ben íródott adományleveléből. Ily módon Gyula területén két vármegye és két püspökség osztozott. A város Békés megyei területét két részre osztotta a Holt-Körösnek nevezett folyóág, melynek széles medre ma is felfedezhető a református templom mögött, a Göndöcs utca (Göndöcs kert) mentén. A Holt-Körös partján épült fel a Ferenc-rendiek temploma és kolostora.

A Holt-Körös és a Fehér-Körös által közrefogott területen állt a középkori plébániatemplom. A két főágon kívül még számos vízmeder, időszakos vízfolyás szabdalta szigetekre a várost. A török hódítás korából tudjuk, hogy a gyulai vár külső védvonala, vizes árka is a Körös volt, amely komoly akadályt jelentett az ostromló török seregnek. 1566. augusztus elején a Fehér-Körös vize annyira leapadt, hogy a törökök azt el tudták vezetni, mire a derékvár előtti nagy árok teljesen kiszáradt, sőt a várban lévő kutak vízszintje is erősen lecsökkent. Ez tette lehetővé, hogy az ostromlók közelebb kerüljenek az erősséghez, melynek következtében Kerecsényi László várkapitány a vár feladására kényszerült.

A porta megbízásából a hódoltsági területeket járó Evlia Cselebi 1687-ben kelt útleírásából tudjuk, hogy az ekkor 1060 házból állt várost négy részre tagolta a Körös. A házak kertje a folyóra nyílt, „mindenki a maga házában halászhatott a különböző halakra. Egyik házból a másikba, ismerősök látogatására, vagy a malomba csónakon jártak az emberek”, amely Cselebit Velencére emlékeztette.

A török iga elől a lakosság jelentős része elmenekült vagy a harcokban odaveszett. A török kiűzése után lassan újra benépesülő vidéken a fő szállítási útvonalat továbbra is a Körösök, köztük a Fehér-Körös jelentette. A folyó fontosságát bizonyítja az is, hogy Békéscsaba lakosai 1777-ben hajózható csatornát ástak Veszelytől, a településen keresztül Sikonyig.

Az elnéptelenedett vidék ura Harruckern János György lett, aki Bajorországból német családokat telepített Gyulára. Az 1851-ben kiadott Geographiai Szótár a települést két részre osztja, Magyar Gyulára és Német Gyulára, melyeket vízárak választ el egymástól.

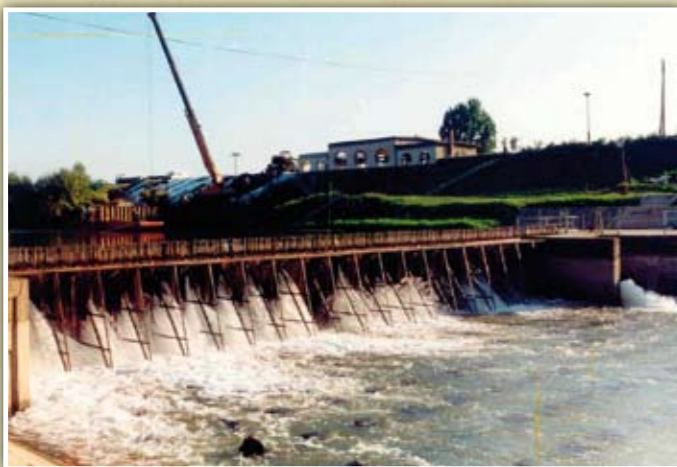
Gyula egykori folyóágait ábrázoló korabeli térkép

A népesség növekedése magával hozta a szántóföldi művelésbe vonható területek iránti növekvő igényt. A vízgyűjtő területen a fakitermelések következtében felgyorsult a tavaszi hóolvadás, amely a hegylábi, alföldi részeken a korábbi évek, évtizedek során tapasztalt árvizeknél gyorsabban jelentkező és magasabb elöntési szinteket eredményező árhullámokat okozott. Ezt a problémát fokozta, hogy a 18. és 19. században kialakult gabonakonjunktúra miatt gyarapodó számú vízimalmok működtetéséhez a folyókat gáttal rekesztették el, amely egyre gyakoribb kiöntésekhez vezetett, fenyegetve a helybeliek javait.

Beszédes József tervei alapján, 1833 és 1845 között összesen 93 mederátmeteszt végeztek Békés megye határáig. A munkák következtében Arad megye mentesült az árvizektől, amelyek az akkor még szabályozatlan Békés megyei szakaszon így sokkal gyorsabban és még nagyobb hevedéssel jelentkeztek. Szinte minden évben volt árvíz, 1845-ben Gyulán több mint 200 ház dőlt össze. Az elöntések sújtotta területeken élők tehetetlenül álltak a csapásokkal szemben.

1847-ben a szabályozást a Fehér-Körös eredeti nyomvonalán tervező Bodoky Károly lett a Körös Szabályozási Társulat osztálymérnöke. Célja az volt, hogy a Fekete-Körös vizét Nagyzerind községtől Gyulavarsándig mesterséges mederben a Fehér-Körösbe vezesse, így hozva létre a hajózható Nagy-Köröst. Gyula belső szakaszán a meder szélessége mintegy 70 méter lett volna.

Az 1855. évi nagy, a Fehér- és Fekete-Körösökön lezúduló árvíz következtében víz alá került Gyulavári, Doboz, Gerla és Békés teljes külterülete. Gyulát február 13-án kezdte ostromolni az árvíz. A városban lévő fákat összeírták, lefoglalták a vásári bódékat és azokat tutajokká alakították. Aradról két hajót rendeltek a bajba jutottak és javaik mentésére. Az árvíz több mint 600 házat döntött romba. Március 24-én a víz végre apadni kezdett. Albert főherceg, Magyarország kormányzója a vízkárosult tájak bejárása során Gyulára érkezett, ahol az elpusztult városrészek megtekintése után így nyilatkozott: „Ennek többé nem szabad megtörténnie, mert Gyula végleg megszűnik lakóváros lenni.” A kijelentés eredményeként – a Bodoky-féle szabályozási tervtől eltérően – a Fehér-Köröst Gyulától Békésig a városon kívül, új, ástott mederbe kívánták terelni. Bodoky ugyan elkészítette az újabb tervet, de kifejtette azzal szembeni ellenérveit is, miszerint a város élővíz és hajózóút nélkül marad, a levágott meder mocsárrá válik, valamint a szükséges kisajátítások miatt a meglévő meder szabályozásánál jelentősen költségesebb lesz a kivitelezés.

A gyulai duzzasztómű, a Poirée-rendszerű tús gát

Az új tömlős gát

1856-ban megkezdődtek a gyula-békési nagycsatorna kivitelezési munkálatai. 1857. május 26-án I. Ferenc József császár és Erzsébet királyné megtekintette a császári birodalom legnagyobb léptékű földmunkáját. A csatorna építése során a kubikosok kézi erővel, talicskával és igavonó állatokkal mintegy 80 millió talicskányi földet mozgattak meg.

A létrejött 19,6 km hosszú nagycsatorna ugyan mentesítette Gyulát az árvizektől, de az élővízellátás elmaradása miatt a városon átvezető meder – Bodoky jóslatának megfelelően – bűzös holtmederré vált. Az 1863. évi aszály után, a vízhiány megszüntetésére a történelmi medret összekötötték a József Nádor-csatornával, a Péli-élővíz-csatornán keresztül. A vízhozam nem volt elegendő, ellenben a Fehér-Körös árhullámai ismét veszélyeztették a várost. Az 1880-as év árvizei után Gyula, Békéscsaba és Békés belterületeit körgátakkal övezték.

1896-ban megépült a gyulai duzzasztómű, a Poirée-rendszerű tús gát. A fémkertes gát teljes elzárásához 262 db, 10 cm szélességű és 3,35 m hosszúságú, vörösfenyőből készült úgynevezett „tú” szükségeltetett. A gát által felduzzasztott vízszinttel vált biztosítottá a Fehér-Körös eredeti, Gyulán is áthaladó medrének, illetve a békéscsabai ásott csatorna vízellátása. A tús gát 102 évig üzemelt, 1998-ban kezdte meg működését az új, automatizált üzemű, tömlős gát.

Jelen

Az Élővíz-csatorna jelenkori csapadék- és belvízbefogadó, valamint öntözővíz-biztosító funkciói mellett tájképi jelenlétét is indokolt kiemelni. Aki tett már hosszabb-rövidebb sétát az Élővíz-csatorna partján, és látta a víz fölé behajló fűzfák lombját, hallgatta néhány percre a madarak énekét, az

A belvárosi mederszakasz – háttérben a Kapus-híd

óhatatlanul hatása alá került ennek a 33 km hosszúságú, mesterséges fenntartású folyócskának.

Örömteli az, hogy a három város vezetése és több civil szervezet közös célt megfogalmazó kezdeményezéseiből újraéledt az a már szinte feledésbe merült lehetőség, hogy csónakkal, kenuval és kajakkal is lehet közlekedni a városokban és a városok között. Egy ilyen túra remek alkalmat ad a rekreációra, az aktív élményekre és arra, hogy a vízről ismerhessük meg a városok természeti és épített kulturális értékeit.

Aki Gyula belvárosában csónakra száll, különösen szép látványokban gyönyörködhet. Aligha véletlen, hogy az évek óta nagy érdeklődésre számot tartó – a hazai evezős sport kiválóságai számára is vonzó – Élővíz-csatorna emléktúra rajt-cél helyszíne a Gyulai Várfürdő lett.

Napjainkban a csatorna környezeti jelentősége egyre nő. A környezettudatos szemléletformálás tág gyakorlati lehetőségeit jobban kihasználva mind az állami és az önkormányzati szervek, mind pedig a civil szervezetek feladata, hogy segítsék közös kincsünk, az Élővíz-csatorna felfedezését és megőrzését.

Fotó: Juhász András

Az emléktúra résztvevői Gyulán

Békéscsaba védeft természeti értékei - Az Élővíz-csatorna

A természet védelméről szóló törvény rendelkezései Magyarország minden természeti területét, élőhelyét külön rendelkezés nélkül, általánosan védi, ezen felül kiemelt oltalomban is részesíthet arra érdemes élőhelyeket, fajokat, földtani vagy akár kultúrtörténeti értékeket is.

A jogszabállyal védetté nyilvánított terület lehet országos jelentőségű vagy helyi értéket képviselő, úgynevezett helyi jelentőségű védett természeti terület. Bár az országos jelentőségű területek aránya Békésben nem túl magas, 200-nál több helyi jelentőségű értékkel előkelő helyet foglal el a megyék között. Békés megye hagyományosan erős, intenzív mezőgazdasága alaposan átalakította a növényfajokban egykor rendkívül gazdag, erdőssztyepp jellegű, mozaikos tájat, és sajnos kevés jó állapotú természeti területet hagyott hátra. Éppen ezért van nagy jelentősége a léptékében kicsi, mégis számos értéket őrző kincseinknek.

Békéscsabán nincs országos védettséget is kérdelemző természetvédelmi terület, azonban a város annál gazdagabb a lakói számára jelentős fákban, fasorokban, élőhelyekben. Védett területeink nagy része az ember által teljes mértékben átalakított, aktívan használt; ilyen például a város központjában elterülő Széchenyi liget a város legnagyobb játszótérével, sétaútjaival. Az ógerlai Kovácsi-erdő vagy az Öntözött-rét a természetesebb élőhelyek közé tartoznak, de városunknak van egy különleges védett területe is, amely egyszerre mutatja meg majd minden helyi természeti értékünk szépségét: a városon áthaladó Élővíz-csatorna. E mesterséges vízfolyás a belváros meghatározó képi eleme, mely nevezetességek sorát fűzi fel partjaira, így a Széchenyi ligetet, az István malmot, a Csabagyöngye Kulturális Központot, a Munkácsy Mihály Múzeumot, a Szoborsétányt és az Árpád fürdőt. A két körgáti zsilipen túli, külterületi része természetvédelmi szempontból értékesebb; erdőkkel borított, bokros, korábban sok helyen művelt ártere remek természetközeli élőhely, valamint jelentős, élőhelyeket összekötő zöldfolyosó.

Az Élővíz-csatorna története

Az Élővíz-csatorna – korábbi nevei szerint Nádor-csatorna, Körös-csatorna, Csabai Körös – mesterséges mederben fut, melyet a Fehér-Köröstől induló vízi szállítási útvonal biztosítása céljából, 1777-ben ástak. A mintegy 14 km hosszú csatornát öntözésre, ipari víz nyelésére és a belvizek levezetésére is használták, illetve mai napig használják.

A Körösök vidékén végzett vízrendezési munkálatok során a Gerla melletti Fehér-Körös-ág 1858-ban lecsatolásra került, holtággá vált, így a csatorna élővíz-utánpótlása megszűnt. Ennek orvoslására 1864-ben összekötötték az Arad megyei Nádor-csatornával.

Természeti értékei

A csatorna békéscsabai szakaszának két parti sávja az élőhelyi és kultúrtörténeti értékek miatt 1989-ben került természetvédelmi oltalom alá. Védettségét indokolja, hogy helyenként dús növényzettel borított vize gazdag állatvilágnak ad otthont, partján erdők, ligetes részek, elhagyott gyümölcsösök sorakoznak.

A védetté nyilvánítás óta az elkerülhetetlen emberi tevékenység egyre jobban érezteti hatását ezen a hosszan elnyúló, de rendkívül keskeny, alig több mint 40 hektárnyi védett sávon, mely emellett mintegy négy kilométeren keresztül sűrűn lakott, beépített, városias környezetben halad át. Ma is komoly és védendő értéket képviselnek a korábbi növényzet maradványait őrző parkok, a szomszédos, sokszor már sajnos lakatlan tanyák felhagyott gyümölcsösei.

A parton húzó erdők bár ültetettek, de fajösszetételük a természetes ártéri keményfás ligeterdőköt idézi a hárs, a gertyán és a tatárjuhar elegyfajokkal. Cserjeszintjük fajokban gazdag, kecskerágó, kőkeny, veresgyűrű som, mogyoró, galagonya és fagyal alkotja. Sajnos nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy mind telepítésből, mind természetes terjedésből eredően egyre több helyen fordul elő elegyfaként vagy akár homogén állományban az inváziós fehér akác. A korábban fajgazdag helyeken megjelenő fafaj drasztikusan szegényíti a növényvilágot, lehulló lombja gátolja más növények csírázását, a talajt nitrogénben dúsítja, kiszorítva az erre érzékeny fajokat.

Írta: Papp Gábor

Az egykori ártéri erdőt benépesítő fajok ma is menedéket találnak a védett területen (mezei veréb, korai denevér, szarvasbogár, éti csiga)

biztosították a környéken lakók számára.

A parton húzódó nedves réteken, legelőkön a vizes élőhelyek fajai keverednek a löszpusztagyeppek, szikes puszták és erdőssztyepppek maradványfajaival, felidézve és egyben megmentve az eredeti növényzet egy részét, mintegy menedéket nyújtva számos fajnak.

A gondokat sem feledve meg kell említenünk az özöngyomok inváziós terjedését. A már említett fehér akác mellett a fajok közül leginkább a mirigyes bálványfa, a zöld juhar és az amerikai kóris okoz gondot. Az Élővíz-csatornának kiemelt szerepe van ebben, hiszen az invazív fajok elsősorban a mezsgyéken és a csatornák mentén terjednek. Feltehetően lakossági betelepítésnek köszönhetően jelent meg a csatorna közvetlen környékén a japánkeserűfű, illetve a víz felszínén úszó kagylótutaj és vízijácint is.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a lakosság felelősségét a csatorna változatos, nagy értékkel bíró környezetének megmaradásában. Bármennyire nagyok is tűnik az Élővíz-csatorna területe, valójában ez a keskeny sáv a szomszédos, urbanizált részek, valamint az intenzíven művelt szántók miatt rendkívül sérülékeny, önálló és stabil belső magterület mérete miatt sem tud kialakulni.

A helyzetet tovább súlyosbítja a kertkultúra hanyatlása, a tanyavilágot felváltó nagyüzemi gazdálkodás terjedése, illetve az említett özönfajok uniformizáló hatása.

A csatorna által érintett három település közös érdeke, hogy az Élővíz-csatorna mai szépségében őrizze meg értékeit. Fenntartása kötelességünk, de egyben érdekünk is, hiszen a – Körösökön át egészen az erdélyi hegyekig vezető – zöldfolyosó szerepet, illetve a felüdülés, a kapcsolódás élményét csak így tudja biztosítani, miközben a környező, folyton átalakuló világból kiszoruló növény- és állatfajoknak menedéket, élőhelyet nyújt, valamint a visszatelepülés lehetőségét kínálja.

Fotó: Boldog Gusztáv

A Bandikafa

A vízparti nádasok, sásosok, gyékényesek egykor építőanyagként használt és kosárfonásra is alkalmas anyagát ma már nem hasznosítják, viszont a különféle állatfajoknak ezek a részek remek élőhelyeket biztosítanak, ami – tekintve a város belsejében húzódó szakaszt is – igen komoly természeti értéket jelent.

Jelentős érzelmi értékkel bírnak és hangulatos látványelemek a Békés felé tartó szakasz öreg hagyásfái – így a két óriási nyár, a Bandikafa és a Cimborafa –, illetve az ugyanitt sorakozó, kultúrtörténeti értéket is képviselő botolófüzek, melyek a múltban a fonáshoz és az építkezésekhez szükséges vesszőt

Alkalmanként elszaporodik a felszínen úszó kagylótutaj

Békés Bringa

Békést már hosszú évek óta Hollandiához hasonlítják a szakemberek, hiszen a városban az arányokat tekintve legalább annyian kerékpároznak nap mint nap, mint a Németalföldön, ahol nemzeti közlekedési eszköznek számít a bicikli. Az önkormányzat most egy nagyszabású, közel 300 millió forintos beruházással továbbfejleszti a kerékpáros infrastruktúrát, illetve azt összekapcsolja a település sokszínű turisztikai lehetőségeivel.

A „BékésBringa – Békés város kerékpáros turisztikai fejlesztése” elnevezésű projekt részeként pótolják az egyébként is kiterjedt békési kerékpárútrendszer hiányzó szakaszait. A szomszédos településekre vezető forgalmasabb kerékpárútvonalak mentén, valamint a belváros szívében, a hálózat egyik jelentős csomópontjában kerékpáros pihenőhelyeket alakítanak ki. A külterületi szakaszokon fedett beülő padokat és asztalokat, kukákat, kerékpártámaszokat és információs táblákat helyeznek ki, a belterületen ezen elemek mellett vandálbiztos köztéri WC és elektromos kerékpár akkumulátor-töltőhely is szolgálja majd a biciklisteket. A turisztikai látóvalók környezetében újabb kerékpártámaszokat telepítenek, illetve bővítik a meglévőket. A program során emellett összegyűjtik a Körösök völgyének kerékpáros túraútvonalait, melyek térképe az interneten és nyomtatott formában is elérhető lesz.

A turistáknak tehet jó szolgálatot az az információs táblarendszer, amelyet ugyancsak a projekt részeként hoznak létre a városban. Térképek, szolgáltatói elérhetőségek, látványosságok, útvonaltervek, illetve a bővebb turisztikai információk elérését segítő QR kódok egyaránt rendelkezésre állnak majd.

A település egyik legvonzóbb idegenforgalmi célpontjának számító Dánfoki Üdülőközponthoz immáron szintén külön a számukra kialakított nyomvonalon juthatnak el a biciklisek. A festői környezetben fekvő központban a nyáron elkészült az a kerékpáros KRESZ-pálya is, ahol a gyerekek és a fiatalok a gyakorlatban ugyan, de a valódi közúti forgalomtól távol sajátíthatják el a szabályos és biztonságos közlekedés fortélyait. A különleges gasztrókomplexum és szabadtéri főzőhely még kellemesebbé teheti a Dánfokon eltöltött órákat. Emellett a központban hamarosan jurtpark is színesíti a látványosságok palettáját, amelyek közül az elsőt már fel is állították. Ugyancsak újdonság, hogy az üdülőközpontban kiépített wifi segítségével a látogatók immáron bármikor kapcsolódhatnak az internethez. A számos korszerűsítés mellett továbbá olyan lehetőségek is javítják majd a biciklisek komfortérzetét, mint a kerékpárgumik kompresszoros felfújása, a levegőnyomás ellenőrzése.

Fotó: Ga-Pix Fotó

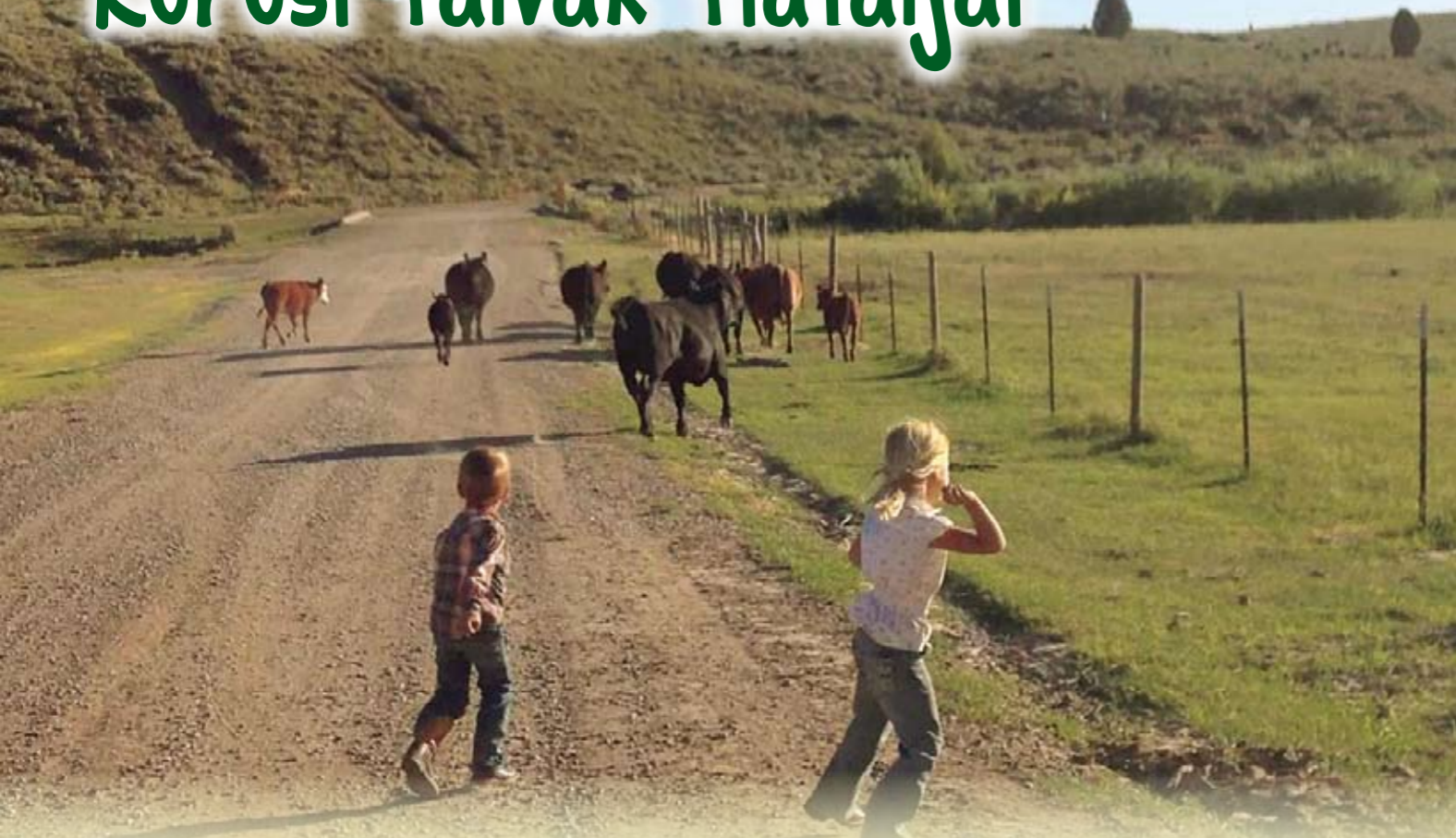
Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Körösi falvak fiataljai

Írta: Cristian Horgoș

A modernizáció miatt manapság sok romániai falu velejárója a gépesített mezőgazdasági kultúra, az internet, a kábeltelevízió, a diszkók, a bárók, a műfüves focipályák, melyek miatt a falvak fiataljai eltávolodnak mindattól, ami valaha vonzó volt számukra. A települések ifjait –

fiúkat és lányokat egyaránt – egykor leginkább a falvak környéke, a folyók és patakok völgyei csábították kikapcsolódásra.

Számos, fiatalokkal összekapcsolódó népszokás élt faluhelyen. Azokról a lányokról, akik vízkereszt napján

csúsztak el a jégen azt tartották, hogy még abban az évben férjhez mennek. A vízkereszthez köthető az a szokás is, amikor a papok Szent János ünnepén megszentelvény a Körösöket, a templomi szertartás alkalmával keresztet dobta a jeges vízbe, amely után beugrottak a fiatalok abban a reményben, hogy egész évben szerencsésük lesz. Szintén a vallási évkörhöz kapcsolódik a húsvéti locsolkodás, amely szerencsére még sok bihari faluban élő szokás. A nyárhoz volt köthető az a rítus, amelynek során egy falubeli kisgyermeket – miután a folyópartról gyűjtött éger- vagy fűzfaágacskákkal feldíszítették – átkísérték a falun, hogy a jégverést elkerülendő minden háznál meglocsolhassák egy vödör vízzel. Ahogy mondták: „Jó Uram, hozzál nekünk tiszta, jég nélküli esőt.”

A gyermekek még mindig szívesen bújócskáznak a Sebes-Körös idős fűzfáinál

Manapság már csak kevés gyermek kíséri a juhokat és a teheneket itatni, legelni

A fiatalok leginkább irigylésre méltó élményei közé nyáron a fürdőzés, télen pedig a modern korcsolyázás elődjének számító korcsolyácska tartozott. Utóbbihoz egy háromszögletű lécet készítettek, melynek egyik éléhez vastag drótot erősítettek, majd a szerkezetet a lábbelihez kötötték. Volt, akinek mindkét lábára és volt, akinek csak az egyikre került a korcsolyácskából. Utóbbi esetben a cipő talpába gyakorta kis szegeket vertek, így akkora lendületet tudtak venni, amellyel csak a legügyesebbeknek sikerült talpon maradniuk.

A falvak ifjai az év minden napját hasznos elfoglaltságokkal tölthették el. A leányzók anyjuknak segítettek a ruhák mosásában vagy a len és a kender áztatásában. A kicsik a vizek partján legeltették a libákat, a juhokat vagy a kecskéket, a nagyobbak gondoskodtak a disznók, a tehenek és a lovak ellátásáról. A bihari mezőségi falvak fiataljai a nyári melegebb napokon még gyakran éjszakára is kint maradtak a jószágokkal, mert azok a hűvösebb időben jobban legeltek és a kellemetlenkedő szúnyogok sem zaklatták ekkor őket.

Fürdőzés a folyóban

Nyáron, főleg a déli órákban, mikor a legeltetett állatok a víz melletti fák és bokrok árnyékába húzódtak, a fiatalok azt csinálták, amit minden gyermek a legjobban szeret: a vízben játszottak. A kisebb folyókon – így a Craiasa-, a Bisztra- és a Hollód-pataknál – a gyerekek még a mai napig rögtönzött fürdőhelyeket alakítanak ki: kövekből, fatörzsekből gátat építenek, így duzzasztva fel mesterségesen a vizet. Amint kész az alkalmi konstrukció, kezdődhet a fürdőzés, a vízben birkózás vagy a magaspartról, esetleg egy faágról vagy nagyobb kőről való ugrálás. A játék része, hogy minden nyáron új fürdőhelyet kell készíteni, hiszen a tavasszal megáradt vizek magukkal vi-

A sár csúszda egyedülálló élményt nyújt

szik még a legerősebben megépített gátakat is. Egyes falvakban továbbra is szokásban van az az erőpróba, melynek alkalmával az ellenfelek mindkét kezükkel egy-egy botot tartva próbálják egymást a víz alá nyomni. A vízparti bújócska is különleges varázssal bír, hiszen a fürdőruhás gyerekeknek nem kell ügyelniük arra, hogy az üregekben, a bokrok alatt vagy a pocsolyákban kúszva-mászva piszkosak ne legyenek. Egy-egy homokosabb partrészen kifejezetten élvezetes pillanatokat tudnak okozni a homokban történő vagy a vízi futóversenyek.

Agyagcsúszda és kötélugrás

A Berettyó fiataljai az agyagos partokat előszeretettel használták csúszdázásra. Kiválasztottak egy megfelelően meredek partszakaszt, szükség esetén eltávolították a köveket, majd kialakítottak az agyagban egy vályú formájú barázdát, melyet jól megvizettek. A vízbe csúszás és csobbanás élménye olyan különleges pillanatokat adott, amelyet manapság nehéz mással pótolni. A vízparti agyagot más játékokra is kitűnően fel lehetett használni. A fiúk például jó erősen meggyúrt golyókat formáltak belőle, melyeket egy hajlékony ág hegyére szűrtak. Az ág rugalmasságát kihasználva a legügyesebbek akár 50 méternyi távolságba is a vízbe tudták suhintani az agyag-golyókat.

A lányok rendszerint öt kis kockát készítettek az agyagból, majd a napon megszáritott kockákkal az „apró kavics” elnevezésű játékot játszották. Egyenként feldobták azokat a levegőbe és igyekeztek úgy elkapni, hogy a markukban maradt kockákat el ne ejtsék. Ha egy lány a zsonglőrködés közben hibázott, a barátja vette át a játékot.

Egy másik népszerű játék lényege az volt, hogy lapos, kis köveket nagy erővel, a víz tükrével párhuzamosan eldobtak. A megfelelően hajított kövek a víz színén pattog-

A Körösök még ma is az úszómedencék méltó versenytársai

nak. A felpattanásokat palacsintácskának nevezték, és az a gyerek nyert, aki egy dobásból a legtöbb palacsintácskát gyűjtötte. Az elvétett dobást békának hívták.

A mélyebb mederrészek menti, nagyobb vízparti fákra a fiatalok kenderből vagy fűzkéregből fonott kötelet erősítettek, és azon versengtek, hogy a kötéllel lendülve ki tud a folyóba legtávolabbra ugrani. Gyakori virtus volt, hogy a fiúk a lányoknak tetszelegve azon versenyeztek, ki úszik el legmesszebbre a víz alatt. Mindez alkalmat adott a komiszabb gyerekeknek arra a tréfára, hogy a víz alatt összeüsenek két követ, amelynek hangja igencsak megfájdította a mélyben úszók dobhártyáját.

Halakra leselkedő veszélyek

Eloolvasva a Belényesi-medence múlt századi halászatáról szóló leírásokat, azt is hihetnénk, hogy azok a manapság sajnos igen jellemző módszereket tárgyalja. A modern horgászbötkök csak nemrég jelentek meg, a bihari vizek által kínált halbőség azonban sokkal régebb óta nem hagyja hidegen a falusiakat. Kár lenne ötleteket adva leírni az egykori módszereket, annyit viszont megemlíthetünk, hogy amikor a vízben játszó fiatalok megéheztek, a fák gyökereinél megbúvó halakat kézzel megfogták, bicskájukkal megtisztították, majd tűzben forrosított köveken vagy nyáron megsütötték. A nagyobb halakat bevonták agyaggal és úgy tették a parázsba. Ha nem sikerült egy lakomára elegendő halat fogni, vadruca-, fűrj- vagy fácántojásokat, esetleg gombát kerestek. Az is előfordult azonban, hogy valamelyik közeli mezőgazdasági területen szedtek pár kukoricacsövet vagy burgonyát. A gyerekek számára felejthetetlen élményt jelentett a szabadban elkészíteni a maguk ügyességéből szerzett ételeket.

A halfogásnak létezett egy különös módja is. Ha aszályos időszakokban nem voltak a határban olyan tavacsok, ahol a kender megpuhíthatták, az emberek a folyók

partjain, iszappal betakarva süllyesztették el a kévét. A folyók ilyenkor egyébként is alacsony vízében a kender kiázott anyagai kifejezetten erős hatást gyakoroltak a halakra. A falusiak ezt a jelenséget úgy nevezték, hogy „a halak bepiáltak”; míg bódult állapotban voltak, de a kender mérgező anyagai még nem szívódtak fel vérükben, az emberek kifogták őket. Az elpusztult halakat nem fogyasztották el. Mivel a kenderültetvények nem haladták meg a háztartási szükségleteket, a következő évi kenderáztatásig a halállomány regenerálódni tudott, így minden kezdődhetett előlről.

Viszontagságok a cefrével

A falusi élet olykor különös, tréfás pillanatok is hozott. Sok faluban ősszel a bor tárolására, illetve a pálinkacefrékhez használt hordókat a folyóknál mosták ki. A rucák, libák vagy disznók ilyenkor a vizek partján maradt cefremaradékból gyakran lakomáztak. Egy ízes történet szerint egy gazda libáit a parton, megdermedve találta és elpusztultnak vélte. Annak érdekében, hogy némi haszon legyen belőlük, a falusiakkal együtt leszedték a tollukat, a megkopasztott tetemeiket pedig a folyóba hajították. A hideg vízben azonban a libák rögtön magukhoz tértek és a partra úszva, kopaszon, a gyerekek és a fiatalok nagy derűségének közepette hazaindultak.

Méta, „lapátocska”, füttyülő

Az állatok víz melletti legelőkre való kihajtása alkalmával a gyerekeknek rengeteg lehetőségük nyílt arra, hogy egymással játszassanak, a nagyobbaktól tanuljanak. Hallgathatták a madarak énekét, megfigyelhették a vízparti élővilágot. A bodza és a fűzfa kiváló alapanyagot jelentettek az ügyesebbek számára. A lányok gyékényből és vadvirágból koszorúkat fontak, kukoricacsuhéból babákat kötöttek, a fiúk furulyákat, ostorokat, íjakat, nyilakat vagy más játékokat készítettek. Kifejezetten a Biharra jellemző játék volt egy fából készített, mindkét végénél kúpos korong falapátocskákkal történő ütögetése.

Egy hosszában kettévágott fűzfagallyba tett fűzlevéllel kis, harmonikához hasonló hangszert lehetett készíteni, de a fiatal fűzfaágból jellegzetes hangú síp is készült. A lovak és tehének szőre kifejezetten alkalmas volt rugalmas és strapabíró labdák készítéséhez. Ezzel a juhászok ősi sportját, a métát játszották.

„Lángoló” a vízbefulladtak megtalálására

A nagyobb vizek mellett található falvak fiataljainak szinte mindegyike tudott úszni. A felnőtt emberek

ezért ritkán fulladtak vízbe, főleg, hogy a Körösökön és a Berettyón nincsenek olyan veszélyes örvények, mint a Maros vagy Szamos vizein. Ennek ellenére történtek drámai kimenetelű vízi balesetek is. A hegyekből érkezett, úszni nem tudó emberek – akik deszkaáruikért gabonát szereztek itt be – időnként a mélyebb vizek veszélyeit figyelmen kívül hagyva bemerészkedtek a folyókba, és előfordult, hogy óvatlanságukért életükkel fizettek. Volt példa olyan szerencsétlenségre is, amikor a földeken dolgozó emberek vízparton játszó gyerekeit sodorta el egy-egy, nagy esők nyomán keletkezett, hirtelen áradás.

A hasonló tragédiák bekövetkeztekor a bihari falvak lakói misztikus gyakorlathoz folyamodtak a szerencsétlenül jártak megtalálása érdekében. Készítettek egy „lángolónak” nevezett kalácsot, melybe gyertyát tűztek, majd elengedték azon a helyen, ahol a víz a gyereket vagy felnőttet elsodorta. A hagyomány úgy tartja, hogy ahol a kalács egy helyben kezdett forogni anélkül, hogy tovasodródott volna, gyakran meglették a vízbefúttat. Ezen szomorú tradícióhoz köthető a

mondás, miszerint „lángoló völgyön megtört a tej”, mely a halotti tor alkalmával kiosztott alamizsnára utal.

A vízpart télen is sok veszélyt rejtett, különösen az edények vagy ruhák mosására jégbe vájt lékek miatt. Csúszkálás közben a figyelmen kívül gyerekek könnyen beleeshettek az alig befagyott, hóval vagy gyenge jégréteggel fedett lékekbe. Szentlázár falu öregjei még mindig mesélik azt a régen történt, tragikus esetet, amikor egyszerre két leányzó is belefúladt ugyanazon lékbe, mert az elsőként szerencsétlenül járt lány az őt kimenteni próbáló barátját is a jég alá húzta. Ugyancsak gyakran idézik fel a településen azt az esetet, amikor az itatásra kihajtott állatok alatt beszakadt a jég, és bár majd megszakadt a szívük a dráma láttán, segítségükre nem siethettek.

A Körösök vize jóval és rosszal, szép élményekkel és tragédiákkal egyaránt meghatározta a helyi fiatalok életét. Az egykori történetek és hagyományok ma már leginkább csak a játékokban és mesékben tükröződnek vissza, várva, hogy újra felfedezzék, felelevenítsék őket.

Fotó: Cristian Horgos

A kötélről való folyóba ugrálás még mindig a fiatalok egyik kedvenc szórakozása

Hódítanak a táborok

A családi kirándulásokra ugyan egyre több lehetőség kínálkozik, de a szülők – különösen nyáron – az élményszerzés és az iskolai szünidő hasznos eltöltése érdekében előszeretettel küldik táborokba gyermekeiket. A fő kérdés mindig adott: hova küldjük, kinek a gondjaira bizzák csemetéiket?

A dilemma megoldása nem könnyű, hiszen a gyerekek nemzedékről nemzedékre egyre kényelmesebbek, igényeik nőnek, kezelni pedig egyre nehezebb őket. A tanárookra háruló felelősség súlya az egyik oka annak, hogy az utóbbi években csökken a természeti környezetbe szervezett osztálykirándulások száma.

Sajnálatos módon a 90-es években egymás után zárták be a Bihar megyei iskolai- és cserkész táborokat Diófáson, Biharfüreden, Aleuban, Belényesörvényesen és Biharrósán. Csak a Barátka-völgyi, jádremetei és vársonkolyosi táborok maradtak meg a Bihar Megyei Ifjúsági és Sport Igazgatóság (DJTS) üzemeltetésében. E folyamat eredményeképpen jelentősen csökkent a lehetősége annak, hogy a diákok aktív módon kapcsolódjanak ki, valamint megismerkedjenek, megbarátkozzanak a Körösök felső szakaszainak festői természeti környezetével.

Szerencsére az utóbbi években egyre több nyári tábor szerveződik, pótolva az egykori iskolai kirándulások szerepét. A környezetvédelmi és vallási tematikára épülő táborok különösen népszerűek a szülők körében, mivel a gyermekeket a kereszténység szellemében történő nevelés mellett a környezet

Írta: Cristian Horgoș

iránti felelősségvállalásra is megtanítják. A lelkiismeretességre fogékony fiatalokat otthonuktól távol könnyebb helyes irányba terelni, de természetesen akadnak olyanok is, akik csak azt várják, hogy megszabaduljanak a szülői felügyelet alól.

Környezetvédelmi táborok

Az Erdődámos központjában található Ecotop Alapítvány által szervezett környezetvédelmi tábor Bihar megyében az elsők között jött létre. 2007-ben kezdtek szerveződni az első olyan „zöldtáborok”, melyeket határon átnyúló pályázati forrásból finanszíroztak. A sarkadkeresztúri és geszti, valamint az inándi és a cséffai diákokkal közösen szervezett táborok a pionírok közé tartoztak. 2011-ben a váradszentmártoni diákok olyan táborban vehettek részt, ahol a Vöröskereszt és a Bihar megyei Hegyi Mentőszolgálat önkéntes oktatói a hegymászás és a kajak-kenu különféle technikáit tanították meg a résztvevő gyerekeknek. Szintén 2011-ben a belényesi és a tenkei iskolák tanulói számára egy magáncég szervezett ökotáborokat, melyekhez civil pályázaton nyertek támogatást. Ugyanebben az évben a nagyváradi Aqua Crisisus Egyesület partneri együttműködés keretében a Hármaskörös mellett szervezett horgásztáborot bihari gyerekeknek, idén nyáron pedig a Fedezzük fel a Jád-völgy természeti értékeit program keretében az egyesület 30 diák számára Junior Ranger táborot vezetett a Jád-völgyében álló Murgășu erdészháznál.

2013. augusztus 12. és 17. között 20 nagyváradi fiatalnak biztosított lehetőséget a táborozásra Erdődámoson a Mindig készen Egyesület a Bihar Megyei Ifjúsági és Sport Igazgatóság anyagi tá-

mogatásával. A fiatal résztvevők megismerték a Király-erdő vadvilágát, gyógynövényeket gyűjtöttek és megismerkedhettek a hegység közeteivel, valamint megtanulhatták, hogyan kell az erdőben váratlan helyzetekben menedéket építeni. A Bihar Megyei Ifjúsági és Sport Igazgatóság finanszírozta a Biharfélegyházi Ifjúsági Egyesület, a Magyar Vidéki Ifjúsági Szövetség és a Görbőc Kulturális Egyesület által szervezett, ugyancsak augusztus 12. és 17. között megrendezésre került V. Néptánc tábort. A táborban mintegy 100 biharfélegyházi, micskei, szalárdi és belényesújlaki fiatal tanulhatott bihari néptáncokat.

Cserkész táborok

Az egyházakhoz nem tartozó cserkészegyesületek közül kiemelendő a Bihar Megyei Cserkész Ifjúsági Szövetség, melynek hatásterülete magában foglalja az észak-bihari térséget (Érsemjén, Érkörtvélyes, Bogyoszló, Margitta, Szalacs és Érmihályfalva), de Belényesújlakot, Köröstárkányt és Várasfenest is. A szövetség részéről 45 cserkész vett részt abban a nyári táborban, melyet Helyközszenmiklóson szerveztek Horváth Béla szövetségi alelnök vezetésével. A gyerekek megtanulták a sátorállítást, az elsősegélynyújtást, de a tűzgyújtási ismereteket és egyéb cserkészpraktikákat is elsajátították.

Vallási táborok

Modern informatikai eszközök használatával, saját honlapján keresztül a nagyváradi püspökség - az egyháztól függetlenül is - népszerűsíti fiataloknak szóló táborokat. A www.eparhiaortodoxaoradea.ro oldalon részletes beszámolókat talál-

hatóak a nagyváradi ortodox püspökség Ioan și Veturia Candrea Alapítványa által a vaskohaszódi kolostornál és a Flóra-rétnél szervezett programokról. A gyerekek a belényesi Pavel Bența és a szászfalvi Marius Șchiop tanárok irányításával többek között ikonokat készíttettek, illetve a vaskohaszódi szerzetesi élet történetéről Michael Tărău apáttól szereztek ismereteket.

A www.egco.ro weboldalon a Görög Katolikus Egyházmege által szervezett táborok legjobb pillanatai tekinthetők meg. Több mint 20 gyönyörű kép mutatja be a 70 gyermek kalandjait a Menyasszonyfátyol-vízesés mellett lévő Scout táborban, ahol a kisebbek Pán Péter nyomába szegődtek „az elveszett gyerekekkel Sohaországban”, a nagyobbak pedig hajótöröttekként a túlélésért versenyezhettek.

A belényesi esperesség - Az Úr kis sarcosai néven - szintén nyáron szervezett gyermektáborot Biharfüreden. A gyermekek a „hit pajzsára” emlékezve - melyről Szent Pál az efezusiakhoz írt levelének 6. fejezetében szól részletesen - kartonpajzsokat gyártottak.

Ugyancsak nyáron zajlott az érmihályfalvi Ave Miriam Egyesület nyári iskolája, amely szintén sok gyermeket vonzott. A programok keretében látogatást tettek a Gálospetriben található tájházba és múzeumba, a ferences Szent Család Alapítvány és Bőjte Csaba által működtetett gyerekközpontba, majd az értarcsai struccfarmnál jártak.

2013. július 15. és 20. között a nagyváradi Don Orione iskola gyermekei és fiataljai vettek részt a Leszpez-csúcsra szervezett Jeges imaház táborban. A Mihai Fechetá tiszteletes által felügyelt fiatalok nemcsak a kifeszített köteleken tanultak meg végigcsúszni, hanem a természet lágy ölen, a tábor-tűz mellett imádkozhattak Istenhez.

Fotó: eparhiaortodoxaoradea.ro

Írta: Siska-Szabó Zoltán

Czárán Gyula nyomdokain (V.) Az Ördögmalom-vízesés és környéke

Egy malom, a búza, a liszt és a friss kenyér illata juthat eszünkbe a lapos, kerek, forgó kövek láttán. Czárán Gyula barangolásai közben egy olyan malomra talált, ahol a természet vad erői esnek egymásnak. A táj félelmetes, vad, pokoli, és a küzdelemből nem a kövek kerülnek ki győztesen...

Ez alkalommal autónkkal Nagyváradról Kolozsvár felé tartva Csucs (Ciucea) és Kissebes (Poieni) között hagyjuk el a főutat. Jobbra kanyarodva egy aszfaltút vezet végig a Nagysebes völgyén (Valea Drăgan), ezen haladunk tovább. Amint elhagyjuk Nagysebes (Valea Drăganului), a völgy szűkülni kezd és egyre szebb tájakat hagyunk magunk mögött. Mivel a környező hegyek mészkőből vannak, a völgy nem szűkülökdi barlangokban. Vízg-lankája (Lunca Vișagului) után egy meredekebb emelkedő vezet a Nagysebes víztározójához, a Floroiu erőműhöz. A gerincen túl az aszfaltos út a Lankás-havas és a Bakhát-csúcs között ereszked-

dik le a Jád völgyébe. Számunkra itt véget ér a kényelmes utazás, letérünk balra, elhagyjuk a műutat. Azért nem kell megijedni, voltunk már rosszabb utakon is, mint ami most vár ránk. Mielőtt nekivágnánk, szálljunk ki a kocsiból és nézzünk szét! A közelben találunk egy betonépítményt, melynek tetejéről körülpillantva csodálatos élményben lesz részünk. Előttünk a mélyben, a hegyek szorításában hatalmas víztükrök terül el. Körös-körül sűrű erdővel borított lejtők nyugtatják szemünket, balra a Vigyázó (Vlegyásza) csúcsai látszódnak, jobbra és előttünk, messze a távolban pedig a Bihar bérci húzódnak.

Miután kigyönyörködtük magunkat, autónkkal ereszkedünk le a víztározó gátjához. Itt is álljunk meg néhány percre és tekintetünkkel pásztázzuk végig a hatalmas víztükröt, már ha van benne víz. Egyszer magam is láttam szárazon a tározót, ami szintén érdekes, de egyben fájó élmény is volt. A körülöttünk elterülő erdők nyugalma felborítja a holt völgy sárgásbarna sivatagi tája. Ilyenkor elgondolkozik az ember azon, hogy vajon mi végett érte meg elpusztítani egy hatalmas völgyet növényzetével, állatvilágával és páratlan szépségével együtt?

A gátról körbetekintve előttünk a Kissebes völgye (melyre a későbbiekben még visszatérünk), balra leendő útvonalunk, a Nagysebes völgye, a háttérben a Sebes-Körös és a Fekete-Körös vízgyűjtőmedencéi között vízvázalstóként szolgáló Horgas-havas (Vârful Cârligatele). A háttér mögött a Vigyázó (Vlădeasa) vonulata zárja a körpanorámát.

Kis pihenőnk után átgördülünk a gáton és egy erdészeti, kőves úton megyünk az Ördögmalom felé. A tó vizét mindvégig a jobb oldalon látjuk. Ezen a szakaszon már a Vigyázó-hegységben járunk. Magunk mögött hagyunk egy erdészházat, majd balról a Nagysebesbe ömlő Zerna vizét. A gáttól számított 17 km-nyi út megtétele után egy tisztás közepén találjuk magunkat. Habár nem aszfaltozott úton jöttünk idáig, panaszra nem

lehet okunk, hiszen az emelkedő nem volt meg-eröltető és a tengelypróbáló gödrök sem voltak igazán mélyek. A nehézségekért amúgy is bőven kárpótol a táj szépsége: sűrű fenyőerdők, zuhogó, rohanó patak, csak a kanadai prospektusokban és itt, a Biharban tapasztalható atmoszféra. Páratlan gyönyörűsége ellenére ezt a térséget kevesen látogatják, a táj gyakorlatilag „turistamentesnek” minősül.

Az említett tisztás közepén erdészház, az egykori Cserepes (Ciripa) áll, melyet valamiféle rejtélyes oknál fogva jobbnak láttak átkeresztelni a „sokatmondóbb” Voiosu (vidám, jókedvű) névre. Jobbra, közvetlenül a patak mellett, egy hideg, jóízű forrás közelében, az erdészháztól kb. 50 méterre sátorozóhely található. Az Eszmeralda-forrás régebben híres, kedvelt pihenőhelye volt a váradi turistáknak, ma már egy giccses betonmedence veszi körbe a vízkeletet.

Voiosu (Ciripa), Cserepes erdészház

Autónkat itt hagyjuk és gyalog folytatjuk utunkat az erdészház mögött emelkedő, piros háromszöggel jelzett erdei ösvényen. Félórai kapaszkodás után egy elágazáshoz érünk, ahol a Síkhavas (Briței) irányába vezető főösvényről letérünk balra. A tájékoztató tábla szerint még 45 percnyi járásra van a vízesés. Utunk inntől vad, szinte járhatlan erdőn visz keresztül. Az egyre nehezebbé váló előrehaladás miatt az Ördögmalom közvetlen közelében még fokozottabb figyelemre van szükség. Kőfolyásokat, kidőlt fákat kell legyőznünk, a tájékozódás is kissé nehezebb, de a patak medre egyre feljebb vezet minket. Czárán Gyula jóvoltából ezen a szakaszon egykor korlátok segítettek, padok várakozták a turistákat. Ennek már semmi nyomát nem látni, leszámítva azt, hogy ma is az általa elegyengetett kőtöm-

Kankalin

Szalamandrák

bökon haladunk előre.

Az 1283 méter tengerszint feletti magasságban található, kétlépcsős, 25 méteres vízesést hatalmas sziklafalak veszik körül. A különböző természeti formákat, alakzatokat és jelenségeket Czárán külön-külön elnevezte (Vulkán-páholy, Etelka-páholy, Pianó-forrás, Suttogó-forrás, Ördög pincéje, Notre Dame szikla, Rendezvous-vízesés stb.).

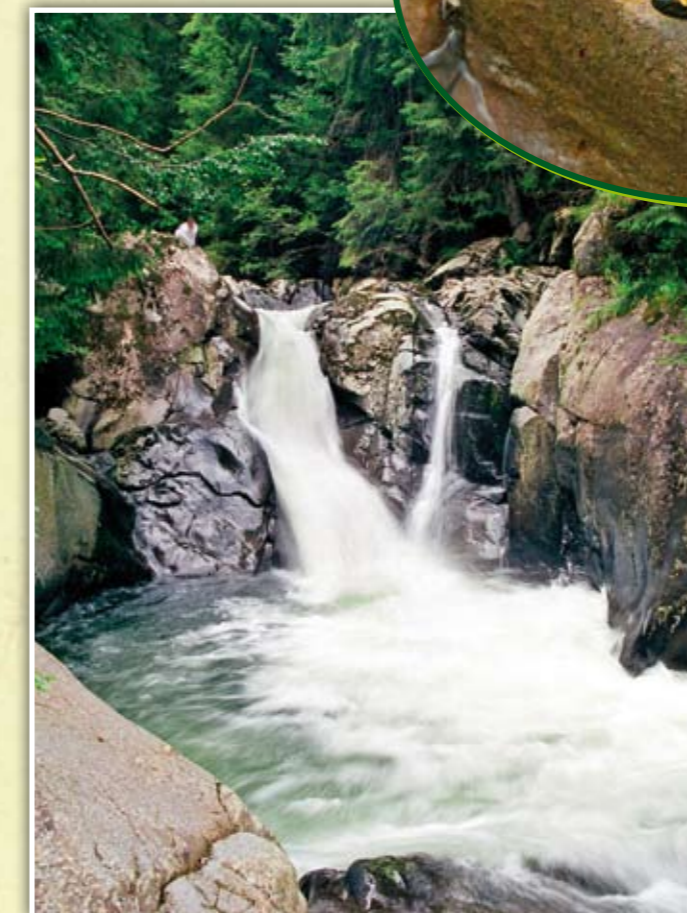
Ha időnk és energiánk engedi, továbbmehetünk a piros háromszög jelzést követve az 1790 méter magas Bocsásza (Buteasa) csúcsig. Csodálatos körpanoráma kárpótol a fáradságért.

Visszafelé jövet még meglátogathatjuk a Kissebes völgyi vízeséseket. Nem olyan nagyok, mint az Ördögmalom, a táj sem annyira vad, de ráadásnak „desszertnek” kitűnő. Újból áthaladva a gáton felkapaszkodunk a műútig. Ha elértük az aszfaltot, ne forduljunk jobbra, Csucs irányába, hanem tekerjük balra a kormányt. Hamarosan elhajtunk egy betonkilátó mellett, majd pár száz méter megtétele után, balra fordulva rátérünk egy újabb erdészeti útra. Nemsokára leparkolhatunk egy erdészház mellett, ahonnan könnyű sétát téve a Kissebes jobb partján hamarosan megpillantjuk a szintén Czárán által elnevezett Kaldár-, Rizikó- és Kánkán-esést. Az egész út mintegy 2-2,5 órát vesz igénybe.

A környéken egy kellemes hétvége is eltölthető. Ne hagyják ki!

Őzlábak a hegyen

Kaldár esés, Kissebes völgye

Fotó: Siska-Szabó Zoltán

A MEGÁLLÍTOTT IDŐ

Írta: Tószögi György

AVAGY A PILLANAT MŰVÉSZETE

A megörökített pillanatoknak ma is ugyanúgy megvan a maga misztériuma, mint egy emberöltővel ezelőtt. Akkor egy fotó a státuszszimbólumok közé tartozott, ma pedig többnyire életünk zsebben lapuló, szokványos elemeinek egyike. A világ e tekintetben óriásit változott, a fényképek hétköznapiságuk ellenére mégis örök reneszánszukat élik. Arról, hogy a fotók milyen sikokat hivatottak áthatni életünkben, Barabás Ferenc békéscsabai nyomdász-tipográfust és amatőr fotóst kérdeztük.

– Egy tanulmány szerint az emberiség mintegy 500 milliárd gigabájtnyi adatot halmoz fel egyetlen esztendő alatt, aminek döntő hányadát a fotók adják. Ez billió nagyságrendű képfelvételt jelent évente, és a tendencia egyre erősödik. Mennyiben változtatja meg ez a trend a fotók mindennapi életünkben betöltött szerepét?

– A fotózás hőskorában a fotós rendszerint ünnepélyes alkalmakat örökített meg, például egy falusi családot legszebb ruháikban. Azok a képek még egy festménnyel azonos becsben tartott műalkotások voltak. Aztán eljött egy olyan időszak, amikor Magyarországon a hivatásos fotós kenyerét inkább a politikai megrendelések adták. Az 1950-es évek fotóművészetének élén portréikkal a dokumentarista fényképészek álltak. Bár a fotók sok retusálással, a kor dicsőségére készültek, készítőikben megvolt az a zsigeri törekvés, hogy képeikből a lehető legtöbbet hozzák ki, így az akkori fényképek általában még mindig magas művészi értéket képviseltek. A 1970-80-as években terjedni kezdő hobbifotózás aztán mindenki számára megnyitotta a fényképkészítés lehetőségét. A filmes világot felváltó digitális korszak e folyamatot rendkívül felgyorsította. Rengeteg lett körülöttünk a fénykép. A viszonylag olcsón elérhető technológia kibővítette a hobbifotósok körét is, de ezzel nem a jó képek, hanem a semmitmondó vagy középszerű fotók száma lett több. A fényképek egykori státuszértéke az idő előrehaladtával megszűnt, a fotók fokozatosan különlegességekké, érdekességekké, majd a hétköznapok részeivé lettek. Egy kollégát idézve azonban „lehet találni aranyrögöt a sok homokszem mellett”. Persze az ingerküszöb, amire felkapják az emberek a fejüket, hogy „hoppá,

Barabás Ferenc (fotó: Péjő Zoltán)

de jó ez a kép”, egyre magasabb. A jó felvételekhez mindinkább valami gondolati vagy technikai plusz kell.

– Mitől lesz jó, esetleg művészi értékű egy fénykép?

– Egy kép attól jó, hogy tetszik. Ennek megítélése erősen szubjektív, amit egy bizonyos szinten túl nem érdemes fejtegetni. A fényképek legtöbbje ma különösebb szempontok nélkül készül. Megörökít egy pillanatnyi élményt, amely a készítőjének, a családnak, a barátoknak művészi jelentés nélkül is fontos lehet. Az amatőr fotózásnak azonban mindig is küldetése volt többnek láttatni azt, ami látható, avagy egy felvételen keresztül azt láttatni, ami éppenséggel nem látható. Ehhez elengedhetetlen a fejlett vizuális gondolkodás, amely végül is megkülönbözteti az amatőr fotózást, a szempontok nélküli fotózástól. Ma egy telefonban is ott rejtőzik a 4-8 megapixeles kamera, amellyel a szem számára tökéletesen szép képeket lehet készíteni. Ha valaki azonban nem fejleszti vizuális gondolkodását, a technika rendelkezésre állása és a szoftveres tudás birtoklása mellett sem fog tudni művészi értékű felvételeket készíteni. Ha a kattintás előtt a fotós nem töpreng el azon, hogy mit szeretne láttatni, nem tervezi meg a kompozíciót, nagy az esélye, hogy nem készít megfelelő képet. Egy régi kaput lehet pusztán dokumentálni is, de mennyivel izgalmasabb, ha mellette ül az öreg néni, aki talán egyidős a kapuval, és így átviszi a képbe az öregségről szóló üzenetet. „Jó helyen, jó időben, kattintsál jól!” – tartja a fotósnyelv. Persze egy átlagos fotóról sem lehet kijelenteni, hogy évtizedek múlva is még mindig az lesz. Egy korabeli ökrös szántról készült kép ma érdekes korrajznak számít.

– Ön mikor, hogyan ismerkedett meg a fotózás világával, és miből állt az akkori amatőr fotósélet?

– A könyveket készítő nyomdászok világa, ahol mindig is tevékenykedtem, egy picit fogékonyabb volt a kultúrára, az át-

lagnál olvasottabb volt, a képekkel való foglalatosság a szakmán keresztül természetesnek számított. Az embereket egyébként is jobban érdekelték a fotók, hiszen nem lehetett annyi ismeretanyaghoz hozzájutni, mint manapság. Kézenfekvő volt, hogy sokan közülünk magunk is készítettünk fényképeket. A filmes korszakban az amatőr fotózás számunkra abból állt, hogy filmet, diát vettünk magunknak és – különösen külföldi utazásaink alkalmával – különleges helyeket, pillanatokat igyekeztünk megörökíteni. Mi, az ötvenedik, hatvanadik évünkön túljutott „öregek” még fekete-fehér filmre dolgoztunk, akinek volt lehetősége, beszerezte hozzá a papírt, és hívótálcában, vegyszerekkel maga laborált. Teljes mértékben rajtunk múlott, hogy mi lett a végeredmény. A rossz expozíción egy lágy, egy félkemény és egy keménypapír adta lehetőségeken belül lehetett trükközni, persze, ha a hívást nem rontotta el az ember. Költséges mulatság volt ez, nekünk, nyomdászoknak e tekintetben szerencsénk volt, hiszen jobban adva voltak a lehetőségek az eszközökre, a minőségi szakmai munkára, a tapasztalatcserére, de a témát jelentő utazásra is.

– Szakmájából kifolyólag a képekkel való kapcsolata jóval szerteágazóbb, mint egy amatőr fotóséknak általában.

– A feleségem reprodukciós fényképészetet tanult, én szedő szakmát, a kettő adja a formakészítés alapját, ami régen a nyomtatás előkészítési folyamatát jelentette. Az ólombetűk, az illusztrációkhoz papírkópiáról készített klisék világa volt ez, kevesebb képpel, több szöveggel. Ezáltal alakult ki bennem az a kifinomult vizuális gondolkodás, amelyet egyre inkább hiányolok a mai képi világból. Egy könyv elkészítésénél a nyomdásznak meg kell értenie a fotók üzenetét, hogy a megfelelő módon tudja elvégezni a retusálásokat, az illusztrációk készítését, a tipográfiai tervezést, a kötetzetet, a végső forma kialakítását. Ez jóval több, mint a képekkel kapcsolatos mai bánásmód, ahol a képekkel leginkább a fotókorrekciók sablonos beállításában merül ki. Amikor hozzá kell nyúlni egy 100 éves képhez, amin valakinek az élete sűrűsödik, ahhoz egyrészt magas szakmai tudás,

Pittypang

másrészt olyan látásmód szükséges, amivel közvetíteni lehet az olvasó felé a fotó lelkét.

– Sokan tudják Önről, hogy jelentős minikönyvgyűjtemény tulajdonosa, amelynek egy része saját készítésű darab. E kisméretű könyvecskék tulajdonképpen a szakma, valamint a képek és grafikák világának esszenciái. Hogyan került kapcsolatba ezzel az érdekes gyűjtőszennvedéllyel?

– Kaposvári születésűként az ottani nyomdába 15 éves koromban kerültem szedőinasként, ahol a plakátok hiányzó betűit – ügyes somogyi bicskásként – hulladék linóleumból magam kezdtem el farigcsálni. Kreativitásomat felfedezve egy gépmester azt ajánlta, hogy kezdjek el rajzolni. Így kerültem a Balázs János Képzőművészeti Körbe, ahol megtanultam a rajzolás alapjait. Ezt követően már nemcsak betűket metsztem, hanem illusztrációkat is készítettem. A minikönyvek ötletét szintén a nyomdai hulladékok adták. Persze a feladat komoly szakmai kihívást jelentett, amihez megfelelő technológiára is szükség volt. Szerencsére a nyomda akkori igazgatója felajánlta, hogy egy gépmester tanulóval szombat délutánonként, a műszak után bent maradhatunk nyomtatni. Feltétele csupán az volt, hogy a kiskönyvekből neki is adjunk pár darabot. Jó néhány, mintegy 50 darabos szériát gyártottunk így. Aztán a 70-es években a nyomdák mindegyike gyártani kezdte a minikönyveket, amelyek mintegy szakmai bravúrként hozzátartoztak referenciáikhoz, hiszen a hatpontos ólombetűk, a miniatűr metszetek, a nagytó alatt színezett grafikák és a kötetzet kivitelezése magas szakmai tudást feltételezett. Manapság – amikor a hatpontos betűt egy kattintással négypontra lehet váltani – már elképzelhetetlen, hogy milyen komoly kihívásokat jelentettek egyes akkori nyomdai problémák. A minikönyvek fénykorában sokan gyűjtötték, adták-vették a különlegesebb darabokat, komoly közösségi élet zajlott körülöttük. A nyomdászati világot is elérte azonban a technikai forradalom, amely a hagyományosnak mondható szakmai tudást és ezzel a minikönyvek világát is elsöpörte idehaza. Nyugaton a jobb anyagi körülményeknek köszönhetően továbbra is nagy a kereslet az egyedi gyártású, kis példányszámú minikönyvek iránt, Magyarországon azonban csak kevesek tudják megfizetni az előállításukhoz szükséges tudást. A minikönyvek példájából is látszik, hogy a képek, fotók világa igen sokrétű tér számomra, amelyben a szakmám és a hobbim ötvöződik.

– Régebben a fotósberkekben aktív klubélet zajlott. Hogyan változtatott ezen a digitális korszak és az online tér?

– A régi idők klasszikus fotóklubjai mellett a KISZ-fotóklubok adtak lehetőséget a közösségi életre, találkozásra, beszélgetésre. Nem mindenki járt azonban klubokba, barátokból, egymást segítő emberekből álló, kisebb közösségek is léteztek. Az én esetemben ez egy nyomdász szakemberek köré verbuválódott baráti kört jelentett. Könnyebben hozzájutva az előhívás igen költséges eszkö-

Kellemes... (Íves...)

Charon ladikján

Eifert János portréja – tárlatvezetés közben, 2013. Hódmezővásárhely

zeihez, bérházi fürdőszobákban berendezett, alkalmi fotólaborokban ténykedtünk és a falicsempén szárítottuk képeinket. Aztán a közösségi élet a rendszerváltozás időszakától kezdve fokozatosan elhalt, részben a megváltozott technikai sajátosságoknak köszönhetően, részben pedig a klubok pénzügyi problémái miatt. Mára a fotózás abszolút önffinanszírozhatóvá vált, ami azt jelenti, hogy nem feltétlenül szükséges fotóklubba járni ahhoz, hogy valaki közel férközhessen a fényképezés rejtelmeihez. A fotózás eszközei bárki számára elérhetőek, fizikai „előhívásuk” egy egyszerű fotónyomtatóval, bármikor kivitelezhető. Csak az ország egykor legerősebb közösségei maradtak együtt, köztük a miénk, a csabai fotóselet utódszervezetének tekinthető Márvány Fotóműhely.

– Van-e létjogosultsága ma a kluboknak?

– Manapság a kezdő fotósok problémái inkább a hiányos technikai tudásban, illetve a szemléletmód és a már többször említett vizuális gondolkodás kifejlésében gyökereznek, amelyek megoldása – annak ellenére, hogy az interneten szinte bármilyen információhoz hozzá lehet jutni – közösség és tapasztalt fotósok segítségével nehezebben megy. Talán ez az a legfontosabb mozgatóerő, ami a fotóklubokat ismét egyre népszerűbbé teszi. Idehaza eltűnőben van a vizuális kultúra, amely az emberek képi világgal szembeni igényességét, ízlését nagyban meghatározza. Az elsajátítását segítő technikákat – mint például talán kissé meglepő módon egykor a papírmerítés, a varrás, vagy akár a barkácsolás is volt – ma már nem oktatják a gyermekeknek. A fotóklubok egyik fontos feladata, hogy a helyes vizualitást visszaadják az embereknek.

– Hogyan tudja valaki megismertetni fényképeit a nagyközönséggel, esetleg a szakmával? Ebben is segíthet a klubélet?

– Abszolút. A régi időkhez képest ugyan sokkal könnyebb a nagyközönséghez eljuttatni alkotásainkat, de értékelésük során nem biztos, hogy szakmailag megalapozott véleményeket kapunk. Egy fotóklubban azonban lehetőség van a többoldalú szakmai értékelésre. Klubunk összejövetelein rendszeresen elemezzük egymás képeit, kiállításokat rendezünk, fotós táborokat szervezünk, segítünk egymás munkáinak eljuttatásában komolyabb szakmai megmértetésekre is. Ezek a pluszok csakis egy közösségtől kaphatók meg. Emellett nagyon fontos a más, hasonló irányultságú szerveződésekkel történő kapcsolatépítés. Nekünk az aradi fotóklubbal a legszorosabb az együttműködésünk, legutóbb pedig a marosvásárhelyi klubbal sikerült kapcsolatot kiépíteni, amely-

nek eredményeképpen egy négy napos kirándulás és találkozó keretében nemrégiben 14-en Székelyföldre utaztunk. Ezeken az eseményeken a fotókészítés mellett bemutatjuk egymásnak munkáinkat is, valamint közös kiállításokat rendezünk. A klubélet tehát egy olyan közösségi erőteret hoz létre az amatőr fotós körül, amely által sokkal könnyebben tud fejlődni technikai, szemléleti és kapcsolati értelemben egyaránt. Az e közösségi térben végzett egyéni munka gyümölcsei az olyan kiemelkedő szakmai sikerek, mint például az Alföldi Fotószalon ez évi pályázatán elért eredményeink; a több száz zsűrizett fotóból kikerült 60 kiállított felvétel között klubunkból ott volt Virág Mihályé, Monostori Événé és az én egyik képem is. A kiskunfélegyházi Nemzetközi Fotópályázaton, a szolnoki Jászok Fotószalonon, a Mafosz Szalonon, az aradi Ars Fotografica-n szintén mindig falra kerül több klubtagunk munkája. Rengeteg a jó fotós és fotó, ezért is nagyon fontosak az elismerések, amelyekkel így rést tudunk feszíteni magunknak és a klubnak a fotóstársadalomban.

– Melyek a Márvány Fotóműhely életének legemlékezetesebb pillanatai az Ön számára?

– Rengeteg van. Számomra a klubélet savát-borsát az olyan történetek adják, mint például a diaporáma hazai legnagyobbjaként számon tartott Eifert János 2012-ben történt meghívása. A 70. életévét betöltött fotóművész – aki, mint megtudtuk néptáncos is – vetítése előtt, „bemelegítés” gyanánt megtáncoltatta a csapatot. Mint viccesen indokolta, „a fotós mindig csak fotókat néz, a mozgás azért kell, nehogy ellustuljon az agya”. A tréfa mögött persze az üzenet az volt, hogy a jó fotók készítéséhez, illetve más fotóinak megértéséhez a gondolkodás elengedhetetlen. A meghökkenítő kezdés persze a fantasztikus vetítéshez is megteremtette a hangulati alapot. 2013-ban pedig Eifert János lélegzet-elállító kiállítását – egy véletlen találkozásnak köszönhetően – a művész tárlatvezetésével tekinthettük meg Hódmezővásárhelyen. A klubélet számomra ilyen és ehhez hasonló, pótolhatatlan élményeket tud közvetíteni, amit az egyéni bravúroskodás útjai nem képesek megadni.

– Sokak kedvelt fotós helyszíne Románia, a klubtagok is előszeretettel járnak az ottani tájakat. Mi vonzza oda a fotósokat?

– Magyarországon már nincs „szűz” terület. Romániában még fellelhetőek szinte érintetlen tájak, illetve az olyan, idehaza már múltba vesztett egyéb értékek is, amelyek a portré- és szociófotósok számára felbecsülhetetlenek. Az *Időkerék* című, egy idős férfi fazekaskorongot hajtó lábáról és a mellette lévő lyukas papucsáról készített fotóm például ott készült. Romániában talán a kezdők számára is könnyebb olyan témákat találni, amelyek elismerést hozhatnak. Persze óvatosan kell ezzel bánni. Számos fotós sorolja magát képi alkotóművészi magasságokba, pedig nem attól válik valaki művésszé, hogy azt folyton hangsúlyozza.

Időkerék

Kalotaszegi népviselet (Inaktelke – Inucu)

– A képek szoftveres feldolgozásáról mi a véleménye? Vannak ennek erkölcsi határai a szakmában vagy a fotóstársadalomban?

– Véleményem szerint nincsenek. Mindenki egyéni ízlése szerint bánik a rendelkezésére álló technikával. A fotósetika inkább a plágiumra érzékeny. Fontos, hogy ne másoljuk egymást se ötlet-, se stílusszinten, hanem mindenki próbálja meg a világot a saját szemszögén keresztül, a tőle telhető legigényesebb módon, a képei által bemutatni. Attól még, hogy szemléletünkben hasonlóak vagyunk, ne legyünk következképpen egyformák is. A klubunkban számos stílus képviselteti magát. Van, aki az épületfotózásban nyújt kiemelkedőt, más a geometriai formákat keresi, és akad olyan tagunk is, aki a hagyományos orosz mentalista festészet stílusában készíti képeit. A fényképezés rendkívül széles spektrumot tud átfolni a természetfotózástól, a szociófotózásról vagy az egyszerű

dokumentarista képkészítésen át, a vászonra nyomtatott, kézzel „továbbfestett” fényképek jelentette művészeti alkotásokig.

– Végeztem kérem, hogy adjon néhány tanácsot a kezdő fotósoknak, hogyan készíthetnek minél szebb, jobb, tartalmasabb képeket?

– Mindenki ismerje meg saját gépét, amelyen az objektív legyen a lehető legjobb minőségűben a legjobb, az alapvető fotózási ismereteket sajátítsa el, folyamatosan képezze tudását, fejlessze vizuális gondolkodását, tanulja meg a képek „laborálási”, szoftveres utógondozási technikáit, fogadja el az építő jellegű kritikákat, de legfontosabbként, tudja meglátni azt, ami más számára nem látható. Ha pedig ennél is komolyabban szeretne foglalkozni fényképek készítésével, kapcsolódjon be a helyi fotós közösségek életébe.

Fotó: Barabás Ferenc

A Márvány Fotóműhely

Békéscsabán a fotóselet mindig is élénk, és szakmailag sikeres volt. Igaz, hogy néha voltak kevésbé aktív időszakok, de ilyenkor mindig akadt valaki, aki új erőt öntött a közösségbe. Így kezdődött a Márvány Fotóműhely élete is 1995-ben az Ifjúsági Házban (most Csabagyöngye Kulturális Központ). Később kettévált a csoport a digitális korszak jelentette szakadékok miatt. Ekkor vette fel a klub a mostani nevét, 1995-től lett tagja a Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetségének (MAFOSZ). 2001-től a Lencsési Községi Ház az otthonuk, ahol pezsgő fotóélet kezdődött, mindössze 5-6 taggal. Már az első évben szép szakmai sikert értünk el a legrangosabb országos megmérettetésen, a MAFOSZ Szalonon, amikor is egyik klubtagunk képe falra került. Utána sorban jött a többi kiváló eredmény. Nem volt olyan év, hogy a MAFOSZ Szalonon egy vagy több klubtagunk képe ne került volna kiállításra, vagy ne kapott volna díjat. Bazsó Imrének a klub alapítójának, kiemelkedő tevékenysége elismeréseként a szövetség nemrégiben a MAFOSZ Kitértettje Tevékenységéért diplomát adományozta. Nagy Károly és Virág Mihály klubtagok pedig eredményes fotóművészeti alkotómunkájuk elismeréseként a MAFOSZ Diplomás Fotóművésze címet kapták meg. A klub létszáma jelenleg 40–45 fő, tevékenysége nem csak Békéscsabára és a megyére terjed ki, hanem a határon túlra is. Fontos feladatnak tartjuk a fotózás szakmai, és nem utolsósorban emberi kapcsolatainak az erősítését, amely intézményi szinten főként a nagyszalonai, a marosvásárhelyi és az immár tízéves kapcsolatot jelentő aradi klubbal teljesül.

Évente két rangos rendezvény kerül megszervezésre a Lencsési Községi Házal, a „Csak tiszta forrásból...” fotópályázat, amely az idén a 11. és a Digiporáma Fesztivál pedig a 8. alkalommal kerül megrendezésre.

Megalakulásunk után két évvel már országos fotós tábor szerveztünk, hatvan fő részvételével. Azóta is célunk, hogy minél több megyei, régióbeli, valamint a más helyi klub tagjainak alkotó tevékenységét ismerhessék meg a résztvevők a kapcsolatok építése mellett. Ezért évente nemzetközi fotóstábor kerül megszervezésre a gyulai, a szentesi, a békési, az orosházi, az aradi, a nagyszalonai klubokkal közösen.

Idén ötödik alkalommal indítottuk el a Fotósuli-t kezdőknek, a digitális fotózás népszerűségéből adódó elméleti és gyakorlati oktatás szükségessége miatt. Tagfelvételünk nyílt, mindenkit várunk szeretettel, akit érdekel a fotózás világa és a közösségi élet.

Márvány Fotóműhely

A fotóscsapat egy része, akik feljutottak a Székelykőre, 2012. (fotó: Machlik Gergely)

FOTÓGALÉRIA

Bemutató: MOLNÁR ÁBEL

1991-ben születtem az Alföld északi peremén, Miskolcon. Gyermekkoromat Vácrátóton töltöttem, s szüleim révén rengeteget utazhattam a Kárpát-medence szebbnél szebb tájaira. Mindegyik közül leginkább Erdély és az Alföld fogott meg, olyannyira, hogy végül a gödöllői Szent István Egyetemre jelentkeztem környezetgazdálkodási agrármérnök szakra, mely összekapcsolja a természetvédelmet és a mezőgazdálkodást.

Érdekes módon soha nem vágytam erdőbe, mindig a nyílt, gyepvel tarkított tájak vonzottak. Erdélyben is főként a Kárpátok koszorújának hegyi legelői, kaszálói adnak nyugalmat, az otthon pedig az Alföld szikes pusztái jelentik. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy miután három éve már fényképezőgéppel a kezemben rohangu, 2007-ben pásztorokat kezdtem el fotózni. Első meghatározó élményem – a sok gyermekkori mellett – a Dobcsák János bodrogi juhásznál eltöltött két hét volt. Egy barátommal mentünk el hozzá, s mindvégig úgy éreztük magunkat, mintha Matula bácsinál lennénk, a Bereken. János bácsi világított rá arra, hogy a pásztor szakma mennyi szakértelmet követel, és hagyományos kultúránkkal milyen gazdagon átszótt. A következő évem azzal telt, hogy faltam a pásztorokról szóló könyveket, így Györffy István és Szűcs Sándor élvezetes leírásait, melyek többnyire a Kis- és Nagy-Sárrét egykori világát tárták elem. Munkáikban hatalmas

lápokról, pipafüstös csárdákról, csíkszedő pákászokról, fufangos betyárokról, s szilaj pásztorokról mesélnek. Már akkoriban is eltűnőben volt ez a különös világ, manapság pedig nyomait is roppant nehéz megtalálni. De amiről azt gondolnánk, hogy már nem létezik, ha kitartóan keressük, időnként és egyes helyeken mégis megmutatja magát.

A Kárpát-medence tájain járva folyton azokat a pillanatokat keresem, melyeket a régi leírásokban, visszaemlékezésekben olvastam. Dokumentumképeket készítek, melyekkel azt szeretném bemutatni, ami még ma is megvan, és nem azt, amit el tudnék képzelni. Én nem romantizálni szeretném a múltat, csupán meg kívánom érteni azt, hogy mely része, hogyan és miért maradt fenn ezen a hatalmas, a Gyimesektől a Körösök völgyén át egészen a Hortobágyig húzódó tengelyen, s közvetíteni mindazt, amit a fényképezőgéppel lehetséges.

Írta: Bonyhádiné Pásztor Enikő

Dobozi csuhésok

székbefonók, szatyorkötők régén és ma

Hidvégi Julianna
csuhémunkái

Valamikor a háború időszakában kezdődött – amikor se pénz, se élelmiszer nem volt, és a boltok polcai üresen álltak –, hogy a csuhéból készített szatyroknak nagy keletje lett. Egymástól tanulták meg az asszonyok és a férfiak a csuhéfonást, a székbekötést és azt is, hogyan érdemes a csabai piacra indulni a fonott áruval. Kiki gyalogszerrel vagy bérelt kocsival, szatyrait magára felkötözve indult útnak, bennük az eladásra szánt krumplival és más zöldségekkel. Így tettek azok a doboziak is, akik a háború alatti, szűkös időkben, egy kis kenyérré való remélve hetente felkerelkedtek.

Hidvégi Juliannát, a Dobozi Közösségi Ház és Könyvtár vezetőjét, a Dobozi Népművészeti Egyesület elnökét kértük meg arra, hogy meséljen azokról az idős emberekről, akik a községben évtizedeken át készítették a híres csuhészatyrokot, -papucsokat és -játékokat.

– Néhány éve felkerested azokat az időseket, akik még ma is kötik a dobozi csuhészatyrokot és székeket. Lefotóztad munkájukat, interjúkat készítettél velük.

– Igen, 2007 tavaszán házról házra jártam, bekopogtatva azokhoz az idősekhez, akik egykor a helyi piacokon árulták szatyraikat. Szerettem volna többet megtudni róluk és megörökíteni ezt a hagyományt az utókornak, a dobozi embereknek. A beszélgetések során sok mindenre fény derült. Megtudtam, hogy Dobozon nemcsak csuhéval, de gyékénnyel és kákával is dolgoztak a székbefonók, többen a híres tápéi háziipari szövetkezet megbízásából. Kiderült, hogy több idős ember még ma is köt szatyrot, vagyis egy kincsekkel teli faluban élünk.

Szabó Lajosné, Bözsi néni
(1924–2007. Doboz)

„Én mindenkit szerettem a világon, aki csak embernek született!”

– Kik azok a dobozi csuhéfonó mesterek, akiket megemlémnél?

– Szabó Lajosné, Bözsi néniel kezdeném, aki 2007 áprilisában, 82 éves korában ugyan elment közülünk, de csuhéfonó tevékenysége és élete ma is példát mutat számunkra. Sokat mesélt arról, mennyire szerette a csuhézást, mikor a kezei még könnyen mozogtak. A csuhét a kukoricatörés után mindig maga gyűjtötte és a padlásán, zsákokban tárolta. Télen, amikor a kinti munkák véget értek, következhetek a bentié, köztük a fonás is. A száraz csuhé egy kis ecetes vízben megáztatva megpuhult, így alkalmas lett a fonásra. Bözsi néni szerint a kosár megsárgulásának megelőzése érdekében is szükség volt az ecetre, de ként erre a célra soha nem használt. Először a fehér kukoricaleveleket használták fel, majd jött a piros. Mindaddig folytatták a fonást, amíg volt csuhé a háznál. Ha vásárba indultak, madzagot kötöttek maguk köré, és arra rögzítették különböző méretű kosaraikat. Bözsi néniel korát, egészségi állapotát meghazudtoló módon mindig áradt a derű, az optimizmus, az életigenlés. Mindenkiről és mindenről nagy-nagy szeretettel mesélt. Nagy utcai házának ablakából mindig kedvesen integetett a doboziaknak.

– Hogyan kezdődött a szatyorkötés Dobozon?

– Szabó Lajos Tivadar, Bözsi néni férje mesélte el nekem a kezdeteket. 1940-ben csuhéfeldolgozó tanfolyamot és kosárfonást indítottak Dobozon, melyek közül a csuhézás maig népszerű maradt. 1952-ben megalakult a Szarvasi Vegyes Háziipari Szövetkezet, ahol fazekas termékek, festett kendők és zsebkendők mellett csuhékosárcák is készültek bel- és külföldre egyaránt. 1953-tól, vidéki bedolgozókként a dobozi asszonyok is bekapcsolódtak a csu-

hérézleg munkájába. A háziipar 1979-ben történt leépítését követően csak kisebb közösségek és egyéni alkotók folytatták a csuhézást. Ők azok, akik még az utóbbi évtizedekben is kötötték a szatyrokat Dobozon.

– Tulajdonképpen milyen anyag is a csuhé, mit kell tudni róla?

– A kukoricacsövet borító burokleveleket nevezik csuhénak, melyek közül a belső levelek – amennyiben kellően „zsírosak” és puhák – tökéletesen alkalmasak a szatyorkötésre és -fonásra. A levelek mindegyikét felhasználták: a külső, kemény csuhélevelekből készültek a durvább lábtörölők, a belső levelekből a szatyrok, a kosárcák, a falvédők, a papucsok, a csuhébabák és -játékok.

– Hogyan gyűjtötték a csuhét?

– Szilágyi Istvánné, Mancsi néni így mesélt nekem erről: „Amikor eljött az ősz, megszedtük a kukoricát, nem úgy tisztán, hanem csuhéstól. Otthon fosztogattuk, szárítottuk. Még olyan is volt, hogy szedés közben mondtuk, hogy aki lát egy

Dobozi csuhészatyrok

szébb csövet, tegye a kötőbe. Csináltunk olyan nagy zsebes kötőt, leért a térdünkig, és abba raktuk menet közben a levelet. Az volt a fontos, hogy minél hosszabb legyen a csuhé, meg minél fehérebb. Amikor megtelt a kötő kivittük, zsákba raktuk.”

– Mi az alapja a csuhéfonásnak?

– A beáztatott csuhéleveleket keskeny csíkokra tépjük, majd egy jellegzetes kézmozdulattal sodratokat készítünk. Ezek az egyes sodratok adják a rámán vagy a kaptafán a felvető szálakat, melyeket keresztirányban sűrűn bekötünk.

– Nagyon sokféle kukorica van. Melyik a legjobb a csuhéfonáshoz?

– A csuhésok leginkább a fehér csöví kukoricát vetik, hogy fehér csuhéjuk legyen. Ilyen például az ún. lófogú fajta, de fehér buroklevelei vannak a pattogatni való kukoricának is. A kukoricacsuhé felhasználása igen sokrétű. Már a legrégebbi idők óta az ágyba való zsákok töltőanyagaként szolgált, mivel – ellentétben a szalmával – nem tört és a bolha sem költözött bele. A kárpitosok is szívesen alkalmazták bútorok tömésére. A forró kemence kisöpréséhez pemetet is készítettek belőle. Ebben az esetben csuhécsomót kötöttek egy hosszú rúd végére, majd hideg vízbe mártva tisztították meg a kemencét a hamutól. A csuhé emellett alkalmas volt szőlőkötözésre, a dohány csomózására, de sodortak belőle ru-

haszárító kötelet is. Kefe helyett összegyűrve súrolásra is használták.

– Sikerült-e ellesned a szatyorkötés tudományát ezektől az idős emberektől?

– Bucsai Lászlóné, Margit néni – akinek még megvannak a rámai és sablonjai – segített abban, hogy a folyamatot megörökíthessem. Margit néni elmondta, hogy a munka során a szatyrot egyes csuhésodrattal vetik fel a rámára, úgy, hogy az aljától kezdik a munkát, majd ezt követi az oldal berakása. Az elkészült szatyrot a rámán szárítják, így kap szögletes vagy íves alakot a kész munka. Egy szatyor 3-4 nap alatt készül el.

– Honnan szerezték be ezeket a rámaikat és kaptafákat?

– A csuhésok a maguk tervezte rámaikat ügyes kezű asztalosokkal készítették el, majd évtizedekig használták azokat. Persze a fonók egymásnak is átadták a jó rámaikat.

– Milyen további használati tárgyak készíthetők csuhéból?

– Csuheből font kenyérgosarat, fakanáltartót, lábas alátétet, tárolódobozokat és szatyrokat magam is használok a mindennapokban. Évekkel ezelőtt alig vártam, hogy befonjam az első családi gondolkodószékem, és ha majd időm engedi, más mintázattal elkészí-

tem a következőt is. Ha alkalom adódik, viselem a csuhékalpomat és -papucsomat is. Karácsony idején pedig elhagyhatatlan az adventi koszorúra és a karácsonyfára az angyalkák és egyéb díszek készítése. Gyerekjátékokat is szívesen fonok; a babák, a lovacskák és a dudák különösen népszerűek a gyerkőcök körében.

– A csuhéfonás téli munka volt?

– Igen, téli, otthoni munka volt, gyakran a szomszédba is átjártak fenni. Szűkös idők voltak ezek, de ez a tevékenység összehozta az embereket. Egy idős asszony így beszélt erről az időszakról: „Nem volt mit enni se, hidd el, hogy még a piacra menve se mindig tudtunk négy-öt zöldségnél többet eladni. Gyalog mentünk Csabára, mert nem volt bicikli, meg semmi.”

– Ha jól tudom, férfiak is kötnek szatyrot Dobozon?

Debreczeni László szatyorkötő és felesége

Szatyorfül készítése sodratokból

Sándornét, Takácsné Molnár Ilonát, Czékusné Szűcs Rozáliát, Gáborné Fekete Katalint, Molnár Pálnét, Durkó Lászlónét, Váci Gábornét, Czékus Margitot és Czékus Anikót. Mi, mintegy tucatnyian folytatjuk és adjuk tovább ezt a tudást az érdeklődőknek.

„A bútorok ülő felületének csuhéval való bevonásával már a múlt században is találkozunk. Zsákmadzag vastagságúra sodorják meg. A szék ráájára húzzák fel hátulról előre s aztán oldalról szövik be, sőt gyakran ki is cifrázzák. A két fonadék közötti területet puha csuhéfonadékkal töltik ki és így nagyon kényelmes ülés esik rajta. A legszebb ilyen székfonások az Alföldről, többek között Békés megyéből kerültek ki.”

– Milyen gyermekkori kötődésed van a csuhézáshoz?

– Gyermekkoromban mindig ámulattal néztem a szomszéd nénit, aki kiülve a ház elé, számomra érthetetlen mozdulatokkal, sorra kötötte a szatyrokat és kosarakat. Aztán teltek az évek, én is beletanultam ebbe a mesterségbe, és elkezdtük a dobozi helytörténeti gyűjtemény anyagát összeállítani. Éppen ez a szomszéd néni ajánlotta fel az első papucs kaptafát és a szatyorrámák sokaságát, melyek a padlásáról egyenesen a kiállításba kerültek.

– Milyen közös elképzelésekre indított benneteket a dobozi értékek megismerése?

– 2009-ben megalakítottuk a Dobozi Népművészeti Egyesületet, és azóta hétről hétre találkozunk. Közös álmunk volt egy népi kézműves alkotóház, ahol az alkotók szakkörök és táborok keretében gyűlhetnek össze. Végül el is készült az alkotóház, ahol jól megférnek egymás mellett

Csuhéval befont gondolkodószék textúrája

A Dobozi Népművészeti Egyesület tagjai

a csuhésok, a gyékényesek, a szalmások, a vesszősök, a szövők-fonók, a hímzők, a fazekasok, a mézeskalácsosok és a kályhások. A kertben gyógynövényes kertet telepítünk, és reményeink szerint hamarosan egy nagy kemencét, valamint egy szabadtéri színpadot is építhetünk az udvaron. Így még vonzóbb miliót teremthetünk azok számára, akik meg akarják tudni, mit is jelent apáról-fiúra átadni a tanult örökséget. A betérők megtapasztalhatják a kalákában végzett munka örömét, illetve azt, mit is jelent együtt élni a természettel, és tisztelni azt.

A Körmönfonók szövőszakkör által, a dobozi Sámson legendához készített bábfigurák

A Dobozi Népművészeti Egyesület

Egyesületünk a népi kézművesség hagyományait ápolja, azok átörökítésére törekszünk. Alkotóközösségünk bekapcsolódott a település, a térség és a régió turisztikai rendezvényeibe, együttműködünk a rokon közösségekkel. Segítjük a Széchy Tamás Emlékház, Helytörténeti Gyűjtemény és Alkotóház folyamatos működését.

Fontosnak tartjuk a kézműves ismeretek apáról fiúra történő átadását, a még élő dobozi kézművesek felkutatását, valamint a népi kézműves alkotásokon keresztül a közízlés formálását. Elkezdtük a jeles napok és a hozzájuk fűződő népszokások felkutatását, ápolását, a kézműves tradíciók felélesztését. A dobozi gyermekeknek és felnőtteknek létrehoztuk a Varázskézek Körét, ahol az alkotómunka több szakmában folyik (mézeskalács-, gyékény-, szalma- és csuhétárgy készítés, kézi- és gépi hímzés, szőnyegszövés, fazekasság, kosárfonás és fonott bútor készítés, cserépkályha- és kandallókészítés, gyöngyfüzés, bőrművesség). Egész évben szervezünk játszó-

házakat, népművészeti táborokat, kiállításokat, kézműves bemutatókat és szakmai kirándulásokat, illetve közreműködünk különféle települések falunapjain és szakmai rendezvényeken is. Közös alkotómunkánk eredményeként készült el a Sámson Vára bábsorozat.

Fotó: Hidvégi Julianna

Elérhetőség: Dobozi Községi Ház és Könyvtár
muvelodesihaz@doboz.hu www.doboz.hu

Doboz, az ezeréves magyar falu

Írta: Szabó Tibor

Silótornyos magtárépület

Öreg tölgyek a kastélyparkban

Doboz az Alföld, egyben Békés megye egyik legősibb községe, a honfoglaló magyarok által alapított, azóta folyamatosan lakott magyar települések egyike. A falu első említését tartalmazó, 1075-ből származó oklevél szerint a településen laktak I. Géza kondásai, akik a környékbeli, hatalmas kiterjedésű tölgyerdőkben makkoltatták a király udvartartásának disznait. A községet napjainkban is három oldalról veszik körül erdők, a vadászat és a túrázás kedvelőinek nagy öröme.

A terepbejárások és az ásátások során több Árpád-kori település, valamint egy hasonló korú földvár nyomaira bukkantak a régészek Doboz határában. A lakosság a vízjárta terület adottságait kihasználva sokáig halászatból, vadászatból és pásztorkodásból élt. Az idő múlásával a doboziak áttértek a gyümölcsstermesztésre, míg egy 1138-ból származó oklevél szerint a méhészkedés már ekkor megjelent a településen. E hagyományra utal a minden év júliusában megtartott Mézes Fesztivál is.

A 19. század végén, gróf Wenckheim Rudolf földbirtokos megbízásából a gyulai Cziegler Antal tervezte és építette a főutcán található vadászkastélyt, amelyben jelenleg általános iskola, kisáruház és kávézó működik. Az épület a többszöri átalakítások következtében eredeti karakterét elvesztette. A kastély mögötti park legmagasabb pontján áll az 1902-ben felszentelt, neoromán stílusú Szent Kereszt kápolna

A Szent Kereszt kápolna és a Wenckheim kriptája

és kriptá, melyeknek építőmestere a bécsi Viktor Siedek volt. A főoltáron a fehér carrarai márványból készült feszület Fadrusz János műve. E két épület mögött, a Vésztő felé vezető út túloldalán áll Ybl Miklós alkotása, az 1863-ban, romantikus stílusban épült, háromszintes, silótornyos magtárépület. A Holt-Körös által körülölelt kastélypark vadgesztenyék, hársak és fenyők mellett 180 éves, hatalmas – sajnos azonban egyre pusztuló – kocsányos tölgyeket is őriz.

Az egykori kastély előtt is kellemes park fogadja az ide látogatókat. Közepén az önkormányzat által az államalapítás ezredik évének tiszteletére emeltetett szobor, Mészáros Attila műve, a Furulyázó pásztor áll, mely az ősi település lakosainak egykori életmódjára utal. A község központjában továbbá tűnik fel az 1794 és 1798 között, késő barokk stílusban épült református templom, melynek kézi faragású, tölgyfa bútorzata különösen értékes. Az épület szomszédságában található a település I. és II. világháborús áldozatainak emlékműve.

A főutcán, a régi posta épületében alakította ki az önkormányzat a községben gyermekeskedő „úszópápa”, Széchy Tamás emlékházát, valamint a helytörténeti gyűjteményt.

A falu központjától mintegy négy kilométerre van a közigazgatásilag Dobozhoz tartozó szanazugi üdülőterület. Szanazug a Fehér- és Fekete-Körös a folyószabályozások során itt kialakított összefolyásánál, a Kettős-Körös két partján fekszik. Jelenleg több mint 300 üdülő, egy 250 főt befogadni képes ifjúsági tábor, valamint a bal parton egy kemping várja az üdülni, pihenni és fürdőzni vágyókat.

Fotó: Szabó Tibor

Nyílt levéltári órák

a Magyar Nemzeti Levéltár
Békés Megyei Levéltárában

Írta: Sáfár Gyula

A levéltár épülete napjainkban
Írás lúdtollal
Pecsvíviasszontés

A Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára 2012-ben és 2013-ban *Írások – források – történelem* címmel izgalmas pedagógiai programot hirdetett meg. A pályázati támogatással megvalósított, nyílt levéltári történelemórákon általános és középiskolás diákok vehettek részt. Mielőtt részletesen megismernék a programot, lássuk, hogy mi is az a levéltár, hogyan alakult ki, milyen feladatai vannak, illetve milyen munkák folynak ezekben az intézményekben?

A levéltárakban őrzött iratok

A középkorban kialakult írásbeli ügyintézés során készült oklevelek őrzésére létesültek a levéltárak, amelyek a 19. század utolsó harmadáig főként jogbiztosító szerepet töltek be. A modern történettudomány kialakulásával már történeti kutatások céljából is megismerhették a forrásokat a kutatók, történészek. Az 1950-es évektől kapott nagyobb hangsúlyt a levéltárak kultúra- és ismeretterjesztő szerepe. Napjaink digitális világában pedig a levéltárak egyre szélesebbre tárják kapuit az érdeklődők előtt.

A Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltárának története tükrözi a megyében lezajlott folyamatokat. Békés megye a gyulai vár 1566-os esztével török uralom alá került, a korábban keletkezett oklevelek egy részét elmenekítették, egy jelentős hányada azonban elpusztult. A megmaradt okleveleket ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi Budapesten, gyulai levéltárunkban ezek fényképmásolatok segítségével kutathatók. A török kiűzése után, 1715-ben újjászervezték a vármegyét. 1732-re eldőlt, hogy a megye székhelye Gyulára kerül, így az archívum a gyulai várban kapott helyett, majd 1744-ben átköltöztették a megyeháza épületébe. A levéltárnokok a vármegyei közigazgatási appa-

rátus részeként látták el feladatukat. A megye első levéltárosa Kazay Mihály volt, aki 1797 és 1818 között töltötte be a tisztséget. Ő és utóda rendezték és betűrendes mutatókkal látták el az őrzött iratanyagot. A 20. század elején a levéltárat 30 éven keresztül irányító Antalóczy Nándor modern szempontok szerint alakította át az intézményt. Az általa beszerzett irattároló

A levéltár épülete egy 20. század eleji képeslapon

szekrények a mai napig használatban vannak. 1950-ben a megyei levéltár közlevéltárként az állami levéltári hálózat része lett. Ettől kezdve kibővült az intézmény gyűjtőköre, a vármegyei igazgatás iratai mellett már a Békés megyei városok, községek, iskolák, jogszolgáltató szervek, vállalatok stb. maradandó értékű iratait is átvette, átveszi a levéltár.

Vármegyei jegyzőkönyvek, családi iratok, térképek

A napjainkra több mint 8500 iratfolyóméternyre bővült gyűjtemény legértékesebb darabjai közé tartozik a vármegyei jegyzőkönyvek 1715-től kezdődő sorozata. Jelentős forrásértékkel bír a megye jellegzetes alföldi mezővárosainak, nagyközségeinek gazdag feudális iratanyaga; ezek közé tartoznak például Gyula, Békéscsaba, Mezőberény és Füzesgyarmat iratai. A családi iratok közül egy gyulai polgárcsalád, a Ladicsok sokrétű iratanyaga emelhető ki. A személyi gyűjteményekből meg kell említeni

Nagyiday Zöld Mihály nemesi oklevele a 17. századból

Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus lelkész 18. századi német és latin nyelvű dokumentumokat tartalmazó irathagyatékát. Válatati anyagok is kerültek be a levéltárba, közülük a Kner Nyomda gazdag iratanyaga emelkedik ki. A levéltár igen értékes térkép-gyűjteményéből egy, mintegy 500 térkép adatait és fotóit tartalmazó adatbázis, valamint az 1882–1887. évi kataszteri felmérés térképszelvényei már DVD-n is megjelentek. Az intézményben őrzött egyházi és anyakönyvi másodpéldányok sorozata pedig a családutatók számára megkerülhetetlen forrásegyüttes. A sort még sokáig lehetne folytatni, az itt példaként hozott iratok ugyanis a teljes gyűjteménynek csak töredékét jelentik. Az őrzött iratanyag mellett a kutatók rendelkezésére áll a levéltár több mint 20.000 kötetes szakkönyvtára is.

Egy sportplakát a levéltár gyűjteményéből

Restaurátorműhely, kutatóterem

A levéltár szó hallatán sokak képzeletében egy olyan hely jelenik meg, ahol a levéltárosok poros raktárakban, régi iratok között bogarásznak. Ezzel szemben a levéltárak tevékenysége igen összetett. Alapfeladataik közé tartozik a gyűjtőterületi munka, amely a maradandó értékű iratokat átadó szervek nyilvántartását, az iratképzők iratkezelésének és iratselejtezésének ellenőrzését foglalja magában annak érdekében, hogy az iratok rendben kerüljenek be a levéltárba. Ugyancsak alapfeladat a beszállított iratok szakszerű feldolgozása, rendezése, kutatási segédletekkel való ellátása, ezáltal kutathatóvá tétele. Az őrzött iratanyag állagát ugyanakkor meg is kell óvni, illetve a sérült iratokat helyre kell állítani. Ez a munka a restaurátorműhelyben történik.

Elektronikus iratok, adatbázisok

A levéltárak feladata még a kutató- és ügyfélszolgálat ellátása, illetve közművelődési és ismeretterjesztési tevékenység. Intézményünkben a szélesebb közönség felé fordulásnak több lényeges eleme van. Az egyik ilyen a levéltár honlapja (www.bekes-archiv.hu), ahol az érdeklődők számára több adatbázis, elektronikus segédlet is megkönnyíti az iratok közötti eligazodást. Például az 1968 óta megjelenő kiadványaink 68 kötete teljes szöveggel, kereshető formában található meg a világhálón. A levéltári anyag megismertése szempontjából – visszakanyarodva a címben jelzett, eredeti témánkhoz – különösen fontosak a levéltári történelemórák. Az elmúlt években számos alkalommal fogadtunk diákcsoportokat az intézményben, ahol egy levéltár-bemutató és egy tematikus óra meghallgatása után levéltári sétán vehettek részt a tanulók.

Levéltárpedagógia

A 2012–2013-as tanévben egy új levéltárpedagógiai programmal jelentkeztünk, *Írások – források – történelem* címmel. A program kidolgozása során oktatási munkánk tételmondatából indultunk ki, amely így szól: „A múlt érdekes – a történelem a mi történelmünk”. Három oktatási intézménnyel dolgoztunk együtt a tanévben: az Erkel Ferenc Gimnáziummal, a Harruckern János Közoktatási Intézménnyel és a gyulai alapfokú oktatási intézmé-

Csaba rovatos összeírásának címlapja 1826–1827

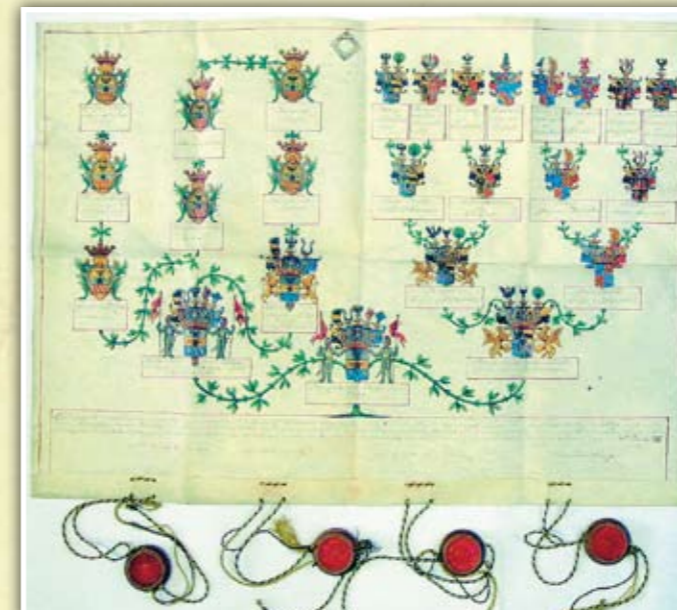

Levéltárpedagógiai óra Orosházán

nyeket tömörítő GYAKI-val. Kettős tanórából álló foglalkozásokat szerveztünk az iskoláknak. A levéltári óra első részében prezentációval kísért előadás, beszélgetés vezette be a választott témát, a második órában következett a nyílt, gyakorlati foglalkozás, a diákok aktív részvételével. Szorosan kapcsolódva a forrásközpontú történelemoktatáshoz, a foglalkozásokon az iratok, történeti források feldolgozásának módszerére helyeződött a hangsúly. Ugyanakkor a diákok a régi iratok segítségével bepillantást nyerhettek abba is, hogy mi történt egy adott korszakban lakhelyükön.

Az egyik legnépszerűbb téma a családkutatás volt. A levéltárban őrzött anyakönyvek közül többet a kezükbe is vehettek a diákok. Felillant előtűk egy-egy tipikus nemesi, polgári, avagy paraszti család. A személyes érintettséget erősítette néhány résztvevő diák őseinek – levéltárosok segítségével – kikutatott anyakönyvi adatsora, amelyekkel érzékeltetni lehetett a családkutatás nehézségeit, buktatóit, ugyanakkor annak szépségeit is.

Ugyancsak nagy tetszést aratott az írás történetét bemutató kettős óra. Az első órán a hallgatóság rácsodálkozhatott a latin, német, magyar vagy akár a héber nyelvű forrásokra, a korabeli írásmódokra. Megismerték az írás eszközeit, így például a lúdtollat vagy az 1920-as évektől a közigazgatásban elterjedt mechanikus írógépet. A második – gyakorlati, interaktív – órán a levéltári könyvkötő segítségével ki is próbálhatták az eszközöket. Merített

Bolza családja

Milyen témákat választhattak az iskolák?

- Az írás gyakorlata és funkciói a 15. századtól a 18. századig
- Gyula középkori történetének forrásai
- Források a 18. századi Békés megye hétköznapjairól
- Anyakönyvek – a személyes múlt dokumentumai
- Botrány a vármegyében. Egy Békés megyei főispáni adminisztrátor beiktatása 1836-ban
- 1848–1849 története Békés megyében
- Egy per a Rákosi-korszakból

papírra írtak lúdtollal, majd pecsétviaszból pecsétet is nyomhattak rá. A saját kezűleg készített könyvjelzőket, ajándékkártyákat a foglalkozás végével magukkal vihették a diákok, hogy megmutathassák szüleiknek, barátaiknak. Ugyancsak hazavihették az intézményunktől ajándékba kapott, levéltári iratokkal illusztrált jegyzetfüzetet is. A lúdtollal írás, a viaszpecsét-készítés, az iratok hajtogatása nemcsak az általános iskolások, de a középiskolás diákok érdeklődését is felkeltette.

Levéltárpedagógiai programunk 24 foglalkozásán 474-en vettek részt. Emellett jelentkeztek egy hátrányos helyzetű diákokat foglalkoztató iskolából is, valamint a levéltár kihelyezett történelemórát tartott Orosházán, így összesen 560 diákhoz jutottunk el a programokkal. A levéltári történelemórák sikere az elméleti és gyakorlati foglalkozások helyes arányában, illetve az interaktivitás-ban rejlett.

Nyílt Levéltárak

A Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltárának ez évi programjai ezzel még nem fejeződtek be, hiszen szeptember 13-án sor került az intézmény évenként megrendezésre kerülő tudományos konferenciájára is. A konferencia címe *Kutyaszorítóban* volt, az egyes előadások a kisember viszonyait mutatták be a történelem viharaiiban. 2013. szeptember 22-én, a *Nyitott Levéltárak* programsorozat keretében éjszaka is kinyíltak a levéltár kapui, *Régi perek, mai olvasatok* címmel hallhattak előadásokat az érdeklődők.

Fotó: Czégé Petra, Bíró György

A levéltári óra vége

A tájházak szerepe a Körösök völgyében

Írta: Bonyhádiné Pásztor Enikő

A Csökmői Tájház

Szeretem a tájházakat, a régi tárgyakat és a hozzájuk köthető régi történeteket. Amikor nyaralni megyünk a családdal, mindig felkeressük a települések tájházait, becsöngetünk a „kulcsos nénihez”, aki a kulcs mellett a helyi hagyományokat is őrizve várja a kíváncsi vendégeket. A tájházba lépve a vályogépületek illata, a konyha, a tisztaszoba, a mosóteknő, a vászonfazék és megannyi régi tárgy látványa fogad bennünket, kapcsolatot nyitva a jelenből a múlt felé.

Hangulat, régi tárgyak és tudás esszenciája a tájház, ahol észrevétlenül ismerjük meg a vidék egy olyan arcát, melyet csak a verandán könyökölve, beszélgetve fedezhetünk fel.

Dr. Szonda Istvánnal, a Gyomaendrődi Tájház vezetőjével, a Magyarországi Tájházak Szövetsége dél-alföldi regionális vezetőjével beszélgettünk a tájházak múltjáról, jelenéről és jövőbeli feladatairól.

– Miképpen kezdődött a kapcsolata a régi tárgyakkal?

– Már gyermekkoromban vonzódtam a történeteket rejtő tárgyakhoz. A múzeumokban különleges misztikummal fordultam

a régi korok, neves személyiségek hagyatéka felé. Később, művészeti tanulmányaim során pedig a tárgyak rajzolása egy tanulási folyamat kezdetét jelentette számomra. A régi korok tárgyai tudják feleleveníteni azt a világot, melyben elődeink éltek, az általuk hordozott történelem megfejtése izgalmas feladat ma is.

– Egy-egy tájház nagyszerű találkozás a hagyományos építőanyagokkal, a régmúlt lakáskultúrájával, foglalkozásaival és tudásával. Tulajdonképpen mit rejt a tájház elnevezés?

– A tájház fogalma igen összetett. A tudományos néprajzi terminológia szerint a tájházak népi építészeti emlékek, melyek egy adott korszak falusi építészetét reprezentálják. Ezekben az épületekben a muzeális kiállítóhely saját gyűjtött anyagából legalább egy enteriőr kiállítás látható. Ha a tájházakat összevetjük, akkor kiderül, hogy Magyarországon sokféle formában léteznek. Ezek az intézmények ugyanis nem csupán a néprajzi tárgyak bemutatóhelyei, az adott térség vagy település „kincsesládái” – ahova múltjuk fontos emlékeit, nagyszüleik, szepapáik örökségét gyűjtötték össze a közösségek –, hanem a magyar falusi kultúra élő hordozói is. A tárgyi emlékek megőrzése és bemutatása mellett a helyi hagyományok, népszokások is megelevenednek falaik között, így egyben közösségi terek is. A tájházak mellett mindig van egy lelkes közösség, aki kapcsolóként működik a település és a tájház között.

– Mely időszak emlékeit mutatják be a tájházak?

– Tájházaink gyűjteményei a 19. század második felétől a 20. század első feléig, nagyjából a paraszti kultúra megszűnéséig terjedő időszakot ölelik fel. Manapság új lehetőségek is nyílnak, melyeknek köszönhetően a bomló paraszti társadalom építészetét és lakáskultúráját felelevenítő tájházak is létrejönnek. Ezek a tárlatok az 1950-es évektől az 1960-as évekig, a típusházak megjelenéséig mutatják be a látogatóknak az átalakuló falusi kultúrát.

A Csökmői Tájház tisztaszobája

Az Endrődi Tájház konyhája

– Miért fontos ezeket a régi épületeket és tárgyakat megőrizni? Mit ad a ma emberének a régmúlt? Érdekes-e manapság a gyerekeknek és a felnőtteknek a tájház?

– A tájházak egy-egy táj, régió jellegzetes népi építészeti emlékei. Megőrzésük nemcsak azért fontos, hogy bemutathassuk a korábbi életformát, életmódot, hanem mert ezekben a házakban tudjuk megjeleníteni azt az atmoszférát és közeget, melyet szöveges formában nem lehetséges továbbadni. Ilyen módon a jelenkor emberei számára a tájházak önmegismerésük forrásaivá válnak. A gyökereit kutató modern ember ezeken a helyszíneken találja meg azt a rendet és harmóniát, amely a paraszti társadalom működésében kiemelkedően fontos szerepet játszott. A sajátos kiállítási forma segítségével betekintést nyerhetünk dédszüleink gyermekkorának helyszíneire. A tájházakban nemcsak a kiállított tárgyak eredetiek, hanem maga az épület is, így azt a teret is megtapasztalhatjuk, amely a századelő falusi lakásbelsőit jellemezte. Ez az időutazás magával ragadja nemcsak a felnőtteket, hanem a gyerekeket is.

– Hány tájház van Magyarországon, és mekkora a számuk a Körösök völgye hazai területén?

– A válasz nem egyszerű, hiszen új tájházak születnek, és sajnos arra is van példa, hogy egyesek megszűnnek. A rendelkezésre álló legfrissebb adatok szerint megközelítőleg 350 tájház működik Magyarországon, Békés megyében ebből több mint 10 található. Ezek között vannak működési engedéllyel rendelkezők és egyéb formában működők is. Elsősorban a nemzetiségi és a magyar tájházak csoportjait különböztetjük meg. Mivel épületeink jelentős része gazdaház, a társadalmi státusz szerint való elkülönítésük nem szükséges.

– A Körösök völgyében mely tájházak őriznek egyedi gyűjteményeket? Miben áll azok különlegessége?

– Erre a kérdésre nehezen tudok válaszolni, hiszen először azt kellene tisztázni, hogy mit is tekintünk különlegesnek. A tájházak kiállításai annál jobbak, minél hitelesebben tudják visszaadni a régió és a korszak lakáskultúráját és gazdálkodási módjait. Tehát ebben a megközelítésben nem a tárgyak száma és cífrasága a meghatározó, hanem hiteles bemutatásuk. A Körösök völgye legreprezentatívabb tájházai természetesen a nemzetiségi kiállítóhelyek, mint például a szarvasi Szlovák Tájház. Az épület és a gyűjtemény sajnos felújításra szorul, de még ebben a formában is hordoz különlegességeket: festett bútora és pingált falfestményei kuriózumoknak számítanak.

Endrődi Tájház szoba

– Melyik a kedvenc tájháza? Miért érdemes oda ellátogatni?
– Nehéz választani. Az egyik kedvenc tájházam a Sárrett területén, Csökmőn található. Az épület és a kiállítás harmonikusan illeszkedik, valamint a felújított udvari épületek a múzeum-pedagógiai programoknak és a közösségépítésnek is nagyszerű helyszínei. A csökmői tájház egy lelkes házaspár, Nagy Tibor és Nagy Tiborné önfeláldozó munkájával jött létre 2005-ben, azóta is ők működtetik. A kiállítóhely valóban élő múzeum, hiszen múzeumbaráti körük rendszeresen tart összejöveteleket, emellett évenként pásztortalálkozót és népzenei tábort szerveznek. A tulajdonosok alázattal és nagy szorgalommal, hosszú éveken keresztül gyűjtötték a helyi néprajzi tárgyakat.

– Manapság a tájházak nyitottabbak a lakosság, a különféle korosztályok felé. Egyre több tájház szervez tematikus programokat, indít szakkört, táborokat. Miért tartják fontosnak, hogy változatos programokat kínáljanak a tájházakban?

– A magyarországi muzeológia, és ezen belül a tájházak is gyökeres változáson mennek át, melynek lényege, hogy a megváltozott látogatói igényeknek meg kell felelni. A 21. századi ember nem elégszik meg azzal, hogy csupán kiállítjuk a tárgyakat, emellett élményt, interaktivitást is kíván. A múzeumaink már nem lehetnek csupán kincseket őrző elefánttoronyok, hanem élő közösségi színterekként és oktatási tereként is kell, hogy működjenek. A múzeumpedagógia és a közösségsegítés szerepe egyre nő. A tematikus programok, az oktatási csomagok és a múzeumokhoz köthető fesztiválok egyre több embert csábítanak be az intézményekbe. A tájházak ebben a változási folyamatban az élen járnak, hiszen sokkal hamarabb tudtak nyitni a közösségi és hagyományápoló programok felé, mint a nagyobb múzeumok. Emberléptékűségük szintén nagy előnyt jelent. A személyes kapcsolatok, a szűkebb környezet, az

Csizmadia foglalkozás
Bútorfestés

egymásra való odafigyelés közvetlenebbé teszi a látogatót, az adott közösség és a tájház közötti viszonyt.

– *Milyen tapasztalatai vannak a szervezett tájházprogramokkal kapcsolatban?*

– A tájházakban megvalósuló programok elsősorban a helyi közösségeknek szólnak. Ezeknek az intézményeknek a jelentős részét a helyi önkormányzatok tartják fenn, ezért az itt megvalósuló programok mindig kapcsolódnak a település egyéb rendezvényeihez is. A Magyarországi Tájházak Szövetsége az idén indította útjára a Tájházak Napja című rendezvénysorozatát, melyhez egyre több tájház csatlakozik. A korábbi években a tájházaknak is lehetősége nyílt a Magyar Turizmus Zrt. által szervezett Libatour rendezvénysorozatba bekapcsolódni. Sok tájházunkban azóta Márton-napi programokkal is várják a kedves vendégeket.

– *Van-e valami személyes emlénye a közelmúltból?*

– Nemrég tartottuk a Magyarországi Tájházak Szövetsége dél-alföldi találkozóját Vésztőn. Az ottani tájházban örömmel tapasztaltam, hogy kitűnő múzeumpedagógiai programokkal várják a gyerekeket. A kézműves és népművészeti szakkörök mellett hagyományápoló rendezvényeket is szerveznek. A kiállítás és a közösségi terek elválasztva helyezkednek el, a tájház udvarán álló, nagyméretű színben kerülnek sorra a közösségi rendezvények. A telek végében nemrég udvari kemencét építettek, és örömmel számoltak be arról, hogy hamarosan színpaduk is épül.

– *A tájházak udvara és berendezése mindig jó érzést kelt bennem. Miért jó közösségi helyszínek a tájházak?*

– A tájházak és környezetük még egészséges terek. A harmonikus építészeti megoldások, a lakásbelső világos rendje és egyszerűsége jó hatással van az emberi lélekre. Belépve egy jól berendezett tájházba egy nyugalmat árasztó térbe kerülünk, amelyet elmondásuk szerint látogatóink is rendszeresen megtapasztalnak. A tájházakban mindenre jut idő, itt nem órájukat néző teremőrök vannak, hanem olyan elhivatott lokálpatrióták, akik örömmel mutatják be őseik életmódját.

– *Mitől lesz élő a tájházak szerepe a helyi közösségekben? Vannak-e speciális szerepei a tájházaknak?*

– A tájházak a települések kismúzeumai, elsősorban a gyűjteményeket létrehozó közösségeknek szólnak. A települések szorosan kötődnek tájházaihoz, hiszen azokban őrzik gyökereiket, innen táplálkozik identitásstudatuk és a tájházak segítenek az egészséges lokálpatriotizmus kialakításában is. Nagyon fontos,

hogyan a tájházakat létrehozó települések felismerjék ezt a lehetőséget, illetve, hogy a helyi iskolák pedagógusai a tájházzal való törődést beleneveljék tanítványaikba is.

– *Idén 10 éves a Magyarországi Tájházak Szövetsége. Milyen feladatokat lát el a szervezet?*

– A szövetség 2002-ben indult útjára, 2003-tól működik hivatalosan is a magyarországi és a határon túli magyar kultúrához kapcsolódó tájházak érdekvédelmi szervezeteként. Az érdekképviselő regionális felosztásban működik, ezért a nagyobb régiók egy-egy felelőst kaptak, akik a tájházak igényeit közvetlenül tudják felmérni, közvetítenek a problémák megoldásában és tanácsokkal segítik azok munkáját. Külön képviseletet kaptak a szövetségben a szlovák, a német és a határon túli magyar tájházak, melyeket szakképzett kollégák koordinálnak. Az utóbbi években szervezetünk részt vett a kapcsolódó országos pályázatok lebonyolításában és így közvetlenül tudott segítséget nyújtani a pályázóknak. 2006-ban a Tengertánc című pályázat sok tájházunkban indította el a közösségi terek kialakítását, majd következett a Reneszánsz 2008 kiírás, amelynek keretében a szakmai feltételek megteremtésére lehetett pályázni. A Tájházak a közösségért címet viselő minisztériumi pályázat további lehetőségeket teremtett az infrastruktúra fejlesztésére. 2011-ben a Felemelő század című programsorozatban nyílt alkalom a tájházak támogatására.

– *Milyen változások történtek az utóbbi években a tájházak életében?*

– Amint azt korábban említettem, a múzeumi életben, így a tájházaknál is szemléletváltás következett be. A múzeumok kényszerhelyzetbe kerültek, mindent meg kell tenniük az életben maradásért. A látogatók megnyerését célzó stratégiák átalakultak, a gazdasági vállalkozásokhoz hasonló reklámkampányokat kell folytatnunk. Marketingstratégia, múzeumpedagógiai terv, hasznosítási terv, ezek olyan fogalmak, amelyekről a tájházak vezetői korábban alig hallottak, de immáron életük szerves részévé kell, hogy váljanak. Szövetségünk ezért Tájházi Akadémia néven továbbképzést szervezett a tájházak vezetőinek és a fenntartóknak, ahol megismerkedhettek a modern muzeológiai irányzatokkal és elvárásokkal.

– *Kiknek ajánlaná a Körösök völgye tájházait?*

– A térségünk tájházait bátran ajánlom az idelátogató turistáknak is, mivel olyan élményeket nyújtanak, amelyeket csak kevés szokványos kiállítás tud megadni. Az épületek szépsége, a gyűjtemények gazdagsága, a vezetők odaadó lelkesedése egyedülálló kulturális élményeket biztosítanak. Hívunk és várunk mindenkit, kicsit és nagyot, legyenek vendégeink!

Fotó: Bonyhádiné Pásztor Enikő, Dr. Szonda István, Nagy Tibor

A Vésztői Tájház

Podsztyena, sztrapacska és a csabai szlovákok...

Békéscsaba a magyarországi szlovákság központja. A városban található a Szlovák Főkonzulátus, de nemzetiségi oktatási (óvoda, általános és középiskola) és kulturális intézményeknek (Szlovák Kultúra Háza, Szlovák Tájház) is otthont ad Békés megye székhelye. A mindennapok részévé vált a szlovák gasztronómia, melynek remekeit több csabai étterem menüsorában is fellelhetjük... S hát bizony a csabai kolbász sem lenne az igazi, ha hiányozna belőle a szlovákok hozta tapasztalat! No és persze az sem véletlen, hogy Közép-Európa legnagyobb evangélikus temploma is a városban található, hiszen a szlovákság kétharmada az evangélikus felekezethez tartozik.

A város és a szlovákság kapcsolata a 18. századra nyúlik vissza. A 17. század végén a törökellenes harcok miatt Békéscsaba elnéptelenedett, majd a háború lezárulta után Békés megye a felső-ausztriai származású Harruckern család birtokába került. A város történetében meghatározó momentum volt, hogy a Harruckernnek a hiányzó munkaerőt betelepítéssel pótolták. Ennek során a Felvidékről (elsősorban Nógrád, Gömör és Hont megyékből) evangélikus vallású szlovák családok érkeztek. Békéscsabán 1715 és 1723 között több mint 200 szlovák család telepedett le.

Tisztaszoba, mívesen faragott és festett bútorokkal

A városban működő Szlovák Kisebbségi Önkormányzat célja a szlovákok által újratelepített Békéscsaba szlovák vonatkozású tárgyi és szellemi kultúrájának megőrzése, a csabai szlovák nyelvjárás és a szlovák irodalmi nyelv ápolása, Békéscsaba szlovák jellegének megőrzése.

A helyi szlovákság népi építészetére a fűrészelt díszítésű előtornáccal rendelkező, ún. podsztyenás lakóházak a jellemzőek. Számos ilyen típusú népi lakóházzal máig találkozhatunk a városban: ilyen a Békési Úti Közösségi Házak épületegyüttese, a volt Diákanya épülete vagy éppen a Békéscsabai Szlovák Tájház is.

A Békéscsabai Szlovák Tájház népi klasszicizáló stílusjegyeket magán viselő lakóházát Csankó András építette 1865-ben. Az elő- és oldaltornácos épü-

A legenda szerint Munkácsy Mihály festette inaként a tájházban található ládát

letben berendezett kiállítás a szlovák módosgazdák a 19. század második felére jellemző lakáskultúráját mutatja be. Téglaburkolatú oldaltornácról, gangról léphetünk be a ház pitvarába, melyet az ún. cigányfal választ ketté. Belül található a nyitott kéményalj, mely a híres csabai kolbász tárolóhelyéül is szolgál. A pitvarból balra nyílik a tisztaszoba, mely művesen faragott és festett bútoraival kelti életre a csabai házak archaikus berendezését. Az egykori lakók a hétköznapi életben alig használták ezt a helyiséget, többnyire csak az ünnepek, a családi események és vendégek fogadása alkalmával vették igénybe.

A pitvartól jobbra található a ház folyamatosan lakott helyisége, a hátsó vagy lakószoba, mely a családi élet igazi színtere volt. Az innen nyíló kicsiny helyiség, a kiskamra a háztartási eszközök tárolására szolgált. Itt raktározták el azokat az edényeket és konyhai eszközöket, melyeknek használatára nem került minden nap sor. Szintén az oldaltornácról nyílik a ház udvari végében található tágas helyiség, a nagykamra. A nagykamra egyszerre szolgált éléstárral és a háztartáshoz szükséges, ritkán használt eszközök tárolóhelyéül. A kenyérgabona és a kenyérsütés eszközei mellett itt helyezték el kampókra akasztva a füstölt szalonnát és az egyéb

húsokat is. Az állattartás számos eszközének is a nagykamrában volt a helye.

A tájházban található kiállítást a Munkácsy Mihály Múzeum egykori igazgatója, Tábori György, valamint Mazán Mátyás helytörténész rendezte 1972-ben. 2001 óta a tájház tulajdonosa és működtetője Békéscsaba Megyei Jogú Város Szlovák Önkormányzata. A tájházhoz tartozó, eredetileg képfestő műhelyként funkcionáló, a műemléki környezetbe szervesen illeszkedő, Békéscsaba nagy szülőtte tiszteletére Áchim-teremnek elnevezett rendezvénycsarnok kiállítások és egyéb rendezvények lebonyolítására szolgál. (forrás: Ando György-Horváth Endre: Szlovák néprajzi gyűjtemények Magyarországon – LEGATUM, 2009.)

Fotó: Petrovski Tamás

Békéscsabai Szlovák Tájház
Čabienský slovenský oblastný dom
Békéscsaba, Garai u. 21.
Tel.: 66/ 327-038, 70/274-5364
Nyitva tartás: hétfő és
vasárnap kivételével
naponta 10.00-16.00-ig

Békéscsabán évszázadok óta békességben élnek egymással a nemzetiségek, Csaba befogadó város. A legnagyobb számban itt élő nemzetiség, a szlovákság mindig is meghatározó szerepet játszott Békéscsaba életében, történelmében. Ma sincs ez másként. Időnként napjainkban is hallani a városban idős embereket tótl beszélgetni, a kiszelyleves és a sztrapacska mindenki kedvence, az evangélikus nagy- és kistemplom valamennyiünk büszkesége... A szlovák hagyományok minden csabai életébe beleivódtak lett légyen magyar, szlovák, román, lengyel avagy német nemzetiségű. És így van jól.

A békéscsabai Szlovák Tájház előtornácos, podsztyenás épülete

Békésen is elérhető az őshonos baromfi!

A Kisállattenyésztési Kutatóintézet és Génmegőrzési Koordinációs Központ (KÁTKI) – együttműködve a Magyar Kisállatnemesítők Génmegőrző Egyesületével (MGE) – 2006 óta szervez baromfi-mintafalu programokat, amelyek kiemelt célja az egyes fajták visszajuttatása eredeti élőhelyükre, a falusi és tanyasi baromfiudvarokra. Ezek a programok meghatározó jelentőségűek nemcsak a fajták fennmaradása, hanem a helyi családi gazdaságok fenntarthatósága és a különleges minőségű termékek előállításának szempontjából is.

2013 nyarán indult Békésen az a program, mellyel a településen a háztáji gazdaságok létrejöttét, illetve a már létező gazdaságok működtetésének segítését célozta meg a város önkormányzata. A származási igazolással ellátott, vegyes ivarú, az őshonos kategóriába tartozó naposcsibékből pályázat útján békési családi gazdaságokba helyeztek ki állomá-

Kendermagos tyúkok egy békési háznál

Miért éri meg kendermagos magyar tyúkot tartani?

- A nemzeti örökség része.
- A szabad területeket kihasználja, a takarmány 70%-a megtakarítható.
- Az állomány egyszerűen, szabadon tartható.
- A kifejlett állatnak nem kell ketrec, illetve fűthető ól.
- Húsa ízletesebb, jobb minőségű.
- A kakasok 12 hetesen vágásra alkalmasak.
- A fajta antibiotikumos kezelést nem igényel, betegségekre nem fogékony.

Hátránya:

- Hízékonysága, valamint szerényebb tojástermelése miatt a fajta nem versenyképes az új hibridekkel szemben. Ugyanakkor a hibridek is csak megfelelő tartáskörülmények, illetve technológia alkalmazása mellett produkálnak megfelelő eredményeket.

nyokat. 10-12 család udvarán nevelkedik az a 460 kendermagos magyar tyúk, amely a baromfik közül az egyik legértékesebb és legegészségesebb húst szolgáltatja.

Az első állományok sikeres kinevelése esetén Békés város a program kiterjesztését tervezi a sárga, a fehér, a fogolyszínű magyar, valamint az erdélyi kopasznyakú tyúkokra is, illetve a családi gazdaságok számára elérhetővé válhatna majd az őshonos magyar kacsa, liba és pulyka is. Emellett a helyi kendermagos tyúkállomány 10.000 db-os egyedszámának elérését követően Békés város a HUNGARIKUM HU-BA BAROMFITERMÉKEK védjegy alatt igyekszik majd piacot szerezni.

A kendermagos magyar tyúk a közép nagyságú, kettőshasznú fajták közé tartozik. A kifejlett tyúkok tömege 2,0-2,3 kg, a kakasoké 2,5-3,0 kg. A fajta legfőbb értéke finom rostú és ízletes, kitűnő húsa. Csirkéi 8-10 hetes koruktól már értékesíthetők.

Fotó: Gál András

Írta: Cristian Horgos

A népművészet megnemesítői:

Körös-menti kézműves mesterek

A fonóházi Mircea Popa szobrocskáival a 2013. évi Népi Kézműves Vásáron

Bihar megyében számos népi kézműves mester él, akik az országos és külföldi vásárokon büszkén képviselik a Körösök völgyét gyönyörű és eredeti alkotásaikkal. Köztük van Hasas Péter és Szolga Géczy Julianna fazekasok Révről, a belényesi textilművész, Ioana Banda, a híres Gainai Leányvásár szövetség kétszeres győztese, Mircea Popa fafaragó Fonóházáról, Gheorghe Buz ládakészítő mester Bondoraszóról, a realista festő Mihai Dascălu és nem utolsósorban a belényesi hangszerkészítő, Cornel Palladi, az elektromos violinfon megalkotója.

A nagyváradiak az Örökség Napjai és a Népi Kézműves Vásár rendezvényeken minden évben megcsodálhatják e színvonalas, a Körösvidéki Múzeum és a Bihar Megyei Kulturális Hagyományörző és Népszerűsítő Központ (CJCPCT) védjegyét viselő népművészeti tárgyakat.

A bihari népi kézműves mesterek egyre ritkábban vesznek részt ezeken az autentikus kézművesség szerelmeseinek szervezett eseményeken. Ez annál is inkább sajnálatos, mert összetéveszthetetlen művészetük védjegyként különbözteti meg alkotásaikat azoktól, az ország más részéről származó kézműves portéktól, amelyekkel rendszerint e vásárokon találkozhatunk.

Legyenek bármilyen színvonalas mestermunkák is az egyéb vidékekről érkezett favillák, fakanalak, népi jelmezek, maszkok, babák, fonott kosarak, csontból és szarvból készült dísz tárgyak, vadászkürtök, kerámiaedények, bőr-

A bihari Mihai Dascălu és realista festményei

munkák vagy festett ikonok, általános vélemény, hogy a bihari kézművesek különleges minőséget képviselnek.

Vidéki miniatűr világ

Remélhetően nem fog a lokálpatriotizmus vádja érni amiatt, hogy véleményem szerint a szervezők azért hívják meg minden évben az ország kézműveseit a fent említett vásárokról, hogy kiemeljék a bihari mesterek munkáit. Legalábbis ez az érzése az embernek, amikor megáll az olyan kézművesek standjainál, mint például Mircea Popa fafaragó, akinek törekeny szobrai nézve a népmesék világába csöppenünk. Sokan szeretnénk vásárolni ezekből a kis szobrokból, de az alkotó csak ritkán értékesít közülük egyet is, inkább ajándékozni szokott azokból.

„Most is hoztam magammal a vásárra olyan munkákat, amelyeket még fiatalkoromban készítettem. Megihletnek a bibliai jelenetek, különösen azok, amelyek a falusiakkal kapcsolatosak. Olyan gyökereket és gallyakat választottam az alkotásokhoz, amelyek formájukkal ebből a világból va-

Művészi faragvány egy régi hozományládán

lamit megtestesítenek számomra. A kiállításra ugyan szeretettel elhozom, de nem adom el őket!” – mondta a művész határozottan.

A szobrocskák, amelyek a természet és a népművészet összefonódásának jegyében készülnek, miniatűr világként az egykori falusi élet mindennapjait, hagyományait jelenítik meg. A kis tárgyak békét, szelídséget sugároznak, egy kis darabkát mindabból, ami mára eltűnt a falusi emberek hétköznapi életét egykoron meghatározó elemekből, szokásokból, életfilozófiából. A fából készült kincsek között található hinta, a gyerekek téli örömeit jelentő szénahordó szán, kenderkötő, mángorló, olajprés, gémeskút, ökrös szekér, kasza, gereblye, pásztorfigura, violinfon, vízimalom, fatemplom, a bibliai ihletésű alkotások között pedig megjelenik József és Mária Egyiptomba való menekülése, valamint az Édenkert is.

Hozományláda a Csók kapujában

A vidéki világot talán legkarakteresebben a hozományládák szimbolizálják. Ezt bizonyítja, hogy e tárgyaknak nem csupán a nyolcvanadik életévén túl járó Ghia Băcescu bondoraszói ládakészítő mesterhez hasonló falusi kézművesek váltak szerelmeseivé, hanem olyan alkotókat is megihletett, mint a múlt század első felében tevékenykedő, nemzetközileg is elismert Constantin Brâncuși szobrászművész. A híres alkotó egyik legismertebb műve az a zsilvásárhelyi köztéri emlékműegyüttes, amelynek egyik elemét – az úgynevezett Csók kapuját – egy stilizált hozományláda képezi.

A csókok, amiket Brâncuși a szobor által kőben megörökítve halhatatlanná tett „a hajdon lányok félnék reményét” is szimbolizálja, amint azt a belényesi etnológusok, Ioan Degău és Nicolae Brânda A hozományláda, mint Belényes ország felbecsülhetetlen öröksége című írásukban megjegyezték.

A ház kincse

A hozományláda a szekrény egyfajta őse volt, benne őrizték a parasztok az ünnepi „jó ruhákat”. Idővel egyre nagyobb jelentősége lett a ládának, amelybe a lányok legszébb ruháikat, törülközőiket és kézzel szőtt lepedőiket gyűjtötték azért, hogy leendő férjüknek bizonyítsák szor-

galmasságukat, ügyességüket. Később a hozományládában értékes dolgokat is őriztek: dísz tárgyakat, pénzt, a menyasszony kelengyéjéhez tartozó darabokat, valamint a ház vagy a föld tulajdonjogáról szóló dokumentumokat.

A ládák így a házak központi, különös jelentőséggel bíró bútoraiá váltak, amelyek az egész család szorgalmát és szépérzékét tükrözték. Bihar megyében a régi időkben a család fő készítette el, díszítette fel lánya hozományládáját. Később a minél különlegesebb ládák iránti igény alakította ki azt a szokást, hogy a hozományládákkal olyan asztalosok foglalkoztak, akik csak ennek a mesterségnek szentelték magukat. Különösen jellemző volt ez Bondoraszó

térségére, ahol ez a tudás generációról generációra öröklődött. A ládákat füstölt, pácolt, olajjal impregnált vagy mázolt deszkákból illesztették össze, a díszítéseket a mester a megrendelő igényei alapján készítette el. A gazdag családok kő- vagy féंबरakásos ládákat választottak, amelyre leányuk arcképét is ráfestették.

A kozmogonikus láda

Jelentős művészeti értéke volt a hozományládák be rakott díszítéseinek. A legelhivatottabb ládakészítők ősi szimbólumokat véstek finoman a fába. A virágos, geometriai, asztrológiai, vallási vagy embert ábrázoló motívumok lényege, hogy rejtjelezze az élet értelmét és a fiatal párok közötti állandóság igényét. A díszítés jótékony varázslatként burkolta be a ládát, védelmet és termékenységet nyújtva a jövő házasársának.

A hozományláda önmagában is érték volt, nélküle viszont a legszebb, legcsinosabb lány sem tudta elképzelni házasságát. Ennek a hagyománynak tragikus mementója a révi Menyasszony-szikla legendája, mely szerint egy menyasszony, akinek a házassághoz szükséges kelengyét szállító szekérét rablók üldözték, innen vetette mélybe magát.

Ma is vannak olyanok, akik hozományládákra vadásznak. Becsapva az idős embereket, kicsalják tőlük a padláson porosodó ládát néhány egyszerű háztartási tárgyért cserébe. A ravasz kereskedők jól ismerik a régi ládák az európai gyűjtőknél több ezer eurónál kezdődő árát.

Vissza a gyökerekhez

A 19. századtól kezdve egyes ládakészítők késztetést éreztek arra, hogy – akárcsak Constantin Brâncuși művész tette szobrai által – az anyag és az eszmeiség leegyszerűsített, stilizált mondanivalóját jelenítsék meg alkotásaikban. Így a bihari ládakészítők a díszítéseket egyre inkább „lecsupaszították” és visszanyúltak a mitikus ábrázolásmódhoz. A mesterek finoman haladtak az összetett egyszerűség felé, elegendő teret engedve a képzeteknek is. Ezáltal lettek kedvelt motívumok a függőleges vonalak, a törött vagy hullámos spirálok, a félkörök, a rombuszok, a kereszt és az olyan növényi motívumok, mint a rózsa, a fenyőág és a kalász.

Fotó: Cristian Horgos

Írta: Soczó Krisztina, Bonyhádiné Pásztor Enikő

Etnobotanika a Biharban

beszélgetés Marossy Anna nagyváradi botanikussal

Marossy Anna

Fent: Háromszínű árvácska
(Viola tricolor)
Lent: kapcsos korpafű
(Lycopodium clavatum)

közben megismerve az itt élő emberek a helyi flórával kapcsolatos, egyedülálló tudását. Marossy Anna nagyváradi botanikus e nemzedékek nagyjai közé tartozva a tudományág elismert szakértője. Mivel egész életét a Bihar-hegység növényvilága tanulmányozásának, kutatásának és védelmének szentelte, olyan tudás és tapasztalat birtokosa, amely felbecsülhetetlen értékű örökséget jelent a jövő nemzedék számára. Anna nénivel Nagyváradon találkoztunk, ahol a bihari tájról, annak flórájáról, illetve arról kérdeztük, hogyan terelődött érdeklődése az etnobotanika felé.

– Honnan fakad az a természetszeretet és növénytani érdeklődés, amely az életét végigkísérte?

– Kisgyermekkoromban kezdődött minden. Apámmal már két éves koromban jártam a természetet, a hazautakon sokszor nyakába vett, és hogy ne aludjak el, a csillagokat mutogatta. Korán megtanultam tőle felismerni az időjárás-válto-

zás előjeleit, a növények és állatok elnevezéseit. Apám fiatalkorában Bușița János rajz- és zenetanárral kezdte el járni a természetet, aki mint fiatal belényesi pedagógus ismerte meg a Bihar-hegység megszállottjaként jól ismert Czárán Gyulát, akinek a túraútvonalain a mai napig is járunk. Bușița továbbítte Czárán szellemét és megtanította a fiataloknak, hogy a természet templom, ahol nem hangoskodunk, hanem csendben figyeljük meg az állatokat, a növényeket és védelmezzük őket. Apámon keresztül az ő természethez való kötődését vettem át én is. A sokoldalú Bușițáról egyébként még érdemes megemlíteni, hogy annak idején Bartók Béla zenekutató munkáját is segítette a Körösök völgyében.

– Későbbi munkájában is tükröződött az érdeklődés a növényvilág iránt?

– Mondhatom, hogy igen, Kolozsváron végeztem a biológia-szakot. Pályámat Vaskohsziklás (Ștei) kezdtem, ahol kilenc évig tanítottam biológiát és természetvédelmet. Ezt követően 33 éven keresztül dolgoztam a nagyváradi Körösvidéki Múzeumban, innen vonultam nyugdíjba. Amikor 1966-ban a Püspöki Palotát átadták a múzeumnak, több lehetőség nyílt nagyobb kiállítások rendezésére. Hosszas előkészületek után, nyitotta meg kapuit az új múzeum, amely nagyobb szabású

etnográfiai, természetrajzi, művészeti, régészeti és történeti kiállításoknak adott helyet. A Körösök növényzetének kutatása, az oktatás és a környezetvédelem mellett több tudományos közleményt publikáltam és kiállítások rendezésében is részt vettem. Munkámat hobbiként, szenvedélyként éltem meg, de – bár hiábavalónak bizonyosan nem nevezném az erőfeszítéseimet – be kell látnom, hogy a Körösök flórájának feltárásához legalább három emberöltő kellene.

– Mit jelent az etnobotanika fogalma?

– Az etnobotanika a néprajztudomány (etnológia) és a növénytan (botanika) közös kutatási területe. Annak a feltárásával foglalkozik, hogy a különféle növényeknek mi a szerepe egy népcsoport vagy egy társadalmi csoport életében, kultúrájában, így például a táplálkozásban, az építkezésben, a használati tárgyak készítésében, a hiedelmekben, a vallási, gyógyítási és egyéb szokásokban. Az etnobotanika tehát összefoglalóan az a tudomány, mely az emberek által használt növényekkel foglalkozik. Engem leginkább az érdekelt, hogy a Biharban élők milyen tudással rendelkeznek a helyi növényekről, ezért ebben a témában kapcsolódtam be a vizsgálatokba.

– Hogyan kezdődtek a kutatásai?

– A Fekete-Körös menti falvakban gyűjtöttem tapasztalatokat a növényekről, de eleinte nem a megszokott értelemben vett szisztematikussággal. Amikor egy etnográfus kolléganőmmel jártuk a falvakat, elsőként mindig a kocsmárostit, a tanítót vagy a papot kerestük fel, hogy megtudjuk, kik ismerik a növényeket az egyes településeken. Történt egyszer, hogy falujárásunk közben megkergetett bennünket egy bivaly. Bemenedültünk egy bunesdi (Buntesdi) kocsmába, ahol a csapostól megkérdeztük, vannak-e a faluban olyan asszonyok, akik a növényeket jól ismerik. Természetesen azt gondoltuk, az asszonyok foglalkoznak a növénygyűjtéssel. Egy ember odajött hozzánk és azt mondta: „Itt nem az asszonyok szedik a növényeket, hanem mi, férfiak.” Rögtön beszélgetésbe elegyedtünk, mire megkérdezte tőlünk, hogy ismerjük-e a „szelek övét”? Leírása

alapján kiderült, hogy ez a növény a kapcsos korpafű (Lycopodium clavatum). Egy mondókéval magyarázta el, hogy mire is használják: „Cunosti dumneata briul vintului, bun pentru fumători, băutori, stricători de bani, ducători de acasă, si curvari.” („Tudják, ez jót tesz az iszásokoknak, a dohányosoknak, a pénzszóróknak, a házasságszedelgőknek.”) – utalva ezzel a növény májra, vesére, ivarszervekre, kösvényre és reumára gyakorolt jótékony hatására.

– Híre van annak, hogy a Körösök völgyében az előbb említett Bunesd falu lakói a gyógynövények ismeretében, gyűjtésében igen csak járatosak.

– A Pádisra vezető úton, Petros előtt lekanyarodva lehet eljutni a nagy gyógynövényes hagyománnyal rendelkező, valójában több faluból álló Bunesdre. Érdemes megemlíteni, hogy a Belényesi-medencében minden falu más-más termék készítésére specializálódott: a pásztorok subáját Gyalányban (Delani), a kerámiát Criștiorban és Cărpinetben készítették. A szóttesek a petroszi asszonyok keze munkáját dicsérik. A kis díszes mellények – vagy más néven kuzsókok – és a szűrők – románul suman-ok – a Sírbești nevű faluban készültek. Bunesd pedig a gyógynövények gyűjtésének és feldolgozásának központja volt.

– Itt Bunesden terelődött a népi botanika és gyógyászat felé az érdeklődése?

– A Körösök növényzetének kutatása során a Belényesi járásbeli, Bunesd községhez tartozó Poieni de Jos, magyar nevén Alsópojény településen kerültem közel a népi gyógyászathoz. Itt tűnt fel számomra az is, hogy az egyes falvakban a gyógynövényeket másképpen nevezik, ezért mindig kértem a helyieket, mutassák meg a növényeket, hogy rendszertanilag besorolhassam azokat. Mindig feljegyeztem a gyógynövények az adott faluban használt neveit is.

– Mesélne még nekünk az alsópojényi és bunesdi gyógynövénygyűjtésről, a férfiak szerepéről ebben a munkában?

– Mint említettem, érdekesség, hogy a gyógynövényekkel csak férfiak foglalkoznak a fa-

A biharfüredi, jégkorszak óta megmaradt Jósika-orgona a Kárpátok endemizmusa

luban. Leszedik a növényeket, megszáritják, majd értékesítik, általában piacokon, országos nagyvásárokon. A gyűjtés, gondozás és értékesítés nemzedékről nemzedékre száll. A helyiek kiválóan ismerik a növények gyógyhatásait, valamint azt is, hogy mikor, milyen időben, milyen körülmények között szabad leszedni őket. Jelenleg is a gyógynövények értékesítésével foglalkozik az egész falu, melyek Bihar Kincse néven kerülnek forgalomba már Magyarországon is.

– A növénygyűjtés és a természetvédelem kapcsolatának kérdése gyakran felvetődik. A Biharban miképpen értékelhető ez?

– Fontos beszélünk a gyógynövénygyűjtés természetvédelmi vonatkozásairól is. Ezek a tradicionálisan gyűjtéssel foglalkozó családok a belényesi flórát jól ismerték. Sajnos azonban a gyökérrészek gyógyhatása miatt sokszor gyökerükkel együtt gyűjtöt-

A természet templom: csendben, figyelmesen kell felkutatnunk értékeit

ték a növényeket, ezért nagyon sok faj eltűnt a térségből. Többek között a sárga tárnics (*Gentiana lutea*) is így pusztult ki. A népi nevén a föld zsírjának ne-

A bihari hegyvidékek orchideái is jelentős botanikai értéket képviselnek

vezett, fájdalomcsillapító hatású felfutó piritógyökérnek (*Tamus communis*) szintén a gyökerét használják; nagy tömegű gyűjtésének következtében ez a növény is lassan eltűnik a tájból. Néhány évtizede a tavaszi kankalintól (*Primula veris*) 1000 méteres tengerszint feletti magasságban még sárgállott a táj, mára azonban mutatóban is alig találni belőle. A kakukkfű, a zsurló, valamint több tárnicsfaj térségbeli veszélyeztetettsége szintúgy kiemelendő. Az 1970-es évektől kezdődően elkezdtem ösztönözni azt, hogy a helyiek lehetőség szerint a gyógynövények gyűjtése helyett térjenek át azok termesztésére. Persze bizonyos fajoknál ez problémát jelent. Például a sárga tárnicsot is nagyon nehéz természeteni nem hegyvidéki körülmények között.

– Mely növények veszélyeztetettségére hívná még fel a figyelmet?

– Amit személy szerint én nagyon féltek, az a korábban említett kapcsos korpafű. Egy alkalommal láttam egy korpafűvel alaposan megpakolt teherautót, amihez egy egész hegyoldalt kellett, hogy letaroljanak. A másik a hegyi árnika (*Arnica montana*), amelynek élőhelye nem a Körösök, inkább már az Aranyos völgyéhez tartozik. Az itt szedett – egész Európában védett – árnikát egy cég Németországban szárítva értékesíti. Egy kilogramm szárítmányhoz 6-7 kg-nyi növényt szednek le, amivel kapcsolatban nemtetszésemnek hangot is adtam, ezért az árnika termesztéséhez – akárcsak egy németországi kísérleti területen –, itt is hozzáfogtak, ami megnyugvással töltött el.

A népi tapasztalat szerint javasolt harmatos fűben mezítláb járni

– Kutatómunkájához kapcsolódóan sokat járta a vidéket. Milyen fontos emberi találkozásokat emelne ki?

– A Sebes-Körös növényzetét kutatva, a Misid völgyben talákoztam Bogáncs Mártával, egy füvesasszonnyal, aki egyebek mellett azt is elmesélte, hogy milyen gyógymódokkal kezelte az égést. Békanyálat – zöldalgát, Spirogyrát – tett az égés okozta sebre, mert a moszat vékony sejtfalán keresztül a klorofill képes beszívódni az emberi szervezetbe. A gyógyhatás annak köszönhető, hogy a klorofill kémiai összetétele a hemoglobinhoz hasonló.

– Kiktől, mely korosztálytól szerezte a legtöbb tapasztalatot?

– Az 1960-70-es években az idősök között kezdtem kutatni. Kimentem velük a terepre és kértem, hogy mondják el, melyik növényt mire használják. Sok összefüggést megtudtam ezektől a falusi emberektől. A közismerten szívgyógyszernek minősülő piros gyűszűvirág (*Digitalis purpurea*) ugyan nálunk nem található meg, de a sárga gyűszűvirág (*Digitalis grandiflora*) igen, amelyet egy parasztnéni a banditák fűvének nevezett, mert mélyen húsba vágott sebeket gyógyít, valamint az izmokat is erősíti, regenerálja, így ennek a növénynek szintén jó hatása van a szívre. Megtanultam azt is, hogy a hagymák családjában minden faj gyógynövénynek számít. Fontos felismerés volt, hogy a bakteriális eredetű, veszedelmes sebeket okozó furunkulózis kitűnő ellenszere a farkasalma, amelyet a Bihar Kincse teák között ekcémára és pikkelysömörre is ajánlják. Kiderült számomra az is, hogy a pikkelysömör kialakulása a bőr anyagcserejével függ össze, és saját vizelettel is jól gyógyítható. Ez a módszer az ekcéma ellen is hatásos.

– Azt mondják, nem mindegy mikor szedjük a gyógyító hatású növényeket? Ez igaz?

– Például a telihold erősen hat minden élő szervezetre, bizonyos növények anyagcsereje ekkor a legerősebb, így hatóanyag-tartalma ekkor a legmagasabb, egyes virágok ekkor nyílnak ki teljesen, sőt a telihold az emberekre is kihat. A nők menstruációs időszakában menotoxin távozik a szervezetből a bőrön keresztül, ezért nem tanácsos ilyenkor kenyeret sütni, lekvárt főzni, növényeket gyűjteni. Sok parasztasszony megerősítette kutatásaim során, hogy reggel érdemes mezítláb járni a harmatos talajon, mert pozitív ioncsere történik a talpunk és a föld között. A negatív töltésű energia levezetődik, ez ma már a német Kneipp-kúra részét képezi.

– Melyek a Bihar jellemző gyógynövényei? A Bihar Kincse teák között például gímpáfrány és enyves aszat is található.

– Az epe működését segítő, vízajtó, izzasztó, sebgyógyító és köptető gímpáfrányból (*Phyllitis scolopendrium*) rengeteg található a térségben. Sajnos dekorativitása miatt dísznövényként is árusítják. Az enyves aszat (*Cirsium erisithales*) ízületi bántalmakra való. No és megemlíteném, hogy a jól ismert pitypang is sok problémát gyógyít. A térségben nagy mennyiségben található meg a medvehagyma (*Allium ursinum*), melynek megfelelő alkalmazását azonban kevesen ismerik. Új hajtásai frissen és nyersen a legjobbak, de sokféleképpen elkészíthető. Én főzve teszem el a mélyhűtőbe. A magja is használható, kiváló fűszer készíthető belőle. A kis terméseket pedig három napra sóba kell tenni, majd tárkonyos ecetben tartósítani. A medvehagymát Németországban gyógyszerként használják, tinktúrához alkoholba teszik. Mielőtt elindulnánk

Az erdei szamáca, az áfonya, a medvehagyma sokak által ismert kincsei a Bihar növényvilágának

gyógynövényeket gyűjteni, mindenképpen tájékozódjunk, hogy célterületünk természetvédelmi oltalom alatt áll-e, mert bírsággal sújthatnak minket.

– Milyen növényeket használnak rendszeresen?

– Anyagcsere problémámra áfonyalevélből készült teát iszom, míg a gyulladásokra kamillát használok. Ha lázas vagyok, a csillapítás helyett izzasztó hatású növényeket alkalmazok.

– Milyen tanulságokat hordoznak kutatásai a 21. század embere számára?

– Fontosak a népi gyógyászatra irányuló kutatások, illetve a hagyományos orvoslás és a népi gyógyászat ötvözése jelentős új eredményeket hozhat. Ennek érdekében több vadon termő növényt is természetbe kellene vonni, gyűjtéskor pedig elegendő szaporítóanyagot hagyni a területen. Mivel a gyógynövények fontos szerepet játszanak a gyógyászatban, azt ajánlom, hogy az orvos által javasolt kezelést egészítsük ki a gyógynövények áldásos hatásával.

Fotó: Tószögi György

Csináld magad!

Írta: Bonyhádiné Pásztor Enikő

...az aszalványodat

Amikor nyáron cseresznyét szedünk, vagy fejünkre potyog a sárgabarrack, nem mindig jut eszünkbe a közeledő téli időszak vitaminínsége. Pedig milyen jó lenne télen is az édes gyümölcsökből falatozni! Ha nem vagyunk restek a gyümölcsöző nyár kellős közepén aszalásba fogni, egy kis utánajárással és némi munkával ízletes és egészséges téli csemegéket készíthetünk házilag. Lássuk csak, mi a teendőnk az érett gyümölcsökkel!

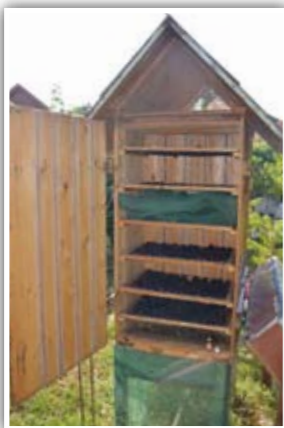

Aszalás kemencében

Az aszalás a természetes tartósítás legegyszerűbb módja, a hagyományos és a korszerű konyhában is a változatos táplálkozást segíti. Így cukor és tartósítószer nélkül jutunk egészséges és tápláló finomságokhoz. Aszalás közben a gyümölcsök elveszítik víztartalmuk nagy részét, de héjukba zárva megőrzik a vitaminok, az ásványi anyagok és a gyümölcscukor javát. Ha rendszeresen fogyasztunk aszalványokat, bőrünk és hajunk megszépül, télen is jobb hangulatúak és egészségesebbek leszünk.

Első teendőnk, hogy napon érett, egészséges, vegyszermentes, lehetőleg biokertészetből származó gyümölcsöket, zöldségeket válogassunk az aszaláshoz. Ezután mossuk meg a terméseket, a férges részeket vágjuk ki és az így előkészített darabokat szeleteljük a kívánt méretre; az alma cikkekre darabolva, a szilva félbe vágva, magozva vagy egészben, magozatlanul, a körte karikára szelve a legízletesebb. Az aszalóedények feltöltése során – akár tepsiben, akár vesszőből vagy hálóból készített cserényben aszalunk – mindig szellősen, egy rétegben helyezjük el a terméseket.

Aszalni többféleképpen lehet. Amennyiben a természetes hőt választjuk, az aszalvány 5-10 nap alatt készül el. Ebben az esetben leginkább vesszőből font párszárítót, aszalószekrényt vagy aszalókeretet hasz-

Aszalás házikóban

Aszalás kosárban

nálhatunk, melyet féllárnyékban, szellős és pormentes helyen állítsunk fel. Figyeljünk arra is, hogy a terméseket naponta forgassuk át, és esős vagy párás napokon vigyük azokat be a házba vagy takarjuk le.

Aszalódó almaseletek és készre aszalódott körtekarikák

Takarékos megoldás a kemence, a sütő vagy a csempekályha maradék hőjének kihasználása. Sütőben úgy aszalhatunk, hogy a sütés utáni langyos térbe toljuk be a terméssel megrakott tepsiket, és résnyre nyitva hagyjuk a sütőajtót. A csempekályha esetén arra kell vigyáznunk, hogy ne meleg, hanem langyos kályhára helyezjük a tepsit. Lehetőség szerint próbáljuk ki a nagyanyaink által alkalmazott kemencés aszalást is. Ha a kenyér, a pizza, avagy a rétes már kisült, kihasználva annak melegét, akár 3-4, gyümölcsrel megrakott tepsit is betolhatunk a kemencébe. Figyeljünk arra, hogy az aszalás lehetőleg 40-50 Celsius fokon történjen, mert magasabb hőfokon az illóolajok, a cukrok, az alkaloidák és a vitaminok megsemmisülnek.

Fotó: Lengyel Martina

Jutka néni konyhája

Írta: Boldog Gusztáv

A Körös-vidéken már csak elvétve fedezhetőek fel az egykori ártéri erdők élővilágának nyomai. A lakosság növekedése és különféle, fokozódó igényei arra ösztönzik az erdőkkel foglalkozókat, hogy folyamatosan és nagy mennyiségű fát termeljenek ki és ez a nyersanyagtermelés nincs mindig tekintettel a természeti környezetünkre. A kitermelt erdők nyomán megváltoznak az addigi körülmények. A lombkorona eltűnését követően a napsütés és a szél gyorsan kiszárítja a talajt, a humuszképződés folyamatában változás áll be, és átalakul a növényvilág is. Az új területfoglalók, a pionír növények közül emeljük ki most a kirándulókat sokszor bosszantó szederet.

A hamvas szeder (*Rubus caesius*), ez a vékony indáival a földön keszkeszusa szövevényt alkotó növény olyan helyeken található meg leginkább, ahol kevés egyéb növényfajjal kell versengenie. Szinte egész nyáron díszlenek apró virágai, és a kirándulókat útjukon nem csak a hajtásszövevény lassítja, de a finom, hamvas liláskék termések tömege is. Ősszel a lombját vesztett erdők alját vörösödő szederlevelek szőnyege borítja.

Hegyvidéki erdőkben, általában az utak mentén vagy a patakokat övezve találkozunk a fényes, sötétkék gyümölcsseivel kecsgetető, de kellemetlenül szúrós vad-, vagy más néven földi szederrel (*Rubus fruticosus*). Az áthatolhatatlan, két méteres magasságot is elérő bozótjait hajtások sűrű szövedéke alkotja.

A növény leveleiből, hajtásából ízletes teát készíthetünk

is szereznek. Jó ízű gyümölcsük sokoldalúan felhasználható, levelükből finom és jótékony hatású tea készíthető.

Erdőt, mezőt járó emberként megvan a magam karcos véleménye a különböző kellemetlenkedő növényekről, de nem haragudhatok rájuk ősztől. Egyrészt azért, mert tudom, hogy nem szándékosan bántanak, másrészt, mert megtanultam becsülni, hogy a csalán leveléből tavasztól őszig, a vadrózsa bogyójából pedig minden télen remek teát tudok készíteni. A szederindák, még

ha apró tüskéikkel vörös csíkokat is hűznek a kirándulók bokájára, ezekhez a növényekhez hasonlóan örömet is szereznek. Jó ízű gyümölcsük sokoldalúan felhasználható, levelükből finom és jótékony hatású tea készíthető.

Szederlé

Az érett, egészséges, válogatott gyümölcsöt összezúzzuk vagy passzírozógépen átnyomjuk, majd vászonruhába téve vagy sűrű műanyag-szűrőn lecsurgatjuk, az így nyert levét fazékban, lassan felhevítjük. Literenként 75 dkg cukrot adva hozzá további 5 percig forraljuk. Hagyjuk kihűlni, majd üvegekbe töltjük és légmentesen lezárjuk. Kíváló üdítőital, ízletes öntetként adhatjuk különböző felfújtakhoz is.

Szeder befőtt

4 kg megtisztított szederet szitán, hideg vízben megmossunk, majd lecsorgatunk. 1 liter hideg vizet 1 kg cukorral felforralunk, majd hagyjuk kihűlni. A nyers szederet az üvegekbe rakjuk, a hideg sziruppal feltöltjük és az üveget lezárjuk. Fazékba téve, 80 °C-on, 20 percig gőzöljük. Ha kihűlt, az üveget kiszedjük a fazékból és hűvös helyen tároljuk.

Szederlekvár

Az érett erdei szederet passzírozógépen vagy szitán átnyomjuk. Egy fazékba annyszor 75 dkg cukrot teszünk, amennyi kg szederből készítjük a lekvárt. A cukrot 1 dl vízzel leöntjük és szirupot főzünk belőle. Amikor a szirup már forr, beleöntjük az átforrt gyümölcslevet és sűrűre főzzük. Amikor kellően sűrű, üvegekbe merjük, légmentesen leköjtjük. Szárazgőzben, szárazon kidunsztoljuk.

Főnt: A hamvas szeder termését szürkés viaszréteg borítja
Lent: Hegyvidéki utak mentén csillogó terméssel csalogat a vadszeder (Fotó: Tószögi György)

Hamvas szeder (*Rubus caesius*)

A rózsafélék családjába tartozó bokornövény, erdőszéleken, ligetes erdőkben, patakok szélén, folyók árterületén szinte mindenütt előfordul tüskés cserje. Szárai ívesen hajlók, visszakanyarodnak a földre. Levelei vékonyak, keskeny vagy széles szív alakúak, gyengén karéjosak, széleik durván fűrészesek. Színük nyár elején élénkzöld, később halványzölddé változik. A növény júniustól szeptemberig folyamatosan virágzik. Virágai fehérek, gyümölcse erősen kék, apró, frissen és tartósítva is élvezhető. A leveleket – melyeket élénkzöld állapotukban, szár nélkül szedjük és árnyékban szárítsunk – teaként fogyaszthatjuk.

A gyengébb forrázat kellemes ital, illata és aromája emlékeztet a kínai teára. Idősek és gyermekek is bátran ihatják, mert a kínai teában megtalálható izgatószer hiányoznak belőle. (Varga Judit)

Fotó: Kertész Éva, receptek: Varga Judit

Az ókori csodaszer: a méz

A méz nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek közkedvelt, természetes édessége is. A Körösök völgyének gyönyörű tájain dolgozó méhek és az általuk előállított lágy méz számos költő és író képzeletét ihlette meg. Többek között olyan jelentős román költők is írtak a vidékről és mézéről, mint Tudor Arghezi, Ion Heliade-Rădulescu, Ana Blandiana és Mihai Eminescu.

A Körös-vidéken számos falu foglalkozott méhészettel, sőt a Bihar megyei Gyepűpatakon több család is viselte a Méz vagy Méhész neveket. Érmihályfalvát a helyiek az akácok országának is nevezik, a méz tiszteletére a faluban rendszeresen megrendezik a Nyíló akác fesztivált. A rendezvény célja a helyi méhészek és termékeik támogatása, a helyi méz megismertetése az érdeklődőkkel. A méhészek a fesztiválon bemutatják mézes portékáikat, melyeket a látogatók szívesen kóstolnak, vásárolnak. A helyi értékek ápolása ma – amikor egész Európát előzönlök a Kínából, Argentínából és Mexikóból importált mézek – különösen fontos.

A dákok is exportálták a mézet

A dákokat az ókorban úgy ismerték, mint a legjelentősebb méztermelőket, amelyet a Fekete-tengernél létesült egyik görög gyarmatváros területén talált, méhszimbólumokkal díszített amforák is bizonyítanak. A dákok a mézet görög borokra és olívaolajra cserélték. A mézről az egykori történetírók és geográfusok – mint például Hérodotosz, Xenophón, Posidonio, Ptolemaiosz, Strabón és Priszkosz – is megemlékeztek. A dokumentumok azt bizonyítják, hogy a mai Románia területén a méhészet a legősibb foglalkozások közé tartozott, a Kárpátok aránya mellett a méz és a viasz is felkeltette a Római Birodalom érdeklődését.

A Kr. e. 3. században élt római tudós, Aelianus Claudius Az állatok világából című művében így ír: „A Szkítiában élő méhek nem rettennek meg a hidegtől, így a méztermés bőséges. A szkíták kizárólag a saját országukban termelt lépes mézet értékesítették.” Miután a rómaiak meghódították Dáciát a méhek táplálásához és kaptáraihoz kapcsolódóan új technikákat honosítottak meg, így a méhészet tovább fejlődött.

Az ezt követő, népvándorlásokkal, új, főképpen keleti eredetű népek fel- majd eltűnésével jellemezhető időszak nem

Görög amfóra a mangaliai Callatis Régészeti Múzeumban

Írta: Cristian Horgos

kedvezett a méztermelésnek és kereskedelmének. Később, a középkor folyamán – amikor a méz még mindig az egyetlen, ismert édesítőszer volt – a velencei, a genovai és a görög kereskedők újból a Dunától északra fekvő területeket keresték fel mézért. A méhviasz is kelendő volt, hiszen a keresztény szertartások során elengedhetetlen gyertyákat ebből készítették.

Nektár Olimposzból

A mézbor csodálatos aromája, enyhén euforikus és afrodisziákum hatása arra készítette az ókori görögöket, hogy a fiatalság elixírjeként azt az olimposzi istenek nektárjához hasonlítsák. Egyes régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy a görögök előbb készítették bort mézből, mint szőlőből vagy almából. A történészek szerint Burebista király főpapja, Deceneu megtiltotta a bortermelést és a szőlészetet, ezért a dákok titokban mézből készült, alacsony alkoholtartalmú itallal vigasztalták magukat.

Ami a fiatalság elixírje fordulatot illeti, nem kizárt, hogy a görög bölcsek ismerték az ital értékét. A több mint 400 vitamin, enzim, ásványi anyag és szerves sav jó hatással van az egészségre.

A mézbor receptje igen egyszerű: nyolc evőkanál mézhez és egy fél teáskanál virágpórhhoz egy liternyi vizet adunk, majd három nap elteltével felrazzuk és hagyjuk összeérni az összetevőket. Frissítő, üdítő, enyhén alkoholos italt kapunk. Erjesztett gyümölcscsel tovább javíthatunk a minőségen. Akárcsak a szőlőbor esetében, az idő előrehaladtával a mézbor minősége is javul.

Apiterápia

A méz gyógyító hatása már ősidők óta ismert. Az elfertőződött sebek kezelésére a római Plinius mézet és halolajat javasolt. A római sereg harcban szerzett sebek gyógyítására is használta. Hippokratész a mézet gyomor- és bélrendszeri betegségek,

A mézbor aranyárga színű ital

valamint vese és légúti megbetegedések kezelésére ajánlotta, illetve ő is kiemelte hasznosságát a sebek gyógyításában. Még Nagy Sándor testét is mézzel balsamozták be. A népi gyógyászatban méhpollent, méhviaszt és méhpempőt is használtak, valamint a méhcsípéssel kapcsolatban úgy tartották, hogy az kiválóan gyógyítja a reumát. A modern orvostudomány felfedezte a propolisz, a méhcsipés és az apilarnil (természetes méhészeti termék) egyedülálló gyógyászati tulajdonságait is. Nemrégiben pedig az angol Ian Staples Surgihoney nevű méze lepte meg az orvosokat elképesztő sebgyógyító tulajdonságaival.

A Bihari Méhészeti Egyesület

Felkerestem Vasile Nistort, a Bihari Méhészeti Egyesület főkönyvelőjét, és kértem, hogy meséljen az egyesületről és

Repcét gyűjtőgető méhek

A Pádis-fennsíkon gyűjtőgető méhek sötétebb színű, erdei mézet állítanak elő

a bihari méhészetről. „Egyesületünk tevékenységéhez a megye mintegy 700 méhészből eddig 340 csatlakozott. Köztük akadnak olyanok is, akik mindössze 10-20 méhcsaládot tartanak, a mézet csak családi fogyasztásra termelik. Egyesületünk gondoskodik a következő méhészgeneráció kineveléséről is, immáron több mint 600 fiatal méhészrel állunk kapcsolatban. Képzésükhöz európai uniós támogatások is hozzájárulnak” – mondta el az egyesület képviselője.

Akácerdőket a nagyváradi dombokon kívül Érmihályfalván, Tenkén, Miklósirtáson és Váradsósán is találhatunk. Bár az akác közismerten gyorsan nő, nektártermelése csak azután indul meg, hogy eléri a 7-10 méteres magasságot. Bihar megyében vannak más, a méhészkedés szempontjából szintén fontos növények, mint például a repce, a napraforgó és a hársvirág. A hárs legtekintélyesebb mennyiségben Érkenéz-Papfalva, Félixfürdő és Püspökfürdő erdeiben található meg.

A méhészek számos nehézséggel küzdenek. A kártevők közül a legkártékonyabb az ázsiai méhatka. Komoly problémát jelent az ágazatban az állami támogatások hiánya is, mivel manapság a méhészek bevételei nem fedezik a méztermelés költségeit. Míg a középkorban még adómentes tevékenység volt a méhészet, és az 1980-as években állományuk téli tápláláshoz a méhészek még olcsóbban jutottak hozzá a cukorhoz és a tejporhoz, jelenleg a termelés nem részesül támogatásban. Mivel a romániai fogyasztók – annak ellenére, hogy ismerik különleges ízét, tápértékét és hatását – a többek között a magas ÁFA-tartalomnak köszönhető ára miatt az európai átlagnál kevesebb mézet fogyasztanak, így a méhészek nem tudnak megélni az értékesítésből.

Fotó: Cristian Horgos

Scris de: Cristian Horgoș

A Dorel Codoban violinofon-fesztivál

A fesztivál egyik fiatal versenyzője

Az egyetlen hegedűs, aki még ismeri a helyi népdalokat

vidék sajátos repertoárját is meg tudja szólaltatni” – mondta a Bihar Megyei Kulturális Hagyományörző és Népszerűsítő Központ (CJCPCT) ugyancsak biharrósai kötődésű igazgatója, Adrian Dume.

Hegedűs a Vízialomnál

A fesztiválra érkező vendégeket az egyetlen olyan helybéli violinofonista fogadta a vízialomnál, aki még ismeri a helyi népdalokat. A megromlott látású, idős ember ujjai megfiatalodtak a húrokon, amikor az érdeklődőknek bemutatta hangszerét, melyből édes-bús és pajkos dalok egyaránt megszólaltak. „A fesztivál a patakól 200 méterre, most zajlik. Az én fesztiválom, amíg élek, minden nap, itt a malomnál...” – igazította útba sokatmondóan a házigazda a fesztivál helyszínére érkezőket.

Patakok és dombok között

A színpadot a szervezők egy két patak között elterülő réten állították fel, azoknak a sziklás hegyeknek a szomszédságában, amelyek bükkfái közül az elhunyt hangszerkészítő a hegedű számára az alapanyagot rendszerint kiválasztotta. „E hegyek között csendült fel először a violinofon, amelynek varázsa azóta is áthatja a tájat. E helyről indult útjára a bihari hagyományok és a román kultúra egy értékes darabkája. Örülünk és büszkék vagyunk arra, hogy Bihar megye első violinofon-fesztiválja Dorel Codoban nevét viselheti” – köszöntötték a szervezők a jelenlévőket.

2013. augusztus 13-án került először megrendezésre olyan fesztivál Bihar megyében, amelyet egy népi hangszer tisztelete ihletett. Az eseményt a 2012 februárjában, 67 évesen, Biharrósán elhunyt Dorel Codoban hangszerkészítő neve fémjelzte. A mester élete során több mint 2000 violinofont, azaz tölcséres hegedűt készített, miután 11 éves korában a falu tanáránál meglátott hangszerbe beleszeretett.

„Azt szeretnénk, hogy a violinofont a bihariak hangszerévé nyilvánítsák. Meg kell találnunk Dorel Codoban méltó utódját, aki nemcsak violinofont tud készíteni, hanem zenészként e

Sime Adela a fesztivál színpadján

A rendezvény helyszínét sziklás dombok övezték

A nyertes: Biharrósa ostora

A fesztivál zenei hangulatának megteremtéséről a Crișana Hivatásos Művészek Társulata képviselőjében Dumitru (Mitică) Negrean, a híres violinofon-művész gondoskodott.

A gyönyörű előadás után lépett színpadra a 13 fiatal versenyző, akik közül az elsőseget egy lány, a biharrósai Ioan Isai – művésznevén Biharrósa ostora – szerezte meg, míg a második és a harmadik díjat a szászfalvai Marian Lascău és a belényesi Cristian Boruț kapta. A mezőnyből kitűnt még a szintúgy biharrósai Sime Adela, aki Codoban tanítványa volt.

A nézők és a zsűri egyaránt nagyra értékelték a versenyzők tehetségét és a fellépő előadóművészek produkcióit. A zsűritagok – Leontin Ciucur, Dumitru Negrean, Eduard Albina és Adrian Miescu – egyetértettek abban, hogy a fiatal versenyzők nagyon magas szinten mutatkoztak be, és hogy a fesztivál keretein belül a versenytársak tudása közel egyenértékű volt, a különbséget a pillanatnyi ihlet adta.

A díjátadó ünnepség előtt Bihar megyei énekesek, Anca Pavel, Vlad Ștef, Violeta Gherman és Felicia Costin léptek fel. A versenyzőknek felajánlott díjak mellett a szervezők okleve-

let adtak át Floarea Codoban asszonynak, Dorel Codoban mester feleségének, amellyel a népszerű népművelő itthon és külföldön végzett munkáját ismerték el. Szintén oklevéllel fejezték ki nagyrabecsülésüket a zsűri elnökének, Leontin Ciucurnak, a közkezdvelt énekesnek, aki pályafutása során a legmagasabb szinten képviselte a megyét, valamint Biharrósa polgármesterének, Florian Boncanak, aki egy év alatt négy, a hagyományokat ápoló és a kultúrát népszerűsítő fesztivált szervezett meg.

A rendezvényt a Crișana társulat programja zárta, amelynek keretében Liviu Buțiu és Adrian Miescu hegedűművészek mutatkoztak be, illetve Leontin Ciucur is fellépett.

Biharrósa turisztikai attrakcióival kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy 2012-től kerül megrendezésre a Teli Tarisznya fesztivál, amelyen az összes helyi termelő képviselteti magát. A túrázást kedvelőknek ezen kívül javasolt meglátogatni a Farcu-bányában található Kristálybarlangot, illetve a közeli Mézgedi-cseppkőbarlangot is, amely utóbbi bejáratánál kötélcsúszdák várják a kalandot keresőket.

Fotó: Cristian Horgoș

Biharrósa régi vízialma

A díjátadó ünnepség

A Százéves titkai

A Dél-Alföld legrégebbi emeletes, városi polgárházában írók, költők, színészek és nagykövetek is megfordultak már

Írta: Súr Enikő

Az ország második legrégebbi cukrászdájába belépve különleges, reformkori milió tárul a szemünk elé. A letűnt korok világát idéző szalonokban a vendégek szépen díszített falak között, szalvétára írt üzeneteket rejtő, mives biedermeier asztaloknál fogyaszthatják el kedvenc süteményüket vagy fagyaltjukat. Az egykor Reinhardt József nevével fémjelzett Százéves cukrászda történetéről és titkairól Kósa Zsuzsannával, az üzlet egykori bérlőjével beszélgettünk.

– Köztudott, hogy a Százéves cukrászda – neve ellenére – jócskán túl van fennállásának századik évfordulóján. Mióta árulnak édességet az épületben?

– A ház az 1801. évi gyulai tűzvész után épült a Wenckheim-kastély újjáépítési munkálatait is irányító id. Czizler Antal tervei alapján, későcopf és empire stílusú elemekkel, valamint a korai klasszicizmus jegyeivel. A 19. század elején a gyógyszertárak helyett a kávéházak és a cukrászdák váltak a társadalmi érintkezés fő helyszíneivé. A gyulai cukrászdát Salis András cukrászmester alapította 1840-ben, a restaurátorok által felártott falfestés azonban arra utal, hogy az épület földszintjén korábban is valamilyen közösségi tér volt. Valószínűleg már 1803 körül is édességet árultak itt. Salis 1841-ben feleségül vette Reinhardt János, németgyulai cipész lányát, akinek rokona, Reinhardt József 1854-ben átvette az üzletet. Az ezt követő, 1887-ig tartó időszakot tekinthetjük a cukrászda fénykorának. Reinhardt elismertségét és üzletének hírnevét jelzi, hogy a cégtáblán – utóda nevének megjelölésével együtt – az 1950-es évek elejéig az ő neve szerepelt. Halála után özvegye vezette a cukrászdát, majd segédről segédre szállt az üzlet. Jánosi Imre, a legutolsó segéd 1947-ben vette át a helyiséget, ám csak hét évvel később kapott iparengedélyt. A bejárat fölé időközben új felirat került: az üzlet 1952-ben kapta a Százéves cukrászda nevet. Jánosi Imre 1929-ben Ceglédről érkezett Gyulára, hogy

A Százéves cukrászda homlokzatát reformkori írott betűkkel készült felirattal díszíti

elsajátítsa a grillázkészítés tudományát. Segédként, majd tulajdonosként 55 éven keresztül óvta a cukrászda kincseit, elsősorban neki köszönhető, hogy a berendezés és a régi eszközök megmaradtak az utókor számára. 1984-ben, 75 éves korában eladta a városnak a Százévest, melynek felújítását

az Országos Műemléki Felügyelet irányítása mellett a Gyula és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet vállalta magára.

– Hogyan zajlott a cukrászda felújítása?

– Az 1980-as évek elején már rendelkezésre állt az épület felújítására vonatkozó elképzelés. Ekkor kért fel az ÁFÉSZ, hogy segítsék a megfelelő berendezési tárgyak beszerzésében. Később magánvállalkozóként béreltem a Százéves cukrászdát a várostól. A helyreállítás során a szakemberek célul tűzték ki a sarokterem eredeti állapotban való megőrzését, valamint a díszítő festések restaurálását. A szabadkéményes cukrászműhelyben múzeumot alakítottak ki, a termekben korhű és eredeti biedermeier berendezési tárgyakat, a falakon a reformkori enteriőrművészet jellegzetes kellékeit helyezték el. Az épület Erkel tér felőli homlokzatát egykori állapotának megfelelően állították helyre, a kerthelyiség kerítését pedig a pincéből előkerült minta alapján készítették el. A cukrászda cégerei Stremeny Géza szobrászművész, a reformkori írott betűkkel készült feliratok Péter Ágnes és Gáti Gábor szobrászok munkáját dicsérik. A fagyaltot nyaló sárkányt ábrázoló cégér mintájaként a sarokterem festése szolgált, a másik cégéren a biedermeier cukrászdát jelképező nőalak látható, melynek szoknyája kuglóf, csipője habüst, felsőteste teáskanna, feje cukorkásüveg, haja pedig habróló.

– A cukrászdában és múzeumában számos érdekes, régi tárgyat, eszközt láthatnak a vendégek. Melyek ezek?

– A sarokterem klasszicista-biedermeier berendezése, így a fali polc két aranyozott favázával és fedeles cukorkásüvegekkel, a cukrászda régi felszerelési tárgyait őrző, vitrines pult, valamint a tükrök 1840-ből származnak, a falióra, a tonettszékek és a márványlapos asztalok pedig Reinhardt József idejéből valók. A nagyszalonban található az eredeti biedermeier berendezés egyetlen megmaradt lantlábú asztala. A helyiség egyik legszebb díszé a női szépséget, tisztaságot és szelidséget szimbolizáló fiatal lány képe, melyet egy fiatal orvostanhallgató, Vogl Gyula festett. Ugyancsak e teremben kapott helyet a reformkori cukrászdák hangulatát idéző, 37 sípos, hasábszekerterbe épített gépporgona, melyet 1819-ben készített Josef Hain bécsi mester. A különleges zenegép orgonasípjainak szelepeit a szerkezetben található fahenger emelgeti a dallamnak és az ütemnek megfelelően. A szekreterben Jánosi Imre fotóját helyeztem el. Az egykori tulajdonos még süttött abban a kemencében, amely a régi, szabadkéményes cukrászműhely helyén kialakított múzeumban látható. A dr. Draveczy Balázsnak, a vendéglátóipari múzeum egykori igazgatójának fel-

Simonyi Imre:

A „Reinhardt” teraszán

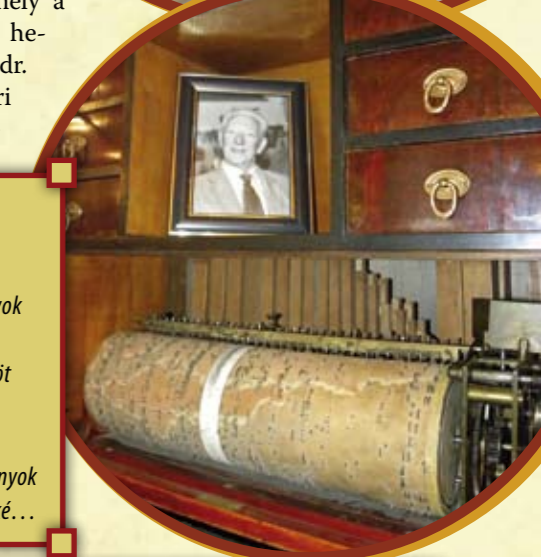
AKKOR a „Reinhardt” teraszán a lányok örökké majszolták a habosfánkot és nádszálon de mindig málnaszörpöt szűrészöltek – amikor még minden örökké volt és habosfánk és málnaszörp és majszolás és szűrészölés és lányok és Reinhardt-terasz: Minden és Örökké...

A nagyszalonban szép, biedermeier berendezés röpti vissza a vendégeket a reformkorba

Kósa Zsuzsanna és Habsburg Ottó, az utolsó magyar király és osztrák császár fia a Százévesben

ügyeletével berendezett tárlat egyedülállóan tekinthető, hiszen nincs még egy olyan cukrászda az országban, ahol a műhely és a cukrászeszközök is megmaradtak volna. A cukrászda újraindítása óta többen is felajánlották régi cukrászeszközeiket, így ma már jóval több kiállítási tárgy tekinthető itt meg. A régi fagyalthűtőládát a folyosón helyezték el.

– *Simonyi Imre, gyulai kötődésű, József Attila-díjas költő állandó vendége volt a cukrászdának, s a legenda szerint Petőfi Sándor, Ady Endre, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond és Jókai Mór is megfordult itt.*

– Valóban elképzelhető, hogy Petőfi Sándor betért a cukrászdába, hiszen több alkalommal is vendégeskedett költő barátjánál, Szakál Lajos jegyzőnél. Felesége, Szendrey Júlia nem messze innen, Mezőberényben, Wenckheim Sestina intézetében nevelkedett, így valószínűsíthető, hogy a megyei vásárra ellátogatva ő is járt itt. Simonyi Imre öt évig lakott a Százéves udvarában lévő épületben. Halála után emlékszobát alakítottak ki lakásából, 1998-ban, a költészet napján pedig tiszteletére emléktáblát helyeztek el a ház falán. A felújítást követően, 1986. június 5-én nyílt meg újra a cukrászda. Ettől kezdve a Százéves protokolláris helyszínné vált, nagyon sok híres ember, államtitkár és nagykövet volt a vendégünk, a Wenckheim–Almásy család például éveken át a cukrászdában tartotta családi találkozóit.

– *A cukrászdában és udvarán 15 éven keresztül rendeztek színházi esteket és koncerteket. Hogyan született meg az országban egyedülálló „ajtószínház” ötlete?*

– Mindig arról álmodtam, hogy Gyulának is lesz a budapesti Korona Pódi-umhoz hasonló színháza. Lukács Sándor színművésszel 1988-ban ki próbáltuk az épület akusztikáját. Így jött létre az ősztől tavasz végéig tartó rendezvénytársaság, amelyet ajtószínháznak kereszteltem el; a felépítő művészek „színpada” ugyanis a cukrászda két szalonját összekötő ajtófélfá alatt volt. A 45-50 perces előadásokat általában 80-85 fő tekintette meg. Kezdetben a belépő 50 forint volt, és mindenki kapott egy képviselőfánkot ajándékba. A sikeren felbuzdulva a nyári estéken az udvaron rendeztünk előadásokat, a kabarék éjfélkor kezdődtek és volt, hogy hajnal három órakor értek véget. Fellépett itt Tahy Tóth László, Szilágyi Tibor, Balázs Péter, Pécsi Ildikó, Mikó István, Antal Imre, Haumann Péter, Dunai Tamás, Hegedűs D. Géza, Nemcsák Károly, Esztergályos Cecília, Sunyovszky Szilvia, Bencze Ilona, Sándor György, Eperjes Károly, Gálffy László, Psota Irén, Bessenyei Ferenc, Bubik István és még sokan mások. Összesen 227 előadást láthatott a közönség 2003-ig. Emellett létrehoztam egy folyóógalériát is, ahová a mai napig szervezek kiállításokat.

Fotó: Súr Enikő

A sarokterem berendezése 1840-ből, valamint Reinhardt József idejéből származik

és az Arany János-torta. A Százéves cukrászda specialitását, a Százéves-tortát Balogh László 2004-ben készítette el először. A régi korok ízeit idéző édesség alapja egy mandulás Sacher-tészta, melyet párizsi krémmel és barackpálinkás marcipánnal töltenek meg, majd marcipánnal és tejszokoládéval vonnak be.

A mestercukrász 15 évvel ezelőtt szerett bele a csokoládéba. Az általa vezetett Cadeau Bonbon Manufaktúrában jelenleg mintegy 70-féle bonbon és több mint 30-féle táblás és töltelkes csokoládé készül. Repertoárjukban a trüffel, a gyümölcsös, a grillásos, a marcipános, illetve a nugát- és a krém-bonbonok egyaránt megtalálhatók. Természetesen a csokoládékínálatból sem hiányozhatnak a fűrdővárosához köthető különlegességek, a gyulai cukrászdába betérő vendégek Gyula-, Erkel- és Százéves-csokoládét, valamint a Gyulai Vár-fürdő nevét viselő édességet is vásárolhatnak ajándékba. Akiket közelebből is érdekel a csokoládékészítés folyamata, nyaranta Balogh László vezetésével, kóstolással egybekötött előadáson vehetnek részt. A programra a Kossuth Lajos u. 7. szám alatt található, helyi Tourinform Irodában jelentkezhetnek a vállalkozó kedvű vendégek.

A NAGYVÁRADI VÁR története és rekonstrukciója

Írta: Cristian Horgoș

A nagyváradi vár a régió egyik legrégebbi és legfontosabb erődjé, mely túlélte nemcsak a középkor vérvivataros, korai évszázadait, hanem az Oszmán és a Habsburg Birodalom fennhatósága idején lezajlott csatákat és a modern idők csapásait is.

A rendelkezésre álló írásos források szerint a váradi erősség földvár formájában már a 11. század első évtizedeiben létezhetett, majd a 14. században építették az első, hatszögű kővárat, illetve a gótikus püspöki palotát, amelynek külső fala a vár része volt. Az erődítés mai helyén állt kolostor építettségét, a bihari püspökség alapítóját, a kolostor templomába eltemették I. László királyt 1192-ben III. Celestinus pápa szentté avatta, melynek köszönhetően a Sebes-Körös és Pecze közti területen fekvő épület együttes keresztény zarándokhelyévé vált. Miután 1401-ben IX. Bonifác pápa a váradi székesegyházat búcsúengedélyében a velencei San Marco és az assisi Santa Maria Portiuncula székesegyházak rangjára emelte, a zarándokhely egyre nagyobb népszerűsége tette szert Európa-szerte.

A mitikus vadak és állatok a fejedelmi palota griffmadár termének falait díszítik

Alig több mint hat évszázaddal később a vár – immáron kulturális-turisztikai szempontból – ismét nemzetközi zarándokhellyé válhat. A nagyváradi vár felújítása európai uniós forrásból, 8 millió euróból valósul meg. A kivitelezési munkálatok 2009 júniusában kezdődtek és a tervek szerint 2015 júliusában zárulnak. A beruházást követően számos látványosság – a vármúzeum, az az lapidarium, a kenyérmúzeum, a vár könyvtára, valamint egy, középkori ételleket kínáló vendéglő, illetve az egyebek mellett a hagyományos kézműveséget is bemutató kulturális központ – várja majd a látogatókat.

Korábban már felújításra került a Csonkabátyában található várszínház, melyet 2011 augusztusában, a Nyitott ablak Európa felé című előadás keretében avattak fel. Komoly forrásokat fordítottak a vársánc dendrológiai parkká történő átalakítására, valamint az úgynevezett Piros-bástya melletti tó létrehozására is. Ezek a beruházások Bihar és Hajdú-Bihar megyék együttműködésében, egy Magyarország-Románia partnerségi projekt keretében valósulhattak meg.

A dendrológiai park a vársáncról

A Piros-bástyánál található tó a középkori várakok maradványa

A tatárok, a törökök és a Habsburgok is áhítoztak rá

A nagyváradai vár történetét leghitelesebben a Nagyvárad Ingatlankezelő Hivatal honlapja (www.aioradea.ro) és a Bihari középkori várak című könyv ismertetik. A könyv a Körösvidéki Múzeum régészei, Gruia Fazecaş és Doru Marta, valamint Nicolae Pop újságíró munkája.

A vár történetét ismertetve Rogerius váradi kanonok Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tataros című műve alapján részletesen leírják, hogy az I. László uralkodása idején alapított monostort és várat 1241-ben miképpen ostromolták meg és foglalták el a mongol seregek. A vár felújítása közben, 1290-ben Roland Borsa vajda a IV. László királyhoz hű váradi püspök ellen támadást indított, melynek következtében az erődítés részlegesen újból elpusztult. A gótikus, háromhajós, gazdagon díszített székesegyház építése 1370-ben fejeződött be. A 12. és 15. század között az I. László építtette kolostor templomában, majd a püspöki katedrálisban helyezték végső nyugalomra I. László mellett II. Andrást, II. Istvánt, IV. Kun Lászlót, Luxemburgi Zsigmondot és feleségét Máriát, illetve Beatrix királynét, Anjou Károly Róbert feleségét is.

1514-ben a Dózsa György által vezetett felkelők megtámadták a várat, de Tomori Pál várkapitány visszaverte őket. Dózsa temesvári kivégzése során feldarabolt testének egy részét az erődítés bejárati kapujára függesztették. Az 1538. évi váradi béke megkötésével Erdély elszakadt Magyarországtól.

1565 júniusában, az unitáriánus reform kitörését követően a lázadók a székesegyház épületét és I. László sírját feldúlták, melynek következtében a katolikus egyházmegye Magyarországra költözött.

1598-ban a török ostromot visszaverték Vitéz Mihály lovasai és Melchior von Rödern osztrák tábornok katonái. 1600 decemberében Vitéz Mihály a vár kapitányával, Nyári Pállal tárgyalt a törökök elleni harcokról.

1660 augusztusában, 46 napos harc után – mi-

után árulást követően az ostromlók tudomására jutott, hogy a vízellátást a Peczeből biztosítják – a törökök elfoglalták a várat. Az erőd ezt követően 32 éven át, az osztrák seregek általi, 1692-ben bekövetkezett visszafoglalásáig a Váradi Pásaság székhelye volt.

1692-től Ernst von Borgsdorf mérnök tervei alapján, a Vatikán által biztosított, majd a Habsburgoktól származó forrásokból évtizedeken keresztül folyt a vár felújítása. Az erőd jelenlegi szerkezetét a 18. század utolsó évtizedeiben nyerte el.

A Rákóczi-szabadságharc idején a kurucok támadásainak ellenállt a vár osztrák helyőrsége. 1793 és 1813 között több száz, Napóleon hadseregéhez tartozott katonát őriztek a várbörtönben.

Az országgyűlés 1848. december 31-ei határozata nyomán a vár a forradalom kiemelt fontosságú katonai bázisává lett. A Glasser tábornok vezette helyőrség a felkelők oldalára állt.

1857-ben I. Ferenc József császár rendeletben szünteti meg a vár hadászati jellegét, amely ezt követően 1918-ig hadkiegészítő szerepet töltött be, csendőriskola működött falai között. 1945 és 1952 között először a háború hadifoglyait, majd a kommunizmus üldözötteit helyezték itt el. 2010 áprilisában a restaurátorok a vakolat alatt egy német-ajkú, Nagyszám településről származó fogoly által írt levelet találtak, aki 1947. március 20-tól volt a Securitate által működtetett fogolytábor lakója.

Az 1990-es évekig a vár a román belügyminisztérium és védelmi minisztérium különböző objektumainak, valamint az Országos Levéltárnak adott helyet.

A tortúrától a kultúráig

A tatár megszállás során, 1241-ben a székesegyház archívumait elpusztították, csak az 1208 és 1235 között keletkezett, a Váradhoz és tágabb környezetéhez kapcsolódó jogügyleteket megőrkítő jegyzőkönyv, az úgynevezett Váradi Regestrum maradt fenn. A 43 magyar vármegye több száz helynevét és mintegy 2500 személynevét megőrző dokumentumok között számos érdekesség található.

A kenyérmúzeum egyik régi sütőkemencéje

Ezek egyike megemlékezik arról, hogy ártatlanságuk bizonyítására a vádlottak három napig böjtöltek, majd Nagy László király sírja előtt tüzesvas próbát álltak ki. A Megpróbáltatás próbájának tükröződése a Váradi Regestrumban című dolgozatban leírják, hogy a vádlottak három napon keresztül forró vasat és a váradi katolikus székeskáptalan pecsétjét tartalmazó kötelelet tartottak kezükben. „Az ítélet kihirdetésének a pecsét elszakításával elérkező, misztikus pillanata nagy tömegeket vonzott” – írják a szerzők. Az erődítésben egykoron lezajlott kínzásokra a vármúzeumban kiállításra kerülő kínzóeszközök emlékeztetnek majd.

A középkor sok szempontból valóban sötét évszázadai a váradi erőd területén számos kortalan értéket is teremtettek. 1360 és 1370 között Kolozsvári Márton és György elkészítették a három szentté avatott magyar király, I. István, I. László és Imre szobrai. A testvérpár Luxemburgi Zsigmond megbízásából 1390-ben formázta meg I. László aranyozott lovas szobrát, majd – mint azt történeti összefoglalónkban említettük – a 15. század első évtizedében Báthory András püspök irányításával felépült a székesegyház.

A 15. században a vár aranykorát élte, a reneszánsz közép-kelet-európai központjává vált. Az időszak kiemelkedő váradi személyiségei voltak Andrea Scolari itáliai származású váradi püspök, Thurzó Zsigmond, a püspöki palota újjáépítője és Vitéz János. Utóbbi Mátyás király gyermekkori tanítója és tanácsadója, bíboros, esztergomi érsek, korának híres humanistája volt, jelentős szerepet töltött be a Bibliotheca Corviniana, Mátyás híres, Budán őrzött, mintegy 3000 kötetet tartalmazó kódexgyűjteményének létrehozásában is. Egyebek mellett Váradra hozta Georg von Peuerbach bécsi egyetemi professzort, a nyugati világ modern csillagászatának atyját. A két humanista kapcsolata tükröződik a csillagászati számításokat tartalmazó Tabula Varadiensisben, melynek elkészítésével Kepler számára is segítséget nyújtottak a bolygók mozgási törvényeinek meghatározása során.

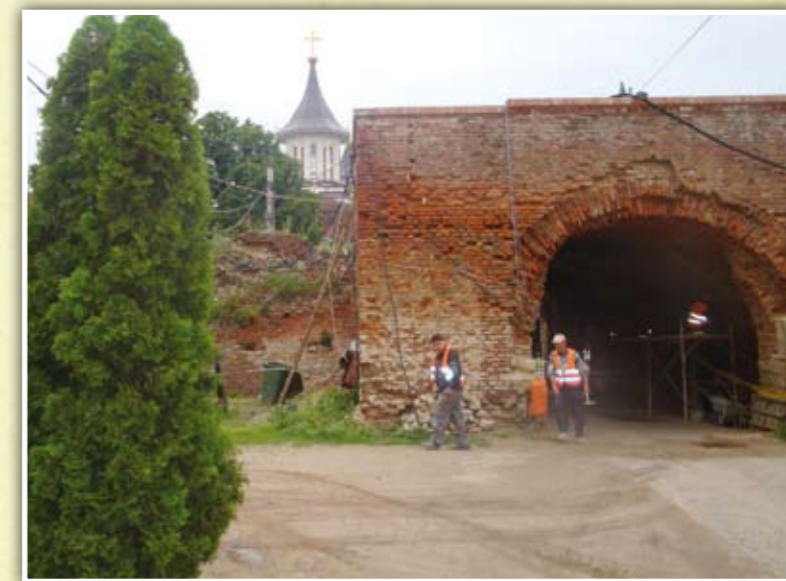
Nagyváradon született a kezdő délkör

Georg Peuerbachnak köszönhetően Váradon létrehoztak egy csillagászati obszervatóriumot, és ezen a ponton határozták meg a Greenwich-et keresztüljelző kezdő délkört. Peuerbach a városban

emelt, barokk stílusú, római katolikus bazilika építését, illetve némileg korábban, 15 éves munka eredményeként az új püspöki palota is felépült. A Szent Mária bazilika Franz Anton Hillebrandt tervei alapján készült triptichonja a legfontosabb barokk oltár Romániában és Európában is a legjelentősebbek közé tartozik. A püspökség a várból történt elköltöztetésének okai között szerepet játszott az is, hogy az erődítés központi szerepe a 18. századra jelentősen csökkent, a kulturális és oktatási intézmények annak falain kívül jöttek létre.

(Fotó: Cristian Horgoş)

A vár főbejárata

Turisztikai fejlesztések sora Békéscsabán

2014-ben is látványos növekedés várható a város idegenforgalmában

Írta: Kotroczó Henrietta

Békécsabai turisztikai főpályaudvar

A tavalyi évben Békécsaba vendégforgalma a KSH adatai szerint jelentős növekedést mutatott. A korábbi évek turisztikai fejlesztéseinek hatása most kezd megmutatkozni a városban. A pozitív folyamat várhatóan tovább folytatódik, hiszen jövőre számos attrakció- és szálláshely-beruházás valósul meg európai uniós források bevonásával a megyeszékhelyen.

CsabaPark

A CsabaPark a város határában fekvő, 45 hektáros parkerdő területen létesülő, a Csabai kolbász hírnevére épülő szórakoztató- és rendezvényközpont lesz. A CsabaPark célja, hogy a csabai kolbászkészítés hagyományait ápolja, fejlessze, megteremtse az ellenőrzött prémium minőségű Csabai kézműves kolbász készítésének bázisműhelyét és segítse a Csabai kolbászt előállítókat abban, hogy a termelés volumene minél nagyobb mértékben növekedhessen.

A CsabaPark projekt megvalósulásával egy olyan komplex szolgáltatást nyújtó turisztikai attrakció-együttes jön létre, mely bázisul szolgál majd a Békéscsabán immáron hagyomá-

Kolbászdudvar

nyosan megrendezésre kerülő, nemzetközi gasztroturisztikai fesztiváloknak, valamint otthonát jelentheti további, új kulturális, gasztronómiai és turisztikai célú rendezvényeknek. A park emellett a helyi élelmiszerkészítési hagyományok állandó bemutatóhelyévé, valamint a Dél-Alföldön élők és az ide látogató turisták szórakoztató- és pihenőközpontjává kíván válni. A CsabaPark fesztiválok, koncertek és sportrendezvények megtartására is alkalmas infrastruktúrával rendelkezik majd.

A projekt keretében felépülő létesítmények:

A *rendezvénycsarnok* kedvezőtlen időjárási körülmények között is helyszínt biztosít a rendezvények színvonalas lebonyolításához.

A *kolbászdudvar-látogatóközpontban* a kolbászkészítés történetét, tradicionális eszközeit bemutató kiállítótér kap helyet, amely egyben interaktív programok (disznóvágás, kolbászkészítés) és a hagyományos helyi termékek árusításának, fogyasztásának helyszíne is lesz.

Az *Óriások konyhája tematikus parkban* a gyermekek kreatív, ügyességi és további, egyedi elemekkel ellátott tematikus játékokban lelhetik majd örömeiket.

A *parkerdei sétautak és tanösvények* mind gyalog, mind kerékpárral bejárhatóak lesznek. A fedett pihenőkkel, padokkal szegélyezett útvonalakon a látogatók interaktív módon ismerkedhetnek meg a parkerdő élővilágával. A tisztásokon szalonnasütő- és bográcsozóhelyek kialakítására kerül sor.

Hagyományörző fesztiváliroda

A Kolbászfesztivál szervezője – a Csabai Rendezvényszervező Kulturális Szolgáltató Kft. – hagyományörző fesztiváliroda kialakítására nyert pályázati támogatást. Az iroda célja a földrajzi területvédelem alatt álló Csabai kolbász turisztikai attrakcióként történő bemutatása. A hungarikum népszerűsítését szolgálja majd egy, az egész régióban egyedülálló, több mint 500 m²-es, tájház jellegű fesztiválház/látogatóközpont.

Hagyományörző fesztiváliroda

A Csabai Rendezvényszervező Kft. másik nyertes pályázata keretében beszerzésre kerül egy 4000 m² alapterületű rendezvényátor, valamint 6 db, 15 x 3,4 m-es, egységes kialakítású pavilon. A megvalósuló beszerzések természetesen nem csak az évente megrendezésre kerülő, nagysikerű Csabai Kolbászfesztivál kiszolgálását kívánják szolgálni, hiszen a városban további gasztronómiai rendezvényeknek – mint például a nyár elején megrendezésre kerülő Csabai Sörfesztivál és Csülökpárádának – is komoly hagyománya van. A 2014 szeptemberére megvalósuló fejlesztés célja, hogy Békéscsabát a gasztronómiai fesztiválok hazai fővárosává emeljék, biztosítva a turisták városba csalogatását az év minden szakában.

Munkácsy Hotel****

Az Új Széchenyi Terv Gyógyító Magyarország - Egészségipari Program üzleti célú szálláshelyek fejlesztése pályázatán a Csabakonyha Kft. 500 millió forintot nyert a négycsillagos, nemzetközi színvonalú Munkácsy Hotel kialakítására. A szálloda az egykori Sörház épületében, a Kórház u. 4. sz. alatt, a Széchenyi liget közvetlen szomszédságában valósul meg. A műemlék épület átalakításával, bővítésével és egy új szárny felépítésével 24 szobás, 50 férőhelyes szálláshely jön létre. A műemlék épületrészny alagsorában konferenciatermek, illetve a szabadalommal védett Munkácsy brand bemutatóhelyének kialakítására kerül sor. Az új szárny pincéjében sport- és wellness-szolgáltatásokat biztosító felnőtt- és gyermekmedencék, szaunák és fitnesssterem kapnak helyet. A hotelben étterem is működik majd, illetve fogorvosi és sportrehabilitációs szolgáltatások is elérhetőek lesznek. A terület tőszomszédságában működő Előre Tenisz Klub pályái és az Előre Sportegyesület futballpályái lehetővé teszik különféle versenyek és

Munkácsy Hotel

edzőtáborok szervezését, ezzel biztosítva a hotel kihasználtságát az év minden időszakában. A közelben található Körösök Völgye Látogatóközpontban és a Csabagyöngye Kulturális Központban tartott konferenciák és egyéb rendezvények résztvevőit is ki kívánja szolgálni a szálláshely. A beruházás szerves részét képezi a mintegy 6 km-re, egy erdő mellett található Munkácsy Vadász- és Lovastanya felújítása is.

Arcanum hotel***

Az Új Széchenyi Terv üzleti célú szálláshelyek fejlesztése című pályázati kiírásán a TAPPE Szállítási és Feldolgozó Kft. is jelentős összeget, 269 millió Ft-ot nyert. A projekt keretében – összesen 479 millió Ft-ból – az egykori jaminai lakanyakomplexumot építik át háromcsillagos szállodává. Az Arcanum hotel 26 szobájában 46 fő részére kínál majd szálláslehetőséget. A szálloda wellness-funkcióval, étteremmel és egyéb minőségi szolgáltatásokkal (kerékpárbérlés, online szobafoglalás stb.) is kiegészül, valamint lehetőséget biztosít majd különböző rendezvények lebonyolítására is. Nagy hangsúlyt kívánnak fektetni olyan programok szervezésére, melyek az aktív turizmust kedvelők számára nyújtanak kikapcsolódási lehetőségeket.

Arcanum Hotel

Békécsabai Turisztikai Főpályaudvar

A ZERGE Ifjúsági Túrasport Közhasznú Egyesület Békécsabai Turisztikai Főpályaudvar elnevezésű projektje különleges színfoltot hoz létre a városban, amely várhatóan a Békécsabát felkereső turisták egyik kedvenc célpontjává válik majd.

Az egyesület több mint 181 millió Ft uniós támogatást nyert az Új Széchenyi Terv Turisztikai attrakciók és szolgáltatások fejlesztése című pályázati kiírásán. A 190 millió Ft összköltséget meghaladó, a Malom téren megvalósuló projekt célja egy idegenforgalmi látványosság és egy turisztikai információs központ szimbiózisának létrehozása. A beruházás során egy 118 m² alapterületű épület kerül megépítésre, továbbá egy felújított, C-50 típusú, korabeli kisvasúti mozdony és két BAX sorozatú, kisvasúti személyszállító kocsik kerül kihelyezésre. Az egész évben működő vasúttörténelmi és kulturális attrakció központi információs funkciót is ellát majd, ráirányítva a helyiek és a turisták figyelmét a város további látványosságaira. A jármű és a kiszolgálóhelyiségek különleges környezetet biztosítanak a különféle helyi termékek előállításának bemutatkozásához, illetve a kóstoltatáshoz is.

AKTUÁLIS TÉMÁK

az érem másik oldala

Írta: Tószögi György

A Kettős-Körös 2008 júliusában

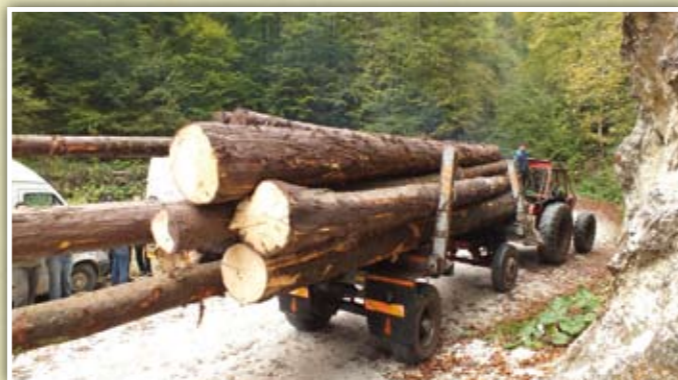
Bár e magazinnak a Körös-vidék pozitívumainak bemutatása az elsődleges célja, egy-egy írásban igyekszünk rávilágítani az érem másik oldalára, a problémákra is. Mivel ez egy igen sok szárra bomló téma, a jelen írás csak azon fontosabb, manapság leggyakrabban jelentkező viszásságok összefoglalására vállalkozhat, amelyek leginkább veszélyeztetik e tájegység alapvető természeti értékeit. Mielőtt azonban ezekre rátérnénk, szükséges megértenünk azokat a folyamatokat, melyek napjaink leginkább megoldásokat sürgető aktualitásaihoz elvezettek.

Egyes vélemények szerint a Körös-vidéki táj legfontosabb természeti elemei a folyók, amely alatt nem csupán a hegyekből leszaladó vizet kell értenünk, hanem egy élő, organikus egységnek tekintett elemet, amely több mint pusztá molekula halma. Egy olyan földrajzi környezetben, ahol a táj fejlődése oly mértékben köthető a vízhez, mint a Körösök völgye esetében, a folyók egészsége nem csak a táj közvetlen és közvetett állapotára hat ki, hanem a miénkre, emberekre is.

A Körös-Berettyó vízrendszer „egészségére” a legnagyobb csapást a 19. századi alföldi folyószabályozások jelentették, mikor is a folyóágak hosszát, illetve az állandó és időszakos vízborításokat töredékükre zsugorították. A folyószabályozás időszakától napjainkig a tájra és az azt eltető vízhálózatra leginkább technológiai és gazdasági szemüvegen át tekintett az ember, és ennek megfelelően is bánt azzal. E másfél évszázad következményeként a Körösök völgye természetes környezete az Alföldön mára csak nyomokban, a hegyvidéki vízgyűjtőterületeken pedig változó kiterjedésű egységekben maradt fent, állapotukban azonban mindenhol többé-kevésbé károsodott. Ennek saját életminőségünkre is kiható veszélyeit csak ma kezdjük megérteni, ezért nagyon fontos, hogy tisztában legyünk a közvetlen környezetünket leginkább fenyegető, jelenlegi folyamatokkal.

Természetpusztítás

A Körös-vidék természeti területeinek rombolása, illetve átalakítása talán az egyik legkritikusabb problémakör, amivel szembe kell néznünk. Hátterében általában gazdasági érdekek állnak, amelyek célja a természetből kinyerhető anyagi haszon. A drámai mértékű romániai erdőirtások és bányászati tevékenységek, a gyepterületek Magyarországon is folytatódó művelésbe vonása, a vadon termő növények kereskedelmi célú gyűjtése, az alföldi folyószakaszok ipari halászata, illetve mindezek illegális, ellenőrizetlen formái a természetpusztítás legközvetlenebb és

A hegyvidéki területek erdőpusztításai drámai mértékűek

legkárosabb folyamatai, az ellenük való fellépés, illetve korszerű szabályozásuk a legsürgetőbb feladatok egyike.

Környezetszennyezés

Egy kétségtől igaz megállapítás szerint mindent, amit az ember maga után hagy, valamikor, valamilyen formában a folyók szállítják el. Egy vízből született és a természetes vizekhez

Halpusztulás a Hortobágy-Berettyón – 2010. június

A Fekete-Körös a tavaszi árhullámok után Romániában

jelenleg is erősen kötődő tájegység esetében ez különösen elgondolkodtató bölcsélet. Bár az ipari hatásokat lokális szinten az elmúlt évtizedekben jelentősen sikerült mérsékelni, a folyamatosan termelődő környezetszennyező anyagok folyókba kerülésének megakadályozása állandó kihívás, és nincs garancia arra, hogy ez mindig sikerülhet. A lakossági hulladék - bár a természetre nézve kevésbé veszélyes - a környezetben megjelenő esztétikai problémaként mégis kiemelten hangsúlyos. Romániában ennek drámai példáival lehet találkozni: a kommunális szemet egyelőre még nem kellően hatékony kezelése a patak- és folyóvölgyeket sok helyen egyetlen hosszú szeméttelpeppé változtatta.

Gátak, duzzasztók, ipari létesítmények

Mindkét ország természeti környezetet érintő problémái között megjelenik az ipari létesítmények megléte, illetve újabbak építése. Ez a folyóvizek esetében szó szerint „átjárhatatlan” gondot okoz. A Körösök duzzasztói, zárógátjai sem Magyar-

A békési duzzasztó „szárazon” – 2007 nyara

országon, sem Romániában nem biztosítják a vízi élővilág – különösen a halak – számára a folyók jelentette zöld folyosók átjárhatóságát, nem beszélve az általuk megváltoztatott vízterek környezeti hatásairól. Ez alól kivételnek csak a körösladányi duzzasztó néhány éve megépült hallépcsője tekinthető.

Klímváltozás

A globális klíma változása a csapadékmennyiségre és annak évszaki eloszlására szélsőségesen és ezzel negatívan hat, ami a Körösök vízhozamát is befolyásolja. Mivel folyóink vízminőségét természetes módon leginkább a vízgyűjtők csapadéktényezői határozzák meg, a megoldás különösen sürgető. A klímaváltozás a folyószabályozás másfél évszázada alatt gyakorlattá vált

vízkezelési alapszemléletben is elmozdulást kíván, a Körösök vizét jobban meg kell becsülnünk annál, minthogy „feleslegét” következetesen eltereljük. E cél érdekében persze újból fel kell vetnünk azt a gondolatot, miszerint a folyóknak újra szükségük lehet az általuk egykoron uralt területeik egy részére.

Invazív fajok

A természetvédelem kiemelt problémaköre ez a laikus számára kevésbé szembetűnő jelenség. Mivel azonban az invazív fajok térhódítása egyes esetekben nem csupán a tájhoz fajok kiszorulását, hanem az ökoszisztéma komplexebb rendszereinek átalakulását is előidézheti, a veszély a tájértékek szempontjából sem elhanyagolható. A Körösök mentén néhány növény- és állatfaj kifejezetten agresszív térhódítással követelt már eddig is megingathatatlan helyet magának. Elég, ha csak a hullámtereket elborító gyalogakáca vagy a különösen a holtágakat és csatornákat megfertőző törpeharcsa-állományokra gondolunk.

Rekreáció

A turizmus környezetre kifejtett hatása a világ számos pontján okozott már visszafordíthatatlan károkat a természetben. A Körös-vidéken – a térség sajátosságaiból adódóan – ez egyes területeken egyáltalán nem jellemző, illetve egyelőre új típusú jelenség, míg más régiókban rémisztő tendenciát mutat. Az Erdélyi-szigethegység egyes frekventált célterületein az utób-

Mobil turistabüfé az Erdélyi-szigethegység Természeti Parkban

bi években sokszorosára nőtt a turisták száma, aminél sokkal nagyobb problémát jelent a kiszolgálásukat biztosító infrastruktúra rohamos kiépülése. Az egykor nyugalmas völgyekben gombamód szaporodó vendégházak, hotelek, panziók tájba nem illő, színpompás kavalkádjá éppen azt rombolja szét, amiért érdemes odamenni.

E néhány metszéspont csak a legnagyobb és legáltalánosabb problémákra igyekezett rávilágítani. A tájálakítás az emberre nézve ugyan jelentős fejlődést hozott a múltban, abszolút pozitívumként azonban ez mégsem értékelhető. A folyamatok közben évezredes kultúra tűnt el, illetve alakult át, az itt élők a természettel való ősi kapcsolatukat mindinkább elvesztették.

Ma azonban olyan kort élünk, ahol a lelki, szellemi, fizikai egészségünk természetre való ráutaltságát újból kezdjük megérteni. E tudatossággal kell rátekintenünk mostani életminőségünkre, hogy a káros folyamatokat megállítva visszatalálhassunk oda, ahonnan egykor elindultunk.

Fotó: Tószögi György

A FOTÓPÁLYÁZAT NYERTESEI

A magazinunk korábbi lapszámaiban meghirdetett fotópályázatokra számos gyönyörű fotó érkezett, melyek e táj sokszínűsége mellett hűen tükrözték azt, hogy milyen sokan hódolnak a fényképezés szenvedélyének. A fotókat az interneten bárki megtekinthette, véleményével hozzájárulhatott a közönségszavazások eredményeihez. Az egyes lapszámokhoz különböző témákban kiírt pályázatok kapcsolódtak, melyek mindegyikében első, második, és harmadik helyezettet hirdettünk. A nyertesek azon felül, hogy a magazin által felajánlott értékes díjakkal gazdagodhattak, képeik a szerkesztőség helyszínéül is szolgáló

békéscsabai Körösök Völgye Látogatóközpontban kerültek kiállításra, a további, jelentős számú szavazatot kapott olvasói fotókkal együtt.

Ígéretünkhöz híven a pályázatok első helyezett közönségszavazott fotóit a hatodik lapszámban közlé tesszük, azokkal a képekkel együtt, amelyeket szerkesztőségünk választott a pályázatokon dobogós helyre nem került felvételek közül. A szerkesztőségi szavazáson nyertes fotók szintén díjazásban részesülnek. Az ötödik lapszám panorámafotó pályázatának nyertes képe a lapban való megjelentetés alól sajnos szerkesztési okok miatt kivételt kell képezzen.

Közönségszavazott fotók

Tájképek, természetfotók pályázat (első lapszám)
I. helyezett – készítő: Perei Árpád

Épített örökségünk pályázat (második lapszám)
I. helyezett – készítő: Kvasz Annamária

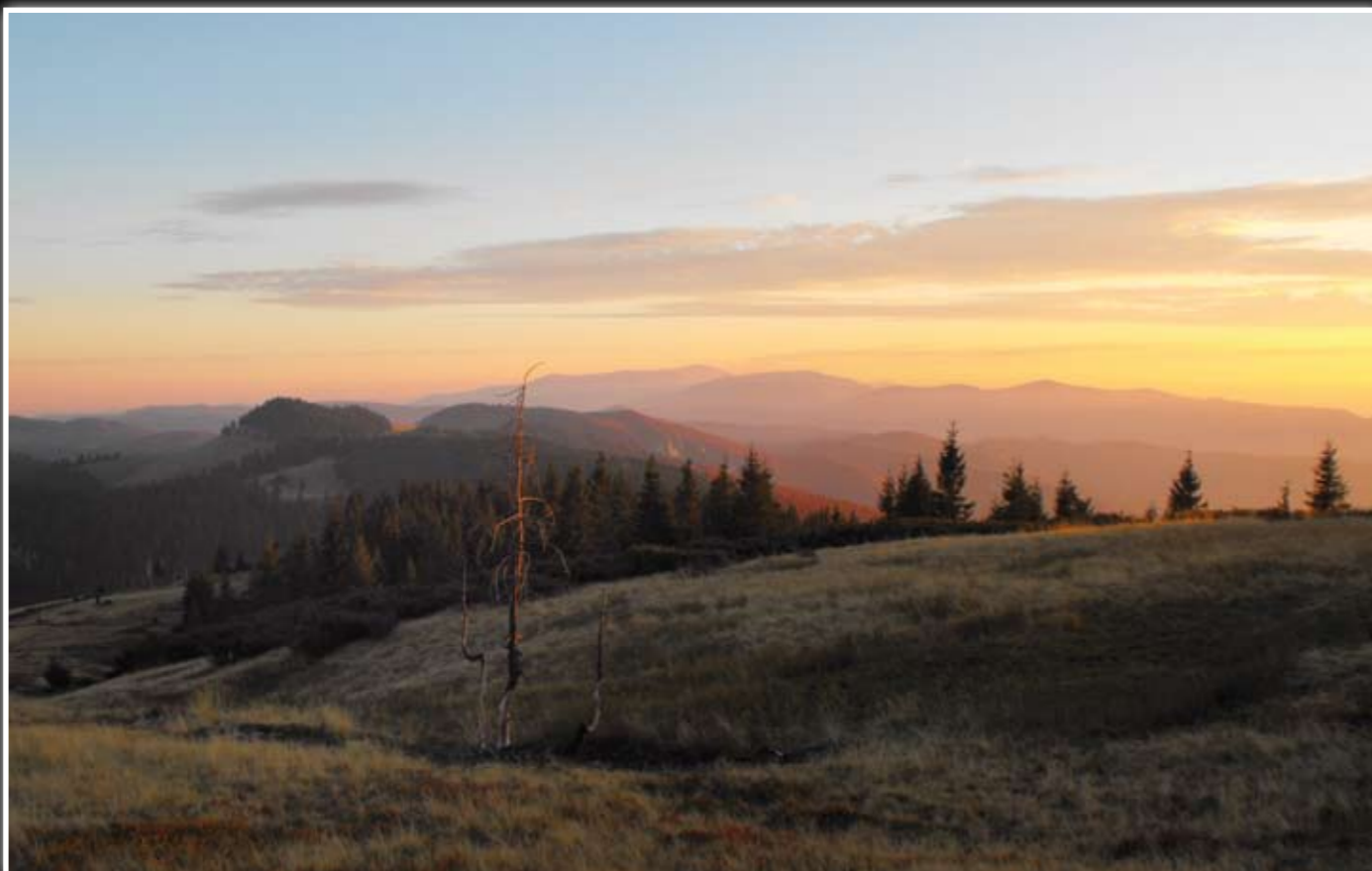

Aktív túrás élmények pályázat (harmadik lapszám)
I. helyezett – készítő: Fekete Judit Brigitta

Folyók, holtágak, tavak pályázat (negyedik lapszám)
I. helyezett – készítő: Kun Levente

A szerkesztőség által díjazott fotók

Készítő: Grotkó Máté

Készítő: Kormos Mihály

Készítő: Dr. Jantyk Tibor

Készítő: Szabó Zoltán

Készítő: Simon Ferenc

Készítő: Orvos Alexandra

